

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЛОСКОНОС АРТЕМ ІГОРОВИЧ

УДК 343.985:343.341

**ТАКТИКА ДОПИТУ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ
ГРУП ТА ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **А. І. Плосконос**

Науковий керівник **Саковський Андрій Анатолійович,**
доктор юридичних наук, доцент

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Плосконос А. І. Тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено формуванню теоретичних положень та практичних рекомендацій тактики допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

Проаналізовано стан наукових досліджень у сфері проведення слідчих (розшукових) дій з учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, за результатами якого виокремлено такі напрями: дослідження щодо вивчення загальних аспектів протидії організованій злочинності без урахування конкретної сфери злочинного посягання; наукові праці, у яких запропоновані теоретичні та практичні рекомендації стосовно протидії організованим злочинним проявам та які знайшли своє відображення у конкретному різновиді кримінального правопорушення; роботи, які присвячені тактичним особливостям проведення окремих слідчих (розшукових) дій, але фрагментарно розкривають зміст дієвих тактичних прийомів, застосування яких дозволить підвищити ефективність розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій; монографії, що окреслюють концептуальні питання криміналістичної тактики та фундаментальні положення криміналістичної методики.

Визначено сучасні напрями розвитку та вдосконалення тактичних особливостей допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

Встановлено комплекс криміналістично значущих ознак і властивостей, що характеризують учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, а також впливатимуть на обрання тактичних прийомів допиту, зокрема: соціально-демографічні дані, суспільно-небезпечні ознаки, психологічні риси та властивості, інтелектуальні характеристики, індивідуальні особливості зовнішності особи та юридичні ознаки.

Систематизовано тактичні та процесуальні особливості допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

Сформовано визначення допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій - як слідчої (розшукової) дії, яка регламентована кримінальним процесуальним законодавством, а її сутність полягає у здійсненні уповноваженою особою, за допомогою тактичних та психологічних прийомів, пошуково-пізнавальної діяльності, спрямованої на отримання від допитуваної особи відомостей (про факти, обставини, події або осіб), що мають доказове або орієнтуюче значення для встановлення об'єктивної істини у процесі розслідування.

З'ясовано категорії, які формуватимуть коло обставин, що підлягають встановленню, зокрема: обставини, які підлягають доказуванню та перелік яких, вичерпно наведений у ст. 91 КПК України; обставини, які формують зміст криміналістичної характеристики злочину (типові та специфічні елементи криміналістичної характеристики та кореляційні зв'язки між ними); обставини, які формують зміст кримінально-правової характеристики конкретного складу злочину або виду (групи) злочинів; специфічні обставини, які формують зміст орієнтуючої інформації, але мають юридичне значення.

Встановлено типові конфліктні ситуації, які виникають під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

Запропоновано тактичні прийоми подолання конфліктних ситуацій, пов'язаних із відмовою учасників ОЗГ давати показання; постійною необґрунтованою зміною допитуваною особою показань; побоюваннями

учасників ОЗГ давати показання; наявністю «умовно законного» обміну інформацією між учасниками ОЗГ.

Визначено типові несприятливі ситуації, які виникають під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, зокрема: проблемна несприятлива ситуація, пов'язана із відмовою учасників ОЗГ давати показання; проблемна несприятлива ситуація, пов'язана з ухиленням учасників ОЗГ від дачі показань та проблемна несприятлива ситуація, пов'язана із дачею учасниками ОЗГ неправдивих показань або навмисного спотворення відомостей про фактичні обставини справи як у цілому, так і окремих деталей події.

Сформовано комплекс тактичних прийомів для подолання протидії у проблемних несприятливих ситуаціях.

З'ясовано, що складні ситуації під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій характеризуються великою кількістю епізодів злочинної діяльності, інформацію про які необхідно отримати; значною кількістю осіб, притягнутих до відповідальності; необхідністю здійснення розслідування у кількох місцях, проведенням розслідування різними мовами.

Обґрунтовано доцільність використання у складних ситуаціях допиту комплексу тактичних прийомів, спрямованих на отримання інформації від допитуваної особи (осіб) та комплексу тактичних прийомів, спрямованих на перевірку отриманої інформації від допитуваної особи (осіб).

Висвітлено тактичні особливості проведення одночасного допиту двох або більше раніше допитаних учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

Виокремлено комплекси тактичних комбінацій під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, зокрема: тактичні комбінації, спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваним та використання його психологічних особливостей, з метою отримання відомостей, які мають значення для розслідування; тактичні

комбінації, спрямовані на заохочення допитуваної особи до співпраці під час розслідування; тактичні комбінації, спрямовані на викриття неправдивої інформації та подолання такої протидії під час допиту учасників ОЗГ; тактичні комбінації, спрямовані на фіксацію доказової інформації, отриманої під час допиту учасників ОЗГ та можливості її подальшого використання.

Висвітлено теоретичні та практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

Окреслено сучасні можливості «криміналістичного профайлінгу» та «криміналістичної поліграфології», а також організаційні та тактичні особливості залучення спеціалістів-профайлерів та спеціалістів-поліграфологів до проведення допиту.

Ключові слова: допит, підозрюваний, обвинувачений, організована злочинність, тактичний прийом, тактична комбінація, слідча ситуація, кримінальне правопорушення.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Плосконос А.І. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 3. С. 172-175.

2. Плосконос А.І. Організаційно-тактичні заходи підготовки до допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *KELM: Knowledge, Education, Law, Management*. 2018. №2 (22). С. 152-157 (Республіка Польща).

3. Плосконос А.І. Тактичні прийоми допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Підприємництво, господарство і право*. № 11. Київ, 2020. С.260-265.

4. Плосконос А.В. Обставини, які підлягають встановленню під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *KELM: Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3 (31). С. 135-139 (Республіка Польща)

5. Плосконос А.І., Саковський А.А. Використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Підприємництво, господарство і право*. № 5. Київ, 2021. С. 268-272.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Плосконос А.І. Роль організаційно-тактичних заходів у підготовці до допиту членів організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: збірник матеріалів конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.)*. НАВС, Київ, 2017. С. 291-293.

7. Плосконос А.І. Підготовка до допиту при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями. *Актуальні проблеми досудового розслідування: матеріали міжвід. наук.-практ. конф.* (Київ, 5 липн. 2017 р.). Київ, 2017. С. 214-217.

8. Плосконос А.І., Саковський А.А. Особливості допиту у кримінальних провадженнях про злочини, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доповідей міжн.наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського* (Харків, 8 лист. 2017 р.) Харків, 2017. С.159-161.

9. Плосконос А.І. Обставини, які підлягають встановленню під час допиту. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: збірник матеріалів наук.практ. конф.* (Київ, 24 листоп. 2017 р.). НАВС, Київ, 2017. Частина 2. С. 217-220.

10. Плосконос А.І. Використання результатів оперативної діяльності під час допиту. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук проф. Н. І. Клименко* (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ – Маріуполь, 2018, С.271-273.

11. Плосконос А.І. Криміналістичний профіль злочинця та його значення під час допиту. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2018. С. 333-336.

12. Плосконос А.І. Лжесвідчення та неправдиві показання як форми протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, що вчиняють організовані групи. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 334-336.

SUMMARY

Ploskonos A.I. Tactics of interrogation of participants of organized criminal groups and criminal organizations. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 - The Law. - National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the formation of theoretical provisions and practical recommendations of interrogation tactics of participants of organized criminal groups and criminal organizations.

The state of scientific research in the field of investigative (search) actions with members of organized criminal groups and criminal organizations is analyzed, based on the results of which the following areas are identified: research to study general aspects of combating organized crime without taking into account a specific area of criminal encroachment; scientific works, which offer theoretical and practical recommendations for combating organized crime and which are reflected in a specific type of criminal offense; works that are devoted to the tactical features of individual investigative (search) actions, but fragmentarily reveal the content of effective tactics, the use of which will increase the effectiveness of the investigation of criminal offenses committed by members of organized criminal groups and criminal organizations; monographs outlining the conceptual issues of forensic tactics and the fundamental provisions of forensic methodology.

Modern directions of development and improvement of tactical features of interrogation of participants of organized criminal groups and criminal organizations are determined.

A set of criminologically significant features and characteristics that characterize members of organized criminal groups and criminal organizations, as well as influence the choice of tactics of interrogation, including: socio-

demographic data, socially dangerous characteristics, psychological traits and properties, intellectual characteristics, individual appearance persons and legal features.

Tactical and procedural features of interrogation of participants of organized criminal groups and criminal organizations are systematized.

The definition of interrogation as an investigative (search) action, which is regulated by criminal procedure legislation, and its essence is to carry out by the authorized person, using tactical and psychological techniques, search and cognitive activities aimed at obtaining information from the interrogated person (facts, circumstances, events or persons) that have probative or indicative value for establishing the objective truth in the investigation process.

The categories that will form the range of circumstances to be established, in particular: the circumstances to be proved and the list of which is exhaustively given in Art. 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; circumstances that form the content of the forensic characteristics of the crime (typical and specific elements of the forensic characteristics and the correlations between them); circumstances that form the content of the criminal-legal characteristics of a specific crime or type (group) of crimes; specific circumstances that form the content of indicative information, but have legal significance.

Typical conflict situations that arise during the interrogation of members of organized criminal groups and criminal organizations have been identified.

Tactical methods of overcoming conflict situations related to the refusal of organized criminal groups participants to testify are proposed; constant unreasonable change of testimony by the interrogated person; fears of organized criminal groups participants to testify; the presence of a "conditionally legal" exchange of information between the participants of the organized criminal groups.

Typical unfavorable situations that arise during the interrogation of members of organized criminal groups and criminal organizations have been identified, in particular: problematic unfavorable situation related to the refusal of organized criminal groups participants to testify; problematic unfavorable situation related to

evasion of testimony by organized criminal groups participants and problematic unfavorable situation related to organized criminal groups participants giving false testimony or intentional distortion of information about the facts of the case as a whole and individual details of the event.

A set of tactics for overcoming resistance in problematic adverse situations has been formed.

It was found that difficult situations during the interrogation of members of organized criminal groups and criminal organizations are characterized by a large number of episodes of criminal activity, information about which must be obtained; a significant number of persons prosecuted; the need to conduct investigations in several places, conducting investigations in different languages.

The expediency of using in complex situations of interrogation a set of tactics aimed at obtaining information from the interrogated person (persons) and a set of tactics aimed at verifying the information received from the interrogated person (persons) is substantiated.

The tactical features of conducting simultaneous interrogation of two or more previously interrogated members of organized criminal groups and criminal organizations are highlighted.

Complexes of tactical combinations and tactical operations during interrogation of members of organized criminal groups and criminal organizations are singled out, in particular: tactical combinations aimed at establishing psychological contact with the interrogated and using his psychological features to obtain information relevant to the investigation; tactical combinations, aimed at encouraging the interviewee to cooperate during the investigation; tactical combinations aimed at exposing false information and overcoming such opposition during the interrogation of organized criminal groups participants; tactical combinations aimed at recording the evidentiary information obtained during the interrogation of organized criminal groups participants and the possibility of its further use.

Theoretical and practical recommendations on the use of special knowledge during the interrogation of members of organized criminal groups and criminal organizations are highlighted.

The modern possibilities of "forensic profiling" and "forensic polygraph", as well as organizational and tactical features of the involvement of profilers and polygraph specialists in the interrogation are outlined.

Key words: interrogation, suspect, accused, organized crime, tactical reception, tactical combination, investigative situation, criminal offense.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ДОПИТУ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП ТА ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	24
1.1. Стан наукових досліджень у сфері проведення слідчих (розшукових) дій з учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій	24
1.2. Характеристика учасників організованої злочинної діяльності	41
1.3. Процесуальні і тактичні засади допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій під час досудового розслідування	64
Висновки до розділу 1	91
РОЗДІЛ 2. ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ДОПИТУ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП ТА ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	94
2.1. Тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у конфліктній слідчій ситуації	96
2.2. Тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у несприятливій слідчій ситуації	119
2.3. Тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у складній слідчій ситуації	133
Висновки до розділу 2	140

РОЗДІЛ 3. ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ДОПИТУ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП ТА ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	145
3.1. Тактика одночасного допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій	145
3.2. Формування тактичних комбінацій під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій	164
3.3. Тактика використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій	176
Висновки до розділу 3	193
ВИСНОВКИ	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
ДОДАТКИ	236

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГУНП	Головне управління Національної поліції
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗО	злочинна організація
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
НДЕКЦ	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
НПУ	Національна поліція України
ОГ	організована група
ОЗГ	організована злочинна група
СОГ	слідчо-оперативна група
СРД	слідча (розшукова) дія

ВСТУП

Обґрунтування теми дослідження. Підвищення рівня тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, які вчиняються у складі організованих груп і злочинних організацій із використанням корумпованих відносин між посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування та криміналітетом негативно впливає на суспільний розвиток України, соціально-політичну ситуацію у державі та її економічне зростання.

Згідно з даними звіту про результати боротьби з організованими злочинними групами та злочинними організаціями офісу Генерального прокурора України у 2017 році на території України виявлено 210 організованих груп та злочинних організацій, які налічували 949 осіб, з яких діяльність 345 осіб (36,3 %) мала міжрегіональні та транснаціональні риси, а також супроводжувалась наявністю корумпованих зв'язків, а у складі 8 груп (3,8 %) приймало участь 19 неповнолітніх осіб (2,0 %). У 2018 році – 288 ОЗГ, до складу яких входило 1429 осіб, з них діяльність 347 осіб (24,3 %) характеризувалась наявністю міжрегіональних, транснаціональних та корумпованих зв'язків, в тому числі і в органах державної влади та управління, а до складу 7 груп (2,4 %) було залучено 20 неповнолітніх осіб (1,3 %). Протягом 2019 року – 293 ОЗГ, у яких приймало участь 1428 осіб, з них 365 осіб (25,6 %) мали міжрегіональні, транснаціональні та корумповані зв'язки, а учасниками 6 груп (2,0 %) виступали 14 неповнолітніх осіб (0,9 %). За 12 місяців 2020 року виявлено 377 ОЗГ, які налічували 1609 осіб, з яких діяльність 404 осіб супроводжувалась використанням міжрегіональних, транснаціональних та корумпованих зв'язків, а діяльність 3 груп (0,8 %) характеризувалась наявністю у їх складі 4 неповнолітніх осіб (0,2 %). Упродовж першого півріччя 2021 року на території України виявлено 414 організованих злочинних груп, у складі яких вчинили кримінальні правопорушення 1841 особа, з яких діяльність 557 осіб (30,3 %) мала

міжрегіональний та транснаціональний характер, а також характеризувалась наявністю корумпованих зв'язків, в тому числі і в органах державної влади та управління, водночас до складу 14 груп (3,9 %) входило 15 неповнолітніх осіб (0,8 %)¹.

Відсутність системного підходу до боротьби з організованою злочинністю, недосконалість процедури моніторингу криміногенної ситуації, використання під час розслідування застарілих форм та методів боротьби з цим явищем, прогалини нормативно-правового регулювання взаємодії між оперативними підрозділами та підрозділами досудового розслідування, призводять до загострення проблем, пов'язаних з низьким рівнем ефективності протидії протиправній діяльності учасникам організованих груп і злочинних організацій.

Водночас, за результатами анкетування слідчих Національної поліції України, більшість респондентів зазначила, що існує потреба не лише у розробленні сучасних методичних рекомендацій щодо особливостей розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у складі ОЗГ (98,5 %), а і рекомендацій щодо тактичних особливостей проведення слідчих (розшукових) дій з учасниками ОЗГ (93,5 %), і в тому числі безпосередньо допиту (71,5 %).

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали фундаментальні праці фахівців у галузі криміналістики, кримінології, психології, кримінального права та процесу: Ю. П. Аленіна, В. Д. Басая, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Т. В. Варфоломеєвої, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Я. Горбачевського, В. Г. Гончаренка, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. А. Кириченка, Н. І. Клименко, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка,

¹ Єдиний звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. Форма № 1-ОЗ (місячна) : наказ Генеральної прокуратури України від 30 черв. 2020 р. № 299. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo.

Г. А. Матусовського, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова,
М. А. Погорецького, Д. О. Савицького, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая,
Д. Б. Сергєєвої, О. П. Снігерьова, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко,
Л. Д. Удалової, М. І. Хавронюка, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала,
К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, І. Я. Фрідмана,
В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумила та ін.

Аналіз наукового доробку дає підстави стверджувати, що тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій не була предметом окремого дослідження, а окреслена проблематика не висвітлювалась на монографічному рівні.

З метою ефективної протидії аналізованій категорії протиправних діянь постає нагальна потреба у розробленні та формуванні системи сучасних тактичних прийомів та криміналістичних рекомендацій щодо їх використання під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. Зазначене і послужило підґрунтям до обрання теми дисертаційного дослідження та визначило його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертацію виконано відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015); Національній стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженій Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр. (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454); Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28). Тема дисертації

затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 листопада 2016 р. (протокол № 23).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є формування науково обґрунтованих засад тактики допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність виконання таких *задач*:

– з'ясувати стан наукових досліджень з питань тактики допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, а також визначити актуальні напрями наукового пошуку з метою вдосконалення тактичних засад допиту;

– встановити криміналістично значущі ознаки організованої злочинної діяльності та індивідуальні риси її учасників;

– систематизувати тактичні та процесуальні особливості допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій та визначити коло обставин, які підлягають встановленню;

– вдосконалити організаційно-тактичні засади допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у конфліктних ситуаціях;

– запропонувати організаційно-тактичні засади допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у несприятливих ситуаціях;

– розробити організаційно-тактичні засади допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у складних ситуаціях;

– з'ясувати тактичні особливості одночасного допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій;

– виокремити комплекси тактичних комбінацій під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій та запропонувати шляхи їх вдосконалення

– визначити особливості використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі кримінального провадження та проведення допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

Предмет дослідження – тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та оптимального урахування специфіки об'єкта та предмета дослідження в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) – для детального з'ясування змісту досліджуваних питань (розділи 1, 2, 3); *порівняльно-правовий* – під час аналізу норм матеріального та процесуального права, наукових категорій, визначень і підходів (розділи 1, 2, 3); *історико-правовий* – для дослідження генезису і стану наукового розроблення проблем, пов'язаних з тактикою допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій (підрозділи 1.1, 3.1, 3.3); *системноструктурний* – для формування організаційно-тактичних завдань слідчого в процесі допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій (розділи 2, 3); *системного аналізу* – у контексті визначення напрямів удосконалення тактики допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *статистичний* – задля підтвердження теоретичних висновків даними державної та відомчої статистики, узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел (розділи 1, 2, 3); *соціологічний* – з метою підтвердження наукових висновків даними анкетування слідчих органів досудового розслідування (розділи 1, 2, 3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора за період 2017–2021 років; узагальнені результати вивчення

матеріалів 55 кримінальних проваджень (справ) за фактами вчинення кримінальних правопорушень учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій (ст.ст. 115, 149, 185, 186, 187, 199, 262, 263, 307-324 КК України), що перебували у провадженні упродовж 2005–2021 років; зведені дані опитування слідчих Національної поліції України (200 респондентів з міста Києва, Дніпропетровської, Харківської, Одеської, Київської, Рівненської, Донецької, Запорізької, Львівської, Миколаївської, Житомирської, Чернігівської областей, а також особистий досвід практичної діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших в Україні монографічних досліджень, у якому комплексно висвітлено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо тактики допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– запропоновано організаційно-тактичні засади допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у несприятливих ситуаціях залежно від їх різновиду (добросовісна, конструктивна, проблемна) та змісту;

– розроблено комплекс тактичних прийомів допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у складних ситуаціях із урахуванням конкретного кола обставин, які необхідно з'ясувати під час допиту, а саме: визначення послідовності допитів шляхом виокремлення потенційно позитивно налаштованих на співпрацю учасників, нейтралізація побоювань учасника ОЗГ надавати показання першим та створення сприятливої психологічної атмосфери під час допиту шляхом «супроводження» конкретним слідчим конкретного учасника ОЗГ під час проведення всіх слідчих (розшукових) дій;

– сформовано диференційовану систему тактичних комбінацій, які доцільно використовувати під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій в залежності від мети допиту та вирішуваних завдань;

удосконалено:

– типологію учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, залежно від індивідуальних та групових ознак, які впливатимуть на обрання тактичних прийомів допиту з метою забезпечення психологічного контакту з допитуваним;

– тактичний порядок допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у конфліктних ситуаціях із урахуванням характеристик учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій та змісту конфліктної ситуації;

– рекомендації щодо тактичних особливостей використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій;

дістало подальший розвиток:

– підходи щодо визначення основних напрямів розвитку тактичних засад проведення допиту з учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій;

– систематизація тактичних та процесуальних особливостей допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, спрямованих на з'ясування обставин, які підлягають встановленню під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій;

– рекомендації щодо тактичних особливостей одночасного допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій;

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у:

– *практичній діяльності* органів досудового розслідування – для безпосереднього використання розроблених рекомендацій слідчими Національної поліції України під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 11 жовтня 2021 року);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, під час проведення різних видів занять з дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 20 вересня 2021 року);

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У науковій статті «Використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій» – 70 % та у науковій доповіді «Особливості допиту у кримінальних провадженнях про злочини, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями» – 70 %. Ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використано.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено в доповідях і виступах на міжнародних, всеукраїнських та міжвідомчих науково-практичних конференціях: «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» (м. Київ, 2017 рік), «Актуальні проблеми досудового розслідування» (м. Київ, 2017 рік), «Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу» (м. Харків, 2017 рік), «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 2017 рік), «Теорія і практика судової експертизи і криміналістики» (м. Київ – м. Маріуполь, 2018 рік), «Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології» (м. Київ, 2018 рік), «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 2020 рік).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 12 наукових публікаціях, серед яких три статті – у журналах, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, дві статті – у міжнародних наукових виданнях (Республіка Польща), а також у семи тезах, опублікованих у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (331 найменування на 32 сторінках) і п'яти додатків на 18 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 253 сторінки, із них основний текст – 203 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ДОПИТУ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП ТА ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

1.1. Стан наукових досліджень у сфері проведення слідчих (розшукових) дій з учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій

Упродовж останніх років Україна впевнено рухається шляхом глибоких і структурних реформ майже усіх сфер суспільного життя. Безперечно, такі трансформації у ключових напрямках державотворення є фундаментом для якісних змін у соціальній, економічній та політичній сферах. Разом з тим, зазначені реформи - з одного боку допомагають досягти певної економічної стабільності та повернути позитивну динаміку розвитку української економіки, а з іншого утворюють низку зовнішніх і внутрішніх викликів, які потребують правового урегулювання. Повна або часткова відсутність правових норм, які повинні регулювати окремі сфери суспільної життєдіяльності, наявність у них розбіжностей та суперечностей з приводу регламентації однакових або суміжних правовідносини, обумовлює складну криміногенну обстановку [209, с. 260] та створює сприятливі умови до зростання рівня злочинності.

Пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів України є протидія злочинності та її найбільш небезпечним проявам у формі організованих злочинних груп та злочинних організацій, які загрожують важливим суспільним відносинам, що перебувають під кримінально-правовою охороною, зокрема життю, здоров'ю, волі, честі, гідності, громадській безпеці, громадському порядку, а останнім часом і національній безпеці держави.

Злочини, вчинені у складі таких організованих злочинних об'єднань,

характеризуються високим ступенем кримінальної активності, професіоналізму та ефективності у досягненні злочинних цілей [52, с. 4], а безпосередньо формування - стійкістю, тривалістю, використанням технічних засобів, наявністю корумпованих зв'язків, витонченими способами протидії розслідуванню [69, с. 267].

Проблемам протидії організованій злочинності, зважаючи на її складну, багаторівневу та динамічну структуру, присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних вчених, фахівців у галузі кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, криминології, психології, у межах яких досліджувалась низка проблем, пов'язаних із помилками під час кримінально-правової кваліфікації та виникненням правових колізій; невідповідністю сучасним потребам практики арсеналу засобів та методів, які застосовуються правоохоронними органами в процесі протидії; дослідженням актуальних аспектів психологічних механізмів такої протиправної діяльності; відсутністю методичного забезпечення процесуальної діяльності слідчих підрозділів і недостатньою ефективністю збирання доказів стороною обвинувачення; прогалинами нормативно-правового регулювання взаємодії між оперативними підрозділами та підрозділами досудового розслідування; впровадженням міжнародного досвіду та стандартів у діяльність з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Наукові дослідження, які висвітлюють проблеми боротьби із організованою злочинністю, умовно можливо розподілити на чотири окремі групи, обравши підставою для класифікації безпосередній предмет дослідження.

Зокрема, до першої групи, доцільно віднести роботи, присвячені вивченню загальних аспектів протидії організованій злочинності без урахування конкретної сфери злочинного посягання: В. Т. Кантемирова «Криміналістична характеристика груп у сфері організованої злочинності» (1992); В. Д. Гвоздецького «Організована злочинність як об'єкт

соціально-філософського аналізу» (1997); В. М. Всеволодова «Індивідуальна кримінологічна профілактика відносно організованих злочинних груп» (1998); В. М. Цимбалюка «Діяльність спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю по подоланню протидії з боку злочинних формувань» (1999); В. Г. Лукашевича «Криминалистические аспекты изучения преступных групп» (1999); В. Ю. Журавльова «Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю» (2002); В. І. Литвиненка «Правові та організаційно-тактичні основи боротьби з організованою злочинністю» (2002); М. В. Корнієнка «Сучасні правові та організаційні засади протидії спеціалізованих підрозділів ОВС організованих злочинності» (2003); В. Л. Грохольського «Управління діяльністю спеціальних підрозділів МВС України по боротьбі з організованою злочинністю» (2004); Б. В. Лизогуба «Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії» (2004); Б. В. Щура «Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами» (2005); О. В. Яцюка «Проведення у справах про злочини, що вчинені організованими групами, на досудових стадіях кримінального процесу» (2005); Ю. В. Абакумової «Кримінальна відповідальність особи за вчинення злочину при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації» (2006); М. О. Маркіна «Організаційно-правові засади здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів у сфері боротьби з організованою злочинністю» (2006); С. С. Мірошніченка «Головні напрямки діяльності органів прокуратури України з попередження організованої злочинності» (2007); В. В. Ноніка «Організаційно-тактичні засади протидії організованій злочинній діяльності на регіональному рівні» (2007); М. В. Проценка «Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці» (2008); І. С. Стихірної «Основи протидії етнічним організованим злочинним групам

криміналістичними та оперативно-розшуковими засобами» (2009); В. Є. Ткаліча «Організаційно-тактичні заходи щодо протидії організованим злочинним угрупованням з використанням інформаційних технологій і засобів масової інформації» (2009); О. О. Толкаченка «Тактика виявлення організаторів злочинних груп» (2009); В. Ф. Ущатовського «Протидія організованій злочинності: теоретичні та соціально-правові проблеми» (2009); М. К. Гнетнева «Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності» (2010); Ю. Ю. Сорочика «Адміністративно-правове забезпечення протидії організованій злочинності в Україні» (2010); В. Б. Школьного «Тактика викриття організатора злочинного угруповання» (2010); А. В. Єсенкова «Кримінально-правове забезпечення протидії сприянню учасникам злочинних організацій та укриттю їх злочинної діяльності» (2012); В. О. Тюніна «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності: кримінально-правова, кримінологічна характеристика та запобігання» (2012); Хагена Петера Фрідріха Хайнекера «Правове співробітництво держав-членів Євросоюзу у боротьбі з організованою злочинністю» (2013); М. І. Паславського «Забезпечення діяльності співробітників оперативних підрозділів органів внутрішніх справ з протидії організованим злочинним угрупованням» (2014); А. А. Вознюка «Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій» (2015); Г. П. Жаровська «Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні» (2019).

До другої групи, на нашу думку, слід включити праці, у яких запропоновані теоретичні та практичні рекомендації стосовно протидії організованим злочинним проявам, які знайшли своє відображення у конкретному різновиді кримінального правопорушення: В. В. Василевича «Боротьба з озброєними формами організованої злочинності корисливо-насильницького спрямування» (1998); В. П. Корж «Теоретичні основи методики розслідування злочинів, скоюваних організованими злочинними

утвореннями у сфері економічної діяльності» (2003); С. Ф. Здоровка «Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями» (2003); Р. М. Шехавцова «Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями)» (2003); В. Т. Білоуса «Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект)» (2004); М. Г. Богуславського «Організація і тактика оперативної розробки організованих злочинних груп корисливо-насильницького спрямування (за матеріалами підрозділів ГУБОЗ МВС України)» (2007); І. І. Сидорука «Організаційно-правові і тактичні основи документування економічних злочинів, вчинених організованими злочинними формуваннями» (2007); А. Г. Солодовнікова «Особливості розслідування нападів з метою заволодіння чужим майном, вчинених організованими групами» (2008); М. М. Андрєєва «Оперативно-розшукова протидія органів внутрішніх справ організованим злочинним формуванням у сфері незаконного обігу наркотиків» (2009); Т. В. Мельничука «Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження» (2009); Г. П. Пожидаєва «Адміністративно-правові засади протидії організованим транснаціональній злочинності» (2009); В. П. Кушпіта «Правові та організаційно-тактичні особливості оперативно-розшукової діяльності підрозділів боротьби з організованою злочинністю у сфері економіки» (2010); Л. В. Дергача «Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами, у сучасних умовах» (2011); О. М. Ємеця «Протидія оперативними підрозділами МВС України торгівлі людьми, вчиненої організованою групою» (2011); І. А. Грабазія «Оперативна розробка організованих груп, які займаються торгівлею людьми» (2012); В. В. Плукаря «Тактичні основи розкриття розбоїв, вчинюваних організованими групами» (2012); В. М. Бабенка «Кримінально-правова

характеристика та запобігання умисним вбивствам, вчиненим організованими групами та злочинними організаціями» (2013); Я. С. Ленюка «Оперативно-розшукове документування діяльності організованих груп, що здійснюють незаконний збут вогнепальної зброї та бойових припасів» (2013); О. О. Ганжі «Протидія оперативними підрозділами ОВС України діяльності організованих груп, які готують вчинення крадіжок із квартир громадян» (2014); О. О. Подобного «Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насильницькою організованою злочинністю» (2014); А. П. Сакаля «Розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями» (2014); М. В. Шамоти «Виявлення та розслідування вимагань, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями» (2016); В. С. Буркаль «Протидія транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки» (2019); Ю. В. Висотенко «Розслідування крадіжок, учинених злочинними групами» (2021).

До системи третьої групи досліджень, увійшли наукові доробки, які здебільшого присвячені тактичним особливостям проведення окремих слідчих (розшукових) дій, але фрагментарно розкривають зміст дієвих тактичних прийомів, застосування яких дозволить підвищити ефективність розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, а саме: В. Е. Коноваловой «Тактика допроса свидетелей в советских органах расследования» (1953) та «Теоретичні проблеми слідчої тактики (пізнавальна функція логіки та психології у слідчій тактиці)» (1966); А. А. Закатова «Тактика допроса потерпевшего на предварительном следствии» (1971); В. С. Комаркова «Тактика предъявления доказательств при допросе обвиняемого» (1973); В. Е. Богинского «Система тактических приемов допроса подозреваемого» (1980); Н. В. Бахарева «Очная ставка и тактика ее производства при расследовании преступлений» (1981); В. А. Журавля

«Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений» (1983); В. В. Циркаля «Тактика производства следственных действий с участием специалистов» (1984); Ф. М. Сокирана «Правовые и тактические основы психологического воздействия на предварительном следствии» (1987); М. В. Костицького «Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі» (1990); В. Ю. Шепитька «Допрос несовершеннолетних: психология и тактика» (1991); В. Г. Лукашевича «Основы теории професійного спілкування слідчого» (1993); В. Ю. Шепитька «Теоретичні проблеми систематизації тактичних прийомів у криміналістиці» (1996); В. С. Кузьмічова «Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення» (1997); В. В. Беда «Використання психологічних знань адвокатом-захисником у кримінальному процесі» (1999); В. К. Весельського «Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти)» (1999); О. Я. Переверзи «Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання» (2000); В. Я. Марчака «Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві» (2003); В. Д. Берназа «Теорія та практика використання психологічних знань у здійсненні та удосконаленні слідчої діяльності» (2004); Т. П. Матюшкової «Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів» (2006); Л. Д. Удалової «Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України» (2006); А. В. Дудки «Особливості проведення слідчих дій за участю осіб з фізичними або психічними вадами» (2009); Д. М. Піскуна «Очна ставка: тактика та психологічні основи» (2009); І. А. Колесник «Тактика виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків» (2010); В. М. Стратонова «Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого» (2010); О. В. Бишевець «Концептуальні засади застосування психологічного впливу у сфері судочинства» (2011); Н. В. Павлюк «Процес формування показань неповнолітніх (інтерпретація та

використання під час допиту)» (2011); К. О. Чаплинського «Тактичні основи забезпечення досудового розслідування» (2011); Н. В. Грищенко «Тактика допиту підозрюваного з участю захисника» (2012); Н. М. Калинюк «Тактика проведення очної ставки» (2012); О. П. Кучинської «Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників» (2013); В. М. Шевчука «Теоретичні основи формування та реалізації тактичних операцій у криміналістиці» (2013); Т. А. Лешковича «Використання поліграфа в розслідуванні злочинів: сучасний стан та перспективи» (2014); О. І. Мотляха «Інструментальна діагностика достовірності вербальної інформації та використання її результатів у кримінальному провадженні» (2014); В. О. Яремчук «Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика)» (2014); В. М. Бабунича «Теорія і практика перехресного допиту в суді: процесуальні і криміналістичні аспекти» (2015).

Четверту групу – утворює решта монографічних досліджень, виконаних в межах спеціальності, які окреслюють концептуальні питання криміналістичної тактики та фундаментальні положення криміналістичної методики, та урахування яких дозволить лише підсилити результати наукового пошуку.

Запропонований перелік наукових досліджень з приводу актуальних питань протидії організованій злочинності, розроблення та впровадження дієвих механізмів боротьби з цим негативним явищем, вдосконалення тактичної та процесуальної складової проведення слідчих (розшукових) дій у зазначеній категорії кримінальних проваджень – свідчить про існування проблеми та обумовлює необхідність її подальшої розробки з метою посилення перспективних напрямів, теоретичних та практичних рекомендацій, спрямованих на покращення ситуації у цій сфері.

В контексті дослідження, нашу увагу привернули окремі роботи, у яких ґрунтовно дослідженні основні тактичні аспекти здійснення кримінального провадження за фактами вчинення кримінальних правопорушень учасниками

організованих злочинних груп та злочинних організацій, тому пропонуємо проаналізувати отримані результати більш детально.

Цікавою, з точки зору запропонованих рекомендацій, є робота В. М. Варцаби (2003) «Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи)» мета якої полягала у формуванні тактико-психологічних основ розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами. Автором визначено психологічні особливості вчинення злочину в групі та доведено, що злочинна група відповідає усім ознакам малої неформальної соціальної групи. Проаналізовано ряд психологічних явищ (наслідування, навіювання, конформність, референтність) та їх вплив на діяльність групи. З'ясовано роль лідера та значення лідерства у груповій поведінці злочинної групи. Розроблено криміналістичну класифікацію організованих злочинних угруповань та здійснено аналіз підстав класифікації таких груп (за ступенем організованості злочинних груп; за числом учасників; за етнічними і національними особливостями; за базовою злочинною діяльністю; за ступенем охоплення територій та ін.). Виявлено системоутворюючі ознаки та психологічні властивості функціонування організованої злочинної групи: ієрархічна побудова організованих угруповань; певна стійкість і тривалість існування; спеціалізація спрямованості злочинного формування; сувора внутрішньогрупова дисципліна; існування злочинних норм і правил поведінки; наявність лідера (декількох лідерів) з владними повноваженнями; розподіл функціональних обов'язків серед членів групи; корислива спрямованість (злочинний бізнес) злочинної діяльності; наявність системи захисту від викриття; створення єдиної каси (общака); існування власної системи «заохочення» і «покарання»; підтримка тих, кого притягують до кримінальної відповідальності; існування системи втягування до злочинної групи; використання корумпованості в органах влади і управління, а також в правоохоронних органах; наявність стосунків із корумпованими особами органів влади і управління та працівниками правоохоронних органів;

підтримання стосунків та вирішення проблем між організованими злочинними угруповуваннями в різних регіонах країни та за її межами; наявність системи проникнення у владні структури та створення механізму лобіювання власних інтересів. Визначено особливості планування розслідування злочинів, що вчиняються ОЗГ та запропоновано систему типових версій, а також висвітлено особливості проведення слідчих дій початкового етапу розслідування, в тому числі і допиту. Значну увагу, автор, приділив визначенню предмета допиту лідерів та членів організованих груп та створенню спеціальних програм вивчення ОЗГ [41].

Також, привертає увагу робота О. В. Яцюк (2005) на тему: «Провадження у справах про злочини, що вчинені організованими групами на досудових стадіях кримінального процесу», в межах якої вперше проведено комплексний аналіз та конкретизовано предмет доказування у справах про злочини, що вчинені ОЗГ, ознаки яких визначені ч. 3 ст. 28 КК України, з метою відмежування цієї групи як стійкого об'єднання трьох і більше осіб для вчинення злочинів за єдиним планом із розподілом функцій учасників, спрямованих на реалізацію цього плану, відомого всім учасникам групи, від інших видів груп, передбачених ст. 28 КК України, а також надано пропозиції щодо розширення процесуальних засобів перевірки заяв та повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень учасниками ОЗГ та рекомендації стосовно тактичних особливостей проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із отриманням інформації від особи, в тому числі і щодо допиту [328].

З огляду на результати досліджень отриманих В. М. Варцабою та О. В. Яцюк, можливо дійти висновку, що під час формування класичної структури криміналістичної характеристики злочинів, вчинених організованими злочинними групами, у її складі утворюється «специфічний елемент», зміст якого полягатиме не лише у отриманні відомостей про особу злочинця як про окремий суб'єкт вчинення кримінального правопорушення та можливості використання такої інформації під час розслідування, а і у

отриманні відомостей про загальні характеристики злочинної групи, які кореляційно впливатимуть як на формування рис, властивостей та ознак особи злочинця, так і залежатимуть від них.

Метою дисертаційного дослідження М. В. Проценка (2008) на тему: «Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці» стало визначення особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами, та їх адекватного відображення у криміналістичній методиці. В межах роботи автором проведено ґрунтовний комплексний аналіз впливу ознак вчинення злочину організованою групою осіб на його механізм та предмет доказування, з'ясовано особливості виявлення і розслідування таких злочинів, схарактеризовано форми взаємодії слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів, визначено типові тактичні операції, які є характерними для розслідування організованих злочинів, а також сформовано ряд практичних рекомендацій щодо поліпшення діяльності по боротьбі із такими категоріями протиправних діянь [235].

Отримані М. В. Проценком висновки підтверджують необхідність використання під час розслідування злочинів, вчинених ОЗГ, окремої методики, побудова якої має враховувати специфіку злочинних уруповувань та вплив таких особливостей на тактичну складову слідчих (розшукових) дій.

Л. В. Дергач (2011), у дисертації на тему: «Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами, у сучасних умовах» основним завданням визначив розроблення науково обґрунтованих засад розслідування вимагань, вчинених ОЗГ, з метою підвищення ефективності діяльності оперативних і слідчих підрозділів та удосконалення існуючих рекомендацій з розслідування організованої корисливо-насильницької злочинності. Автор звернув увагу на тактичні особливості допиту різних учасників процесу, у тому числі організаторів груп; встановив чинники, які визначають послідовність їх допитів; запропонував перелік запитань, які дозволять з'ясувати обставини, що формують предмет допиту. Крім того,

закцентовано увагу, на такому різновиді допиту як очна ставка (одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб) та можливості використання під час її проведення результатів оперативно-розшукової діяльності [70].

У дисертації Б. В. Щура (2005) «Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами», яка присвячена дослідженню тактичних основ усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, проведено ретельний аналіз різних її форм і визначені їх особливості щодо злочинів, вчинених ОЗГ. Також, автором у підрозділі 3.3 «Тактика подолання лжесвідчень та викриття неправдивих показань», проведено аналіз існуючих тактичних прийомів, спрямованих на виявлення та усунення неправди, запропоновано тактичні засоби, які є найбільш доцільними при розслідуванні злочинів ОЗГ. Під час дослідження відстоюються позиції про необхідність розробки типових систем тактичних прийомів, про їх ситуаційну залежність, необхідність врахування різних чинників при їх застосуванні. Автор акцентує увагу на можливостях використання специфічних тактичних прийомів допиту стосовно розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями («пошук найбільш «слабкої ланки» в структурі ОЗГ», «роз'єднання злочинної групи», «створення конфліктних стосунків у групі» та ін.). Крім того, автором висловлена особиста критична думка, щодо використання під час допиту учасників ОЗГ, таких тактичних прийомів як створення перебільшеної уяви про поінформованість слідчого», «використання темпу постановки запитань», «форсування темпу допиту» [324].

Наукова праця А. Г. Солодовнікова (2008) «Особливості розслідування нападів з метою заволодіння чужим майном, вчинених організованими групами» присвячена розробці системи наукових та практичних рекомендацій, які у своїй сукупності утворюватимуть методика розслідування корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованою

групою у формі нападу. Одночасно автором значну увагу приділено науковим рекомендаціям з тактики допиту підозрюваних (обвинувачених) залежно від характеру організованих груп, учасниками яких вони виступають, їх ролі та зайнятої позиції щодо розслідування [264].

Вагоме значення для теорії розкриття та розслідування злочинів має робота В. П. Корж (2003) «Теоретичні основи методики розслідування злочинів, скоюваних організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності», в межах якої у підрозділі 7 «Особливості тактики окремих слідчих дій і криміналістичних операцій» п'ятого розділу, автором розкриті особливості тактики слідчого огляду; допиту підозрюваного (обвинувачуваного): організатора організованої групи, виконавця злочинної акції; допиту свідків, а також тактичні особливості проведення криміналістичних операцій. Встановлено, що допит підозрюваного (обвинувачуваного) члена організованої злочинної групи має деякі тактичні особливості. Зокрема, в організації допиту підозрюваного (обвинуваченого) визначено значення - вивчення особистості допитуваного та урахування слідчим такого елементу криміналістичної характеристики економічних злочинів, скоюваних організованими злочинними утвореннями, як особливості особистих властивостей і рольових функцій членів організованого злочинного утворення. Автором обґрунтовано з урахуванням конкретної слідчої ситуації, що склалася, доцільність використання консультативної допомоги психолога-криміналіста у підготовці до допиту, залучення його до участі у проведенні даної слідчої дії, а також при проведенні інших слідчих дій (огляду місця події, обшуку, перевірці показань на місці). Також, під час дослідження запропоновано наукові рекомендації, котрі допоможуть слідчому викривати самообмову, виявляти її причину і шляхом проведення комплексу слідчих і оперативних дій у рамках тактичних комбінацій усувати причини самообмови [132].

Враховуючи результати опрацювання монографічних досліджень щодо особливостей розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, які

вчиняються учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, можливо дійти висновку, що як правило сфера такої протиправної діяльності охоплює корисливо-насильницьку складову. Крім того, майже у кожному, без виключення, дослідженні увагу вчених привертало питання удосконалення тактичної складової методики розслідування, а матеріали містили окремі тактичні поради та рекомендації щодо проведення допиту учасників ОЗГ.

Водночас, на підставі систематизації наукових праць щодо проблем розслідування злочинів, вчинених ОЗГ, можливо констатувати той факт, що донині комплексне дослідження тактичних засад проведення допиту із учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій не здійснювалось.

За результатами анкетування слідчих НПУ, встановлено, що 98,5 % респондентів зазначили про існування потреби у розробці окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у складі ОЗГ; 93,5 % - вказали на необхідність безпосередньої розробки тактичних особливостей СРД та 71,5 % - відзначили, що така необхідність стосується саме допиту учасників ОЗГ та 83,5 % - такого його різновиду як одночасний допит (додаток А).

Дійсно, найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією і основним способом отримання доказів у процесі розслідування будь-якого злочину є допит, тобто інформаційно-психологічна діяльність слідчого, регламентована відповідними нормами кримінально-процесуального законодавства та спрямована на отримання від особи відомостей про факти, що мають доказове або орієнтуюче значення для встановлення об'єктивної істини у процесі розслідування. У той же час, такий процес обміну інформацією є досить складним та багатограним, оскільки потребує від слідчого не лише високої професійної культури, а і знання певних закономірностей розвитку та функціонування психічної діяльності людини. Актуальним проблемам допиту приділяється значна увага вітчизняних і зарубіжних криміналістів та

процесуалістів, що без перебільшення, дозволяє вести мову про те, що допит є не лише найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, але і обов'язковою, оскільки саме в процесі такого спілкування на підставі отриманих фактичних даних слідчий приймає рішення щодо правильного застосування норм закону, висунення та перевірки слідчих версій, а також подальшого проведення слідчих (розшукових) дій [207, с. 172].

Узагальнення наукових доробків, присвячених саме проблемам допиту, дозволило виокремити найбільш важливі, на наш погляд, напрямки розроблення зазначеного питання та праці, результати дослідження яких, безсумнівно матимуть вагоме значення для нашого дослідження.

Зокрема, у дисертації В. К. Весельського (1999) «Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти)» досліджено значення криміналістичної тактики у вирішенні завдань боротьби зі злочинністю та обґрунтовано необхідність паралельного вивчення тактики злочинної діяльності з метою забезпечення ефективної конфронтації цьому явищу з боку правоохоронних органів. Автор довів, що зміст слідчої тактики полягає у можливості забезпечення ефективної протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб, а також конкретизував місце та роль допиту в системі процесуальних засобів збору доказової інформації та запропонував ряд критеріїв допустимості щодо використання тактичних прийомів допиту у слідчій діяльності [48].

Метою дослідження Л. Д. Удалової стало обґрунтування та розробка механізму отримання вербальної інформації, а також визначення можливостей її використання в процесі інформаційної взаємодії слідчого й інших учасників процесу при розслідуванні злочинів та внесення відповідних пропозицій по вдосконаленню кримінально-процесуального законодавства України. Запропоновано авторське визначення поняття вербальна інформація та обґрунтовано криміналістичне значення використання даних про навички, уміння та звички в процесі її отримання, а також доведено правомірність «переконання» як методу психологічного впливу

при отриманні вербальної інформації. Також, автором з'ясовано коло психологічних характеристик, які впливають на процес формування вербальної інформації та удосконалено рекомендації щодо реалізації тактичних прийомів вербального характеру у ході проведення слідчих дій. Особливої уваги, заслуговують пропозиції щодо удосконалення системи психолого-криміналістичних засобів активізації процесів пам'яті при отриманні вербальної інформації [284].

Без сумніву, не можна залишити поза увагою, дисертацію В. Ю. Шепітька (1996) присвячену «Теоретичним проблемам систематизації тактичних прийомів у криміналістиці», оскільки результати отримані в межах дослідження фактично становлять фундамент для здійснення подальших наукових пошуків стосовно запровадження інноваційних тактичних можливостей, удосконалення або використання наявних під час розслідування типових або нехарактерних кримінальних правопорушень [317].

Водночас актуальним у сучасних умовах, є інноваційний напрям, який стосується отримання вербальної інформації та можливості інструментальної перевірки її достовірності за допомогою поліграфа.

Наприклад, наукова праця О. І. Мотляха (2014) «Інструментальна діагностика достовірності вербальної інформації та використання її результатів у кримінальному провадженні» є першим, проведеним в Україні, комплексним дослідженням використання інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації та її результатів у кримінальному провадженні. У роботі проаналізовано вітчизняну й зарубіжну практику нормативно-правового регулювання інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації у правоохоронній діяльності. Зосереджено увагу на правових засадах закріплення поліграфічних перевірок у діяльності органів внутрішніх справ України; особливостях організаційних, тактичних та інших питань, пов'язаних із психофізіологічними дослідженнями ідеальних слідів відображення під контролем поліграфа.

Обґрунтовано необхідність нового виду судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа та правові засади. Запропоновано методику її проведення і використання отриманих результатів у кримінальному провадженні. Визначено місце отриманих даних цієї експертизи в загальній системі процесуальних доказів. Запропоновано конкретні шляхи подолання проблемних питань інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації. Також автором доведено, що застосування інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації та її результатів у кримінальному провадженні надають можливості для вирішення певного кола завдань, зокрема зменшення кола підозрюваних і, можливо, причетних осіб до події зареєстрованого злочину та початку щодо нього провадження; оцінки достовірності інформації, яка повідомляється опитуваною особою, і побудови на її основі обґрунтованих версій; отримання оперативно значущої інформації, яку в інший спосіб одержати було б неможливо; виявлення прихованих матеріальних доказів в кримінальному правопорушенні, у тому числі знаряддя його вчинення.

Також, у 2014 році Т. А. Лешкович дослідив можливості використання поліграфа в розслідуванні злочинів. Проаналізував сучасний стан цієї проблеми та визначив перспективи розвитку зазначеного напрямку.

Безперечно, запропонований нами аналіз наукових доробків стосовно особливостей розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, а також процесуальних та організаційно-тактичних засад допиту, не є вичерпним. Водночас, ми намагались висвітлити найбільш вагомі дослідження, які матимуть важливе значення для формування тактичних засад проведення допиту з учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій та, які дозволили нам виокремити напрями розвитку та вдосконалення окреслених питань:

1. Концептуальні засади формування показань учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій та їх значення для процесу

розслідування.

2. Здійснення психологічного впливу на учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій під час допиту та використання отриманих результатів під час розслідування.

3. Тактичні особливості підготовки до допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій та застосування тактичних прийомів, а також їх використання у різних ситуаціях

4. Можливості інструментальної діагностики вербальної інформації, отриманої від учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

1.2. Характеристика учасників організованої злочинної діяльності

В умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу соціально-правовий механізм забезпечення прав людини повинен відповідати сучасним потребам розвитку особи, суспільства і держави, а також сприяти проведенню необхідних соціально-економічних і політичних реформ. В такому контексті стабільне та ефективне функціонування правоохоронних органів є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини та громадянина. Від ефективності діяльності правоохоронних органів, значною мірою, залежить успішність реалізації національних інтересів та стабільність суспільного розвитку [208, с. 153].

Сучасний аналіз криміногенної обстановки в цілому сприяє розв'язанню стратегічних завдань по запобіганню злочинності, визначенню найбільш ефективних та дієвих форм діяльності правоохоронних органів у процесі виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, але на жаль, не дає підстав до позитивних оцінок ситуації, яка склалася. Вирішення проблем, пов'язаних із зростанням злочинності та її організованих проявів на

сучасному етапі розвитку Української держави належить до найбільш актуальних соціальних, політичних і правових завдань. Організована злочинність винаходить нові форми протидії виявленню та розслідуванню їх злочинної діяльності. Тому, на сьогодні, існує нагальна потреба у вивченні психологічних механізмів існування організованих злочинних угруповань, розробці тактичних засад боротьби з цим негативним явищем [208, с. 152].

На наше переконання, досліджуючи питання тактичного забезпечення проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії під час досудового розслідування, необхідно враховувати не лише її функціональне призначення, зміст та заплановані для вирішення в її межах завдання, але і категорію учасників, які прийматимуть участь у зазначеній СРД.

На жаль, нині нормативне-правове закріплення термінологічного позначення організованої злочинності не охоплює ключових ознак, які б дозволили оптимально точно схарактеризувати зазначене явище. Так, у статті 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 визначено, що організована злочинність являє собою сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку із створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань [91].

Водночас, у статті 28 КК України наведено основні форми співучасті під час учинення кримінальних правопорушень групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією.

Відповідно до зазначеної норми, кримінальне правопорушення вважається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися в стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [149].

Кримінальне правопорушення визнають вчиненим злочинною організацією, якщо його вчинило стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як злочинної організації, так й інших кримінально протиправних груп [149].

Ми абсолютно погоджуємось із точкою зору більшості науковців, що організована злочинність – це глобальна соціальна проблема майже всіх без виключення економічно розвинених держав та великих міжнародних суб'єктів[233, с. 9], а її вирішення можливе лише за умови поєднання зусиль наукового потенціалу та практично-апробованих рекомендацій.

Організована злочинність являє собою багатоаспектне негативне явище, зміст та масштаби якого неодноразово досліджувались в межах вивчення наук кримінально-правового циклу. Питання з приводу визначення поняття організованої злочинності носить дискусійний характер та нині серед вчених не існує єдиного, уніфікованого підходу щодо цієї дефініції.

А. Ф. Волобуєв, визначає організовану злочинність як негативне соціальне явище, що характеризується, по-перше, згуртуванням кримінального середовища в рамках регіону, країни, з розподілом на ієрархічні рівні і виділенням лідерів, котрі не беруть участі у конкретних злочинах, а здійснюють організаторські, управлінські, ідеологічні функції; по-друге, корумпуванням, втягненням у злочинну діяльність працівників державних, в тому числі і правоохоронних органів, для забезпечення безпеки та гарантій учасникам спільноти, а також монополізацією та розширенням сфер протиправної діяльності з метою отримання максимальних матеріальних доходів за максимальної захищеності її лідерів від відповідальності [53, с. 9].

Водночас, на думку, В. М. Куца та Б. В. Лизогуба, зазначене визначення, здебільшого спрямоване на врахування ознак, які свідчать про згуртування криміналітету в межах регіону або країни, але залишає поза увагою організовані злочинні угруповання, що діють лише в межах одного району або міста, транснаціональні злочинні угруповання та організовані злочинні угруповання, які не мають корумпованих зв'язків, при тому, що їх частка серед знешкоджених організованих злочинних груп є досить значною [160, с. 66].

Л. І. Аркуша стверджує, що організована злочинність є проявом професійної злочинності, яка в свою чергу являє собою особливий різновид злочинної діяльності, тобто системи суспільно небезпечних діянь, передбачених кримінальним законом та психологічно обумовлених загальною метою. Злочинна діяльність відображає спрямованість особи, її ставлення до оточення і є усвідомленою та вольовою, цілеспрямованою поведінкою, що складається з різноманітних протизаконних засобів досягнення. При цьому, професійна злочинність – це вид злочинності, який характеризується досконалістю та є основним джерелом існування злочинців, а також потребує спеціальних навичок. Частіше за все професійна злочинна діяльність триває достатньо довгий термін, складається з багатьох злочинів, має корисливу спрямованість; здійснюється частіше за все однією або кількома особами, які володіють певними навичками та вважають цю діяльність своїм головним заняттям, що надає постійний головний прибуток. До ознак професійної злочинної діяльності дослідниця відносить: досконалість злочинної діяльності; наявність злочинної спеціалізації; використання результатів злочинної діяльності як основного джерела доходу; приналежність до кримінального середовища. Крім того, на думку, автора, організована злочинна діяльність – це сукупність взаємозалежних організованих злочинів загальнокримінальної та економічної спрямованості, вчинених певною групою осіб, що об'єдналися у стійкі, високоорганізовані, захищені від швидкого викриття

злочинні формування (групи, організації, співтовариства) у вигляді злочинного промислу з метою збільшення доходів, з використанням корумпованих і інших зв'язків [4, с. 9].

М. В. Корнієнко, під організованою злочинністю, розуміє структуровану систему злочинних формувань, що характеризується міжрегіональною або міжнародною злочинною діяльністю, спрямованою на заняття злочинним бізнесом (наркобізнес, секс-бізнес, нелегальна міграція, торгівля людьми, кіднепінг, тощо), яка здійснюється шляхом застосування насильства або без нього для отримання прибутків і надприбутків, використовуючи у своїх інтересах як державні структури, так і інститути громадянського суспільства [135, с. 114].

На наш погляд, таке визначення організованої злочинності є дещо спрощеним та не сприяє повноцінному науковому осмисленню об'єктивних закономірних процесів її виникнення, розвитку, економізації, політизації а також стійкості кримінальних колективів та тривалості їх функціонування, тощо.

П. О. Комірчий, досліджуючи феномен організованої злочинності, особливо значення надає саме системному характеру, який відрізняє організовану злочинність від «неорганізованої». Тобто, на думку автора, такі ознаки як наявність лідера та ієрархії, певна кількість учасників, застосування насильства, спільні фінансові ресурси, ідеологія, дисципліна, тощо – мають факультативний характер. З точки зору системності, на переконання вченого, організованій злочинності притаманні наступні характеристики: динамічність (здатність до змін як реактивного, так і проактивного характеру); гетерогенність (різномірність елементів, якими можуть бути як окремі індивідууми, так і структури різного типу, у тому числі і різної ієрархії); здатність до розвитку, у тому числі нелінійного, тобто такого який не обмежується лише кількісним збільшенням числа елементів; відкритість до зовнішнього середовища – здатність його експлуатувати, пристосовуватися до нього та протидіяти негативному впливу з його боку;

можливість розвитку такої системи як на рівні самих елементів (субстрактно) так і на рівні взаємовідносин між ними, тобто структурно; складність, що характеризується як її гетерогенністю, так і характером взаємозв'язків між окремими елементами, різноманіттям можливостей їх поведінки та реакції; органічність (характерна здебільшого залежність кожного елемента від система, в порівнянні із залежністю системи від кожного окремого її елементу); здатність до самоорганізації та самовідтворення [161, с. 202].

Нам імпонує окреслений П. О. Комірчим системно-функціональний підхід, оскільки він дозволяє вийти за традиційні консервативні межі дослідження категорії «організована злочинність» та на підставі отриманих результатів, розробити більш функціональну систему заходів, спрямованих на протидію вказаному явищу.

А. І. Гуров, під організованою злочинністю, визначає відносно масове функціонування стійких керованих співтовариств злочинців, що займаються вчиненням злочинів як промислом (бізнесом) і створюють за допомогою корупції систему захисту від соціального контролю. Крім того, вчений підкреслює масовий характер функціонування сталих спільнот злочинців та в якості обов'язкового її ознаки відзначає наявність корумпованих зв'язків із працівниками правоохоронних органів та інших органів державної влади [64, с. 207].

К. Б. Марисюк та В. В. Черепушак, аналізуючи різноманітні підходи до визначення організовано злочинності, інтерпретують її зміст за допомогою наступних ознак, зокрема: наявністю стійкого, постійного, планового, конспіративного характеру діяльності у вигляді злочинного промислу; наявністю організаційно-управлінських і забезпечувальних структур, ієрархії керівництва, єдиних норм поведінки; створенням системи планомірної нейтралізації усіх форм соціального контролю; застосуванням спеціальних методів розвідки і контррозвідки; наявністю централізованих великих грошових фондів; тенденцією до постійного розширення сфер діяльності [178, с. 98].

Варто звернути увагу, що організована злочинність являє собою не тільки суспільно-небезпечне явище, а і соціально-психологічне, саме тому окремі її аспекти досліджені з позицій сучасної науки, знайшли своє відображення у працях, присвячених психології організованої злочинності.

Так, у контексті юридично-психологічного визначення, організована злочинність – це об'єднання злочинців, які мають стійку внутрішню структуру та ієрархічні зв'язки; створені для систематичного злочинного бізнесу, використовують корумпованість представників влади, методи насильства та залякування або, в інших випадках, домовляються з іншими злочинними угрупованнями, встановлюють свій контроль у різних сферах протиправної діяльності та здійснюють її на постійному ґрунті з метою отримання значного прибутку [259, с. 66–67].

М. П. Козирєв, до соціально-психологічних ознак організованої злочинності, відносить: можливість встановлення статусно-рольової структури, що ґрунтується на патрон-клієнтських відносинах; наявність специфічної нормативно-ціннісної системи, що регулює відповідні типи поведінки; формування соціально-психологічної ідентичності у учасників відповідних злочинних спільнот; налагодження стабільної тривалої взаємодії, стійких зв'язків, розподіл праці, диференціація та спеціалізація у межах задоволення певних суспільних потреб у нелегальних і легальних товарах і послугах; наявність матеріальної структури, системи організацій і установ (сукупність організованих злочинних спільнот, що мають нелегальні та легальні ланки, ієрархічну багаторівневу структуру); соціалізацію окремих осіб та можливість здійснення для них соціальної мобільності (як вертикальної, так і горизонтальної); інтеграцію в економічні, соціально-політичні та інші структури [113, с. 4].

Досліджуючи організовану злочинність як кримінально-психологічне явище, В. С. Медведєв вважає, що до суттєвих її ознак, насамперед відносяться: можливість вчинення сукупності певних видів злочинів (за тяжкістю, формою провини, мотивацією), монополізація і патрунування сфер

передкримінальної та кримінальної діяльності; вчинення злочинів на професійному ґрунті у вигляді певних видів діяльності (промислу, бізнесу); активне уникнення та протидія соціальному контролю, насамперед за допомогою корупції; характер і ступінь взаємовідносин, практичної взаємодії членів злочинних груп та злочинних груп між собою [185, с. 111].

Також, заслуговує уваги, позиція В. Д. Гвоздецького, який вказує на необхідність відмежування організованої злочинності від організованої злочинної діяльності, оскільки, на думку вченого, організована злочинність – це найвищий рівень організації злочинної діяльності, найбільш стійке, чітко структуроване антисоціальне явище, що найповніше вживається у державно-владні структури, використовуючи їх у власних корисливих цілях [55, с. 12-16].

Із урахуванням окреслених відмінностей, П. О. Мельник пропонує ряд ознак, які дозволять відрізнити організовану злочинність від загальнокримінальних різновидів організованої злочинної діяльності:

- організована злочинність впливає на суспільну ситуацію тотально, в той час як організована злочинна діяльність поширюється (обмежується впливом) на окрему ситуацію учинення злочину;

- організована злочинність може еволюціонувати від соціальної організації – до злочинних дій окремих осіб (наприклад утворена для некримінальних цілей соціальна спільнота з певних причин починає фактично займатися злочинною діяльністю, яка підпадає під ознаки колективної злочинної діяльності), а організована злочинна діяльність навпаки традиційно еволюціонує від послідовно окремих злочинних дій до утворення та діяльності організованих злочинних формувань;

- стержнем організованої злочинності та організованої злочинної діяльності є корислива мотивація поведінки окремих осіб і соціальних груп, втім протидія організованій злочинній діяльності можлива за допомогою використання превентивних методів запобігання та профілактики злочинів, а

протистояння організованим злочинності можливе лише на рівні інституцій держави;

- організована злочинна діяльність відображає певний рівень організованості злочинного світу, а організована злочинність – утворює вищий рівень організації кримінальних практик, укорінених в сферу політичних та економічних відносин, а також охоплює професійну та посадову злочинність [184, с. 70].

У криміналістичному аспекті вивчення організованої злочинності, досить влучним, на наш погляд, є визначення запропоноване П. Я. Мінкою та К. О. Чаплинським. Дослідники переконані, що організована злочинність являє собою негативне соціальне явище, яке має цілеспрямований, стійкий, системний та планомірний характер, зумовлене сукупністю суспільно-небезпечних та взаємозалежних організованих злочинних угруповувань, які функціонують тривалий час на певній території з метою отримання значних злочинних прибутків. [297, с. 20].

Таким чином, можливо дійти висновку, що організована злочинність це сукупність соціально-негативних, кримінально-психологічних, політико-ідеологічних та суспільно-небезпечних ознак. Тобто, вона являє собою соціально-негативне явище, яке має кримінально-психологічний, цілеспрямований, стійкий, системний та планомірний характер, зумовлене сукупністю суспільно-небезпечних та політико-ідеологічних взаємозалежних організованих злочинних угруповувань, які функціонують тривалий час на певній території з метою отримання значних злочинних прибутків у легальних або нелегальних сферах.

Аналізуючи організовану злочинність, не можливо залишити поза увагою, класифікацію її сучасних форм із відповідним розподілом на певні різновиди.

Наразі, у юридичних джерелах запропонована значна кількість різних класифікаційних критеріїв, відповідно до яких можливо провести їх поділ. Так, Я. О. Калиновська, визначає, що найбільш поширеними з них є наступні:

1) за кримінально-правовою ознакою; 2) за характером складу учасників злочинних угруповань; 3) за географічною ознакою функціонування злочинних груп та організацій; 4) за рівнем наявних корумпованих зв'язків злочинних угруповань; 5) за єдністю мотивів вчинення злочинів; 6) за структурою злочинних груп та організацій; 7) за етнічними, моральними та іншими ознаками членів організованих груп та організацій; 8) в залежності від мети та кінцевої цілі виникнення та функціонування злочинних груп та організацій; 9) за наявністю легального «фіктивного» виду діяльності організованих груп та організацій як способу прикриття злочинної діяльності злочинних угруповань [98, с. 164].

Е. В. Федосов, в якості підстав для класифікації пропонує використовувати кримінально-правові ознаки, зокрема: організована група; сутенерська організована група, яка забезпечує діяльність з надання сексуальних послуг особами чоловічої та жіночої статі з метою отримання прибутків (ч. 4 ст. 303 КК України); організована група, створена у виправній установі з метою тероризування засуджених або нападу на адміністрацію (ст. 392 КК України); банда (ст. 257 КК України); не передбачене законом воєнізоване або збройне формування (ст. 260 КК України); група, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою (ст. 181 КК України); терористична група чи терористична організація (ч. 4 ст. 258 КК України); злочинна організація (ст. 255 КК України); транснаціональна організація, яка займається порушенням встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, вилученням у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації або незаконною торгівлею органами або тканинами людини (ч. 5 ст. 143 КК України) [288, с. 93-102].

Згідно з даними звіту про результати боротьби з організованими злочинними групами та злочинними організаціями офісу Генерального

прокурора типовими кримінальними правопорушеннями, вчиненими організованими злочинними групами та злочинними організаціями є:

- створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній /ст. 255 КК України/;
- бандитизм /ст. 257 КК України/;
- умисне вбивство (в тому числі на замовлення) /ст.115 КК України/;
- розбій /ст. 187 КК України/;
- грабіж /ст. 186 КК України/;
- крадіжка /ст. 185 КК України/;
- вимагання /ст. 189 КК України/;
- примушування до виконання чи не виконання цивільно-правових зобов'язань /ст. 355 КК України/;
- захоплення заручників /ст.147 КК України/;
- терористичний акт /ст. 258 КК України/
- незаконне переправлення осіб через державний кордон України /ст. 332 КК України/;
- торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини /ст. 149 КК України/;
- незаконний обіг зброї /ст.ст.262, 263 КК України/;
- злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів /ст. 307-324 КК України/;
- привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем /ст. 191 КК України/;
- хабарництво та отримання неправомірної вигоди /ст. 368 КК України/;
- легалізація (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом /ст. 202 КК України/;
- контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, або фальсифікованих лікарських засобів /ст. 305 КК України/;

- використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів /ст. 306 КК України/;

- нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлення бюджетних призначень або з їх перевищенням /ст. 210 КК України/;

- ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) /ст. 212 КК України/;

- шахрайство з фінансовими ресурсами /ст. 222 КК України/;

- протидія законній господарській діяльності /ст. 206 КК України/;

- контрабанда /ст. 201 КК України/;

- незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів /ст. 204 КК України/;

- виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державних лотерей /ст. 199 КК України/² (додаток В).

Узагальненні офісом Генерального прокурора відомості також можуть бути використанні в якості окремого критерію для класифікаційного поділу організованих злочинних груп та злочинних організацій на певні види за «кримінальною спеціалізацією», вчинюваних ними діянь стосовно певних об'єктів у конкретній сфері.

Водночас, Е. В. Федосов, окрім кримінально-правового критерію, вказує на важливість урахування під час здійснення класифікації, і характер складу учасників злочинних угруповувань. На підставі означених характеристик, вчений виокремлює: підлітково-молодіжні групи (переважно

² Єдиний звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. Форма № 1-ОЗ (місячна) : наказ Генеральної прокуратури України від 30 черв. 2020 р. № 299. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo.

екстремістської спрямованості); традиційні «злочинські»; ситуативно-кримінальні; «екстремістські» кримінальні та змішані [288, с. 93-102].

Серед запропонованих різновидів привертають увагу молодіжні злочинні угруповування. Дійсно, не дивлячись на те, що досліджуване негативне явище характеризується підвищеною суспільною небезпекою, на жаль, упродовж останнього часу, ми все частіше можемо спостерігати негативні тенденції, пов'язані із залученням до цієї кримінальної сфери неповнолітніх осіб.

Згідно з даними звіту про результати боротьби з організованими злочинними групами та злочинними організаціями офісу Генерального прокурора упродовж 2017 року на території України виявлено 210 організованих злочинних груп, які налічували 949 осіб; з них 8 (3,8 %) груп створено за участю неповнолітніх та до їх складу входило 19 осіб (2,0 %); у 2018 році – 288 ОЗГ, у складі яких приймало участь 1429 осіб; з яких у складі 7 груп (2,4 %) приймали участь неповнолітні в кількості 20 осіб (1,3 %); у 2019 – 293 ОЗГ, з чисельністю 1428 осіб; з них 6 (2,0 %) груп, учасниками яких виступали неповнолітні у кількості 14 осіб (0,9 %) та протягом 2020 року було створено 377 ОЗГ, які налічували 1609 осіб; з них 3 (0,8 %) групи, які створено за участю неповнолітніх та до їх складу входило 4 (0,2 %) особи³.

Переважає більшість вчених-кримінологів в якості основних підстав для класифікації організованих злочинних груп обирають критерії, пов'язані із географію поширення сфер їх впливу та характер виникнення.

Зокрема, за географією поширення, розрізняють: локальні групи (які діють в межах одного району міста, одного міста або одного об'єкту економічної інфраструктури); регіональні (які діють в межах області або району області); міжрегіональні (які діють в межах території декількох областей або регіонів); національні (які діють на території переважної

³ Єдиний звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. Форма № 1-ОЗ (місячна) : наказ Генеральної прокуратури України від 30 черв. 2020 р. № 299. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo.

більшості областей (територіальних одиниць) країни; транснаціональні (які діють на території декількох країн світу) [148].

За характером виникнення: сімейно-кланові (злочинні групи та організації, створені на підставі сімейного або кланового споріднення учасників, їх родинних стосунків); дозвільно-побутові (злочинні групи та організації, пов'язані спільними побутовими стосунками) [148]; злочинні групи та організації навчального середовища (злочинні групи та організації, що виникають під час спільного навчання на підставі загальних або професійних інтересів) [98, с. 165]; злочинні групи та організації спортивного середовища (пов'язані спільною спортивною діяльністю) [148]; злочинні групи та організації пенітенціарного середовища (які діють у місцях відбування кримінального покарання) [98, с. 165]; злочинні групи та організації службово-трудоного середовища (злочинні групи та організації, що створюються в ході спільної праці або служби. Для них, як правило, характерно вчинення окремих господарських злочинів, пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, банкрутствами, рейдерством тощо) [98, с. 165]; злочинні групи та організації, яким характерна схильність до крайніх поглядів та заходів у вирішенні проблем соціального, політичного правового, економічного, екологічного, національного характеру неприйнятними для суспільства способами, засобами та методами, тобто злочинним шляхом [148].

З поміж значної кількості рівнів та методів класифікації організованих злочинних груп та злочинних організацій, істотне практичне значення має розподіл, запропонований В. В. Лунєєвим, зміст якого полягає у визначенні характеру, форм та причин злочинної діяльності. У зазначеному аспекті автор виокремлює кримінальну злочинну діяльність та економічну [172, с. 105].

Як відзначають С. І. Афанасенко та І. М. Стойков, вплив економічної злочинності на формування суспільних відносин особливо посилюється у зв'язку із переходом України до ринкових відносин. На їх переконання,

організована економічна злочинність – це якісно нова характеристика організованої та економічної злочинності, оскільки вона вбудована в соціальну систему й істотно впливає на інші елементи цієї системи, насамперед – на економіку й політику. Головна мета організованої економічної злочинності – отримання прибутків і надприбутків шляхом здійснення забороненої законодавством діяльності. Організована економічна злочинність – це конгломерат організованих злочинних утворень (угруповань), різних за своєю структурою, кількісним складом, спеціалізацією та масштабами впливу [5, с. 23].

Крім того, у межах проведеного дослідження С. І. Афанасенко та І. М. Стойков, пропонують власне бачення щодо закономірностей поділу та тенденцій виникнення організованої злочинності:

- відокремлення організованої економічної злочинності від неорганізованих (стихійних) процесів у тіньовій економіці та злочинності «загальнокримінального» (корисливо-насильницького) спрямування;

- створення корпорації з обслуговування тіньових економічних процесів;

- виникнення злочинних організацій якісно нового типу – корпоративних бізнес-структур, що мають легальний статус, поєднують легальні й нелегальні форми діяльності, використовують корупційні зв'язки в органах влади, правоохоронних органах і органах контролю;

- серед лідерів організованих злочинних угруповань виокремлюється невеликий контингент осіб, навколо яких концентрується головна частина доходів, одержаних злочинним шляхом;

- швидка модернізація способів (технологій) учинення злочинів з використанням у злочинних цілях організаційно-правових форм та інститутів ринкової економіки (підприємництва, банківської діяльності, приватизаційних процесів, ринку цінних паперів тощо).

- створення складної ієрархічної управлінської мережі управління злочинною діяльністю, що дозволяє лідерам організованих злочинних

угруповань не брати безпосередньої участі в протиправних операціях і, відповідно, уникати підстав для притягнення до кримінальної відповідальності (тобто верхівка кримінальної «піраміди», її інтелектуально-організаційний потенціал завжди зберігаються, забезпечуючи постійне відтворення злочинного співтовариства).

- легалізація (відмивання) злочинних доходів з їх використанням у політичній боротьбі за владу, розширенні сфер економічного впливу, подальшому відтворенні злочинних технологій. Посилення інтернаціоналізації злочинної діяльності, зміцнення зв'язків вітчизняних організованих злочинних угруповань з аналогічними структурами в країнах близького й далекого зарубіжжя [5, с. 24].

Проаналізувавши дані, відображені у звіті офісу Генерального прокурора України про результати боротьби з організованими злочинними групами та злочинними організаціями упродовж 2017-2020 років, нами встановлено, що найбільш типовими сферами вчинення кримінальних правопорушень за участю ОЗГ є: сфера захисту життя та здоров'я людини, честі та гідності; сфера захисту власності; економічна сфера; сфера незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та сфера незаконного обігу зброї.

Так, у сфері захисту життя, здоров'я, честі та гідності людини (вбивства, в тому числі умисні, бандитизм, торгівля людьми, тощо) у 2017 році у складі ОЗГ вчинено 41 кримінальне правопорушення; у 2018 році - 43; упродовж 2019 року зареєстровано 19 фактів та протягом 2020 року зафіксовано 77 аналогічних випадків (додаток В).

У сфері захисту власності (крадіжки, грабежі, розбої, вимагання) у 2017 році виявлено 353 факти; у 2018 році – 266; у 2019 році вчинено 337 та у 2020 зареєстровано 368 кримінальних правопорушень проти власності, які вчинені у складі ОЗГ (додаток В).

У сфері економіки протягом 2017 році зареєстровано 98 кримінальних правопорушень; у 2018 році обліковано 315 фактів; упродовж 2019 року виявлено 167 таких випадків та у 2020 році – 418 кримінальних правопорушень (додаток В).

У сфері незаконного обігу наркотичних засобів упродовж 2017 року виявлено 333 кримінальних правопорушення; у 2018 році за аналогічними фактами зареєстровано 743; у 2019 році загальна кількість виявлених кримінальних правопорушень у зазначеній сфері складала 843 та у 2020 році – 1222 кримінальних правопорушення (додаток В).

У сфері незаконного обігу зброї у 2017 році зафіксовано 12 кримінальних правопорушень, упродовж 2018 року – 26 випадків; у 2019 році – 9; у 2010 році зареєстровано 77 кримінальних правопорушень (додаток В).

Доволі цікавий формат дослідження щодо діяльності організованих злочинних груп та злочинних організацій, запропонував М. А. Погорецький, в межах вивчення тенденцій розвитку організованої злочинності в Україні.

Зокрема, на підставі статистичних даних, він виявив нерівномірність поширення організованої злочинності за регіонами України та розподілив їх на чотири групи. До першої групи віднесено Донецьку та Дніпропетровську області, в яких зазначені показники майже в три рази перевищують середньоукраїнські. Лише у цих двох областях у середньому реєструється 17 – 19 % усіх проявів організованої злочинності в Україні. До другої групи – Луганську, Харківську, Полтавську, Запорізьку, Одеську області, Автономну Республіку Крим та м. Київ. Зазначені сім регіонів становлять групу з високими значеннями зазначених показників, що перевищують середні показники по Україні. На території цих регіонів щорічно реєструють понад 34 % усіх проявів організованої злочинності в Україні. До третьої групи – Хмельницьку, Закарпатську, Івано-Франківську, Житомирську, Львівську, Сумську, Черкаську, Київську, Тернопільську, Миколаївську, Кіровоградську, Вінницьку, Херсонську області, де впродовж

досліджуваного періоду зазначені показники організованої злочинності були нижчими середніх по Україні і становили близько 32 % проявів організованої злочинності в Україні. До четвертої групи – Чернігівську, Волинську, Рівненську і Чернівецьку області, де відзначається найнижчий рівень зазначених показників і який становить 7 – 8 % від усіх проявів організованої злочинності в Україні [220].

Оскільки кількісний показник реєстрації організованої злочинності не повно відображає її стан та тенденції розвитку в регіонах, важливим є і такий показник, як кількість зареєстрованих злочинів, вчинених ОГ та ЗО на 100 тис. населення кожної області. З огляду на неоднакову чисельність та щільність населення цих регіонів, рівень організованої злочинності у них істотно відрізняється від наведеного вище і виглядає у такий спосіб: а) найвищий рівень організованої злочинності є у Сумській, Харківській, Дніпропетровській, Полтавській областях, м. Києві; б) високий рівень організованої злочинності – у Запорізькій, Житомирській, Тернопільській, Хмельницькій, Херсонській, Чернігівській областях; в) середній рівень організованої злочинності (показники нижче, ніж середній по Україні) – в Автономній Республіці Крим, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській областях; г) низький рівень організованої злочинності – в Івано-Франківській, Закарпатській, Рівненській, Донецькій, Черкаській, Чернівецькій, Волинській, Одеській, Вінницькій, Київській, Львівській областях [220].

Під час дослідження, на підставі інформації, що міститься у Єдиному звіті про кримінальні правопорушення офісу Генерального прокурора, нами проаналізована криміногенна обстановка в окремих регіонах України упродовж 2020 року.

Отримана диференційована інформація дозволила визначити області з найвищими показниками та відповідно рівнем злочинності, зокрема:

- м. Київ – 88 199 (11,2 %);
- Дніпропетровська область – 67 662 (8,6 %);

- Харківська область – 60 611 (7,7 %);
- Одеська область 50 967 (6,5 %);
- Київська область – 47 808 (6,1 %);
- Запорізька область – 44 597 (5,7 %);
- Донецька область – 40 856 (5,2 %);
- Львівська область – 37 185 (4,7 %);
- Миколаївська область – 32 972 (4,2 %);
- Полтавська область – 31 794 (4,1 %);
- Херсонська область – 29 704 (3,8 %);
- Кіровоградська область – 26 857 (3,4 %);
- Чернігівська область – 22 898 (2,9 %);
- Вінницька область – 22 663 (2,9 %);
- Черкаська область – 20 000 (2,6 %);
- Закарпатська область – 19 534 (2,5 %);
- Житомирська область – 19 415 (2,5 %);
- Рівненська область – 19 330 (2,5 %);
- Волинська область – 17 804 (2,3 %);
- Сумська область – 17 027 (2,2 %);
- Хмельницька область – 16 118 (2,1 %);
- Луганська область – 14 072 (1,8 %);
- Івано-Франківська область – 12 384 (1,6 %);
- Чернівецька область – 11 810 (1,5 %);
- Тернопільська область – 10 151 (1,3 %)⁴.

Не викликає сумнівів той факт, що всі запропоновані та проаналізовані класифікаційні моделі мають важливе значення для визначення напрямку протидії організованій злочинності. Урахування окреслених критеріїв, під час побудови нових та вдосконалення вже існуючих криміналістичних методик щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із

⁴ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1 (місячна) : наказ Генеральної прокуратури України від 30 черв. 2020 р. № 299. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo.

діяльністю ОГ та ЗО, дозволить ефективно впроваджувати дієві засоби та методи, спрямовані на покращення ситуації у цьому напрямі.

Безперечно, опрацьований нами масив критеріїв щодо поділу ОГ та ЗО на різновиди не є вичерпним, але ми намагались урахувати найбільш поширені та типові моделі, використання яких притаманне сучасним тенденціям розвитку організованої злочинності, та які, на наше переконання, стануть певним фундаментом під час дослідження та вдосконалення тактичних особливостей допиту учасників ОГ та ЗО.

Водночас, не можливо залишити поза увагою той факт, що будь-яка група або організація, у тому числі і злочинного спрямування, формується із окремих учасників, яким, в свою чергу, також притаманні певні риси та властивості. Враховуючи, що проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит, в першу чергу передбачатиме можливості встановлення психологічного контакту, слідчому важливо володіти інформацією про типові та нехарактерні властивості характеру та риси поведінки, притаманні учасникам ОГ та ЗО. Опанування слідчим інформації такого ґатунку стане у нагоді не лише під час встановлення психологічного контакту із допитуваним, але і дозволить якісно вирішити питання про доцільність використання тих чи інших тактичних прийомів психологічного впливу.

Фактично, належна тактична організація допиту обумовлюватиме кількість та якість отриманої у процесі його проведення інформації, обсяг якої прямопропорційно залежатиме від бажання допитуваного таку інформацію повідомити. Таким чином, вивчення допитуваної особи, за допомогою криміналістичних засобів та методів є важливим чинником, який впливатиме на повноту розслідування, особливо у контексті можливостей отримання достовірних даних від осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Актуальні проблеми дослідження наукової категорії «особа злочинця» висвітлювалась у значній кількості наукових праць таких вчених, як Ю. П. Аленін, Р. С. Белкін, Л. В. Васильєв, М. Т. Ведерников, П. С. Дагель,

М. М. Демідов, А. В. Дулов, В. Ф. Єрмолович, Н. І. Клименко,
В. О. Коновалова, А. С. Кривошеєв, Г. К. Курашвілі, Н. С. Лейкіна,
І. А. Матусевич, С. Ф. Мілюков, К. К. Платонов, О. Р. Ратинов,
М. В. Салтевський, С. С. Степичев, В. Ю. Шепітько.

З поміж значної кількості запропонованих підходів до визначення змісту та сутності категорії «особа злочинця», нам найбільше імponує підхід окреслений В. С. Кузьмічовим, на переконання якого, криміналістичний аспект вивчення особи злочинця, передбачає збирання та аналіз інформації про неї з метою визначення напрямів розслідування, вибору відповідних прийомів і засобів впливу на особу [155, с. 48], оскільки у контексті нашого дослідження, головна мета якого полягає у побудові якісної стратегії допиту учасників ОГ та ЗО, він найбільш точно відображає кінцеву мету.

Досліджуючи окремі риси та властивості учасників ОГ та ЗО, вважаємо, що зазначена криміналістична категорія повина містити наступні інформаційні складові, які дозволять забезпечити повноцінне вивчення таких осіб, що знайшло підтвердження за результатами анкетування слідчих НПУ:

1. Соціально-демографічні дані (прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце народження, місце проживання, рідна мова, освіта, професія, рід занять, місце роботи, посада, трудовий стаж, сімейний стан, матеріальний стан, житлові умови) – 95,0 % (додаток А).

З'ясування слідчим соціально-демографічних даних надасть можливість отримати загальну характеристику щодо особи, яку заплановано допитати, та дозволить слідчому обрати оптимальну лінію поведінки. Крім того, урахування такої інформації перед початком допиту та під час його проведення буде позитивно впливати на встановлення психологічного контакту, оскільки слідчий володітиме загальними відомостями, стосовно основних аспектів життєдіяльності допитуваної особи.

2. Суспільно-небезпечні ознаки (злочинний досвід, наявність судимостей, сфера кримінальної діяльності, місце у злочинній ієрархії та виконувана роль у складі ОГ та ЗО) – 89,0 % (додаток А)..

Визначення у процесі підготовки до допиту суспільно-небезпечних чинників, властивих поведінці особи, дозволить побудувати та перевірити версії щодо кримінальної ролі допитуваного, врахувати при обранні відповідних тактичних прийомів злочинний досвід та передбачити можливу протидію. Крім того, урахування зазначеної групи характеристик матиме важливе значення при формуванні предмету допиту та послідовності з'ясування обставин, які підлягають встановленню.

3. Психологічні риси та властивості (психологічна характеристика особи злочинця, ставлення до злочинної діяльності, поведінка під час розслідування, погляди, переконання та ціннісні моральні орієнтири) – 98,0 % (додаток А).

Встановлення психологічних особливостей особи впливатиме на ефективність обрання тактичних та психологічних прийомів проведення допиту, оперативність встановлення під час допиту психологічного контакту з особою, а також умовно дозволить визначити його черговість. Крім того, сприятиме визначенню ролі допитуваної особи у ієрархії ОГ або ЗО.

4. Інтелектуальні характеристики (можливість особи до стратегічного мислення, можливість побудови аргументів та контраргументів під час допиту) – 82,0 % (додаток А).

Учасники ОГ та ЗО, як правило, мають значний кримінальний досвід, переважно їх злочинна діяльність є ретельно спланованою та характеризується прогнозуванням можливих негативних для них наслідків, а відповідно і заходів, спрямованих на уникнення відповідальності. Врахування слідчим інтелектуальної складової, дозволить правильно оцінити ситуацію та побудувати послідовні контраверсії, які потребуватимуть перевірки під час допиту.

5. Індивідуальні особливості зовнішності особи (особливі прикмети, зріст, статура та інші фізичні дані) – 60,5 % (додаток А).

Врахування загальних анатомічних ознак та особливих прикмет буде впливати на можливості визначення слідчим виконуваних особою злочинних

завдань, а у окремих випадках дозволить з'ясувати його роль у складі ОГ або ЗО.

б. Юридичні ознаки (правовий статус особи, її права, свободи, обов'язки й законні інтереси, а також гарантії правового статусу) – 51,5 % (додаток А).

Переважно юридичні ознаки мають важливе значення у випадках затримання ОГ та ЗО, які чисельно формуються як з громадян України, так і налічують у своєму складі громадян іноземних держав. У такій ситуації, слідчий має вирішувати ряд складних завдань, пов'язаних із дотриманням відповідних процесуальних правил організації допиту та забезпечення участі у його проведенні відповідних спеціалістів.

На підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень (справ) за фактами вчинення кримінальних правопорушень у складі ОГ та ЗО, в межах окреслених інформаційних складових, нами з'ясовано, що чисельно ОГ та ЗО переважно налічували у своєму складі від 3 до 5 осіб – 58,2 %; від 5 до 10 осіб – 29,1 %, а групи з чисельністю понад 10 осіб утворювались у 3,6 % випадків. Тривалість злочинної діяльності здійснювалась в межах 1 року – 50,9 %; від 1 до 3 років – 29,1 %; від 3 до 5 років – 12,7 % та понад 5 років – у 7,3 % випадків (додаток Б).

Крім того, діяльність таких угруповувань в більшості випадків передбачала наявність лідера – 87,3 % та у 12,7 % відбувалась на паритетних засадах (додаток Б).

Водночас, 74,8 % учасників ОГ та ЗО характеризувались активною участю під час вчинення кримінальних правопорушень, а 25,2 % обмежувались пасивною участю під час виконання спільних злочинних задач (додаток Б).

Щодо способу об'єднання та ступеню організованості ОГ та ЗО, необхідно відмітити, що у 67,3 % випадків така діяльність супроводжувалась ретельним підбором учасників, між якими було чітко розподілено конкретні функції та ролі – 69,1 % (додаток Б).

Окремої уваги заслуговують межі вчинення учасниками ОГ та ЗО кримінальних правопорушень, які здебільшого охоплювали всю країну – 43,6 %; у 34,5 % - така злочинна діяльність відбувалась межах кількох адміністративних одиниць; 16,4 % - дії учасників обмежувались однією адміністративною одиницею та у 5,5 % - незаконна злочинна діяльність охоплювала за своїми масштабами кілька країн (додаток Б).

Під час характеристики ОГ та ЗО, також варто приділити увагу не тільки груповим ознакам, які характеризують об'єднання в цілому, а і особистісним рисам їх учасників, зокрема: переважно це громадяни України – 81,6 %; чоловічої статі – 67,2 %; у віці від 31 до 45 років – 52,8 %; які мають середню освіту – 48 %; одружені – 48,4 %; раніше судимі – 65,6 %; вживають наркотичні засоби – 35,6 %; не працюють та не навчаються – 58,8 %; проживають у містах – 62,4 %. В основному сферами злочинних інтересів яких є: приватна власність – 54,4 %, незаконний обіг наркотичних засобів – 26,4 %, економіка – 9,6 %; а також посягання на життя, здоров'я та честь громадян, які супроводжуються корисливою складовою – 9,6 % (додаток Б).

1.3. Процесуальні і тактичні засади допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій під час досудового розслідування.

Проблеми розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними групами, а також проблеми, які виникають у ході проведення окремих слідчих (розшукових) дій з учасниками таких угруповань, у певній мірі досліджувалися в криміналістичній науці. Разом з тим, тактико-психологічні засади окремих слідчих (розшукових) дій із учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, в тому числі які стосуються особливостей проведення допиту, на сьогодні залишаються

дослідженими не повною мірою. У криміналістиці необхідно виходити з соціально-психологічної характеристики організованої злочинної діяльності з метою надання пропозицій щодо тактики виявлення та розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями, розробки рекомендацій та прийомів проведення окремих слідчих (розшукових) дій [208, с. 153].

Важливе місце у процесі збирання доказової інформації в межах кримінального провадження безперечно належить такій слідчій (розшуковій) дії – як допит. Фактично без проведення допиту не відбувається жодне досудове розслідування, тому саме допит, по праву, вважається однією із найбільш розповсюджених слідчих (розшукових) дій [208, с. 153].

Актуальні організаційно-правові, процесуальні, тактичні та психологічні аспекти допиту, досліджували такі відомі вчені криміналісти та процесуалісти як: Т. В. Авер'янова, О. О. Алексєєв, Ю. П. Аленін, О. Я. Баєв, О. М. Бандурка, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, В. П. Колмаков, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмичов, В. Г. Лукашевич, В. В. Печерський, В. В. Пясковський, С. Ю. Рєвтова, М. В. Салтевський, М. І. Скригонюк, В. М. Тертишник, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинський, А. П. Шеремет, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков, проте ґрунтовних теоретичних досліджень особливостей, пов'язаних із тактикою допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій з урахуванням сучасних умов та апробації отриманих результатів у практичній діяльності не проводилось [208, с. 154].

Високі інформативні можливості, простота, швидкість отримання результату, характеризують допит як результативну слідчу (розшукову) дію, з іншого боку - відсутність вичерпних даних про подію, можливість виникнення негативних обставин та протидія з боку допитуваних осіб незалежно від їх процесуального статусу, відносять допит до категорії найскладніших слідчих (розшукових) дій [208, с. 154].

Разом з тим, необхідно зазначити, що у більшості випадків ефективність зазначеної слідчої (розшукової) дії та її результати зумовлені не лише сприятливою слідчою ситуацією та наявністю достатньої кількості вихідної інформації, яка дозволить висувати конкретні версії з приводу вчиненого правопорушення, а і професійною майстерністю слідчого, наявністю у нього значного досвіду роботи, його вмінням правильно підготуватись до допиту та організувати проведення допиту, встановити психологічний контакт та обрати правильну тактику дій [208, с. 153-154].

Допит можливо розглядати у кількох аспектах, зокрема: з точки зору, кримінального процесуального законодавства допит являє собою чітко регламентований процес отримання показань від учасників кримінального провадження, за якими визначений певний процесуальний статус (потерпілий, свідок, підозрюваний, обвинувачений, експерт); криміналістичний аспект, обумовлений дослідженням тактичних можливостей отримання доказової інформації та формування на їх підставі рекомендаційних засад до окремих методик розслідування злочинів; юридична психологія, в свою чергу, приділяє увагу саме психологічним явищам, які виникають у процесі спілкування між допитуваним та уповноваженою особою, а також їх закономірностям, які впливатимуть та визначатимуть можливості встановлення психологічного контакту.

Криміналістичний, психологічний та процесуальний аспекти є невід'ємними складовими ефективного проведення допиту, а ми, в свою чергу, переконані, що окреслені напрями у сукупності, дозволяють сформувати найбільш оптимальну, раціональну та ефективну модель досліджуваної СРД, визначити її мету та завдання, а також вони забезпечуватимуть можливість отримання необхідного результату, який впливатиме на хід розслідування кримінального правопорушення.

Процесуальний порядок проведення допиту закріплено в ст.ст. 224–226, 351–356 КПК України [153]. Водночас КПК визначає лише процесуальні межі діяльності слідчого, яких останній має дотримуватись під час

проведення допиту, а запропоновані законодавцем положення повинні бути враховані та дотримані незалежно від обраної тактики дій. Нині у кримінальному процесуальному кодексі визначення поняття допиту відсутнє, а тому для з'ясування досліджуваної дефініції та її особливостей, варто звернутись до наукових напрацювань вчених в галузі кримінального процесуального права та криміналістики.

На думку О. Я. Баєва, допит це – слідча (судова) дія, яка полягає в отриманні від особи, і фіксації, у встановленій процесуальній формі, показань про факти і обставини, які мають або можуть мати значення для встановлення істини в справі, що розслідується або розглядається судом [9, с. 180].

Ю. П. Алєнін вказує, що допит являє собою слідчу дію, змістом якої є отримання і фіксація в установленій кримінально-процесуальним законом формі показань, які містять фактичні дані, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи [2, с. 78].

Також, досить цікавим та таким, що заслуговує на увагу, є визначення допиту сформульоване О. В. Дуловим, відповідно до якого допит - це слідча і судова дія, яка полягає в отриманні та фіксації показань про обставини, що мають значення у справі, безпосередньо від допитуваної особи, якою є свідок, потерпілий, підозрюваний, і яку проводять суворо дотримуючись кримінально-процесуального закону [73, с. 138].

Деяко інший підхід до визначення поняття допиту обрали Р. С. Белкін та Є. М. Ліфшиц, які основну увагу зосередили на категоріях інформації, яку можливо отримати в процесі його проведення. Вони зазначають, що, допит - це процес передачі слідчому особою, що допитується, інформації про подію, яка розслідується або інформації про пов'язані з цією подією обставини або осіб [22, с. 97].

Аналогічної позиції дотримується і М. І. Порубов, який стверджує, що основне призначення допиту, яке фактично і розкриває його сутність «... полягає в отриманні від допитуваного інформації за допомогою прийомів,

розроблених криміналістичною тактикою на основі слідчої та судової практики» [224, с. 12].

С. Ю. Карпушин, під допитом розуміє слідчу (розшукову) дію, змістом якої є отримання та фіксація у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, що містять відомості про відомі їм обставини, які мають значення для кримінального провадження [107, с. 81].

Найбільше нам імпонує визначення допиту сформоване, колективом кафедри криміналістики та судової медицини НАВС, відповідно до якого допитом - є слідча (розшукова) дія, зміст якої полягає у одержанні показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення [145, с. 487].

Разом з тим, проаналізувавши різноманітні погляди вчених на проблему формування поняття допиту, та враховуючи специфіку досліджуваної нами проблематики, ми спробували сформувати авторське визначення допиту.

Уважаємо, що допит – це слідча (розшукова) дія, регламентована кримінальним процесуальним законодавством, сутність якої полягає у здійсненні уповноваженою особою, за допомогою тактичних та психологічних прийомів, пошуково-пізнавальної діяльності, спрямованої на отримання від допитуваної особи відомостей (про факти, обставини, події або осіб), що мають доказове або орієнтуюче значення для встановлення об’єктивної істини у процесі розслідування.

Основним критерієм, який не тільки визначатиме можливість здійснення слідчим пошуково-пізнавальної діяльності під час допиту, а і обумовлюватиме його результативність, є тактичні прийоми. Застосування тактичних прийомів, залежатиме від багатьох чинників, а саме: від характеристики допитуваної особи, її процесуального статусу, слідчої ситуації, яка склалась на момент проведення допиту, наявності у

розпорядженні слідчого достатньої кількості інструментів впливу, які безпосередньо визначатимуть різновид допиту.

Варто наголосити, що теорія криміналістики, на відміну від кримінального процесуального права, пропонує значно ширше коло класифікаційних ознак, за допомогою яких можливо здійснити класифікацію допиту на окремі різновиди, зокрема:

1. Залежно від послідовності проведення: первинний допит (який проводиться із допитуваною особою уперше) та повторний допит (всі послідуєчі допити раніше допитаної особи, за умови не змінюваності предмету допиту).

Первинний допит, безперечно є більш складною формою у порівнянні із повторним, оскільки перед слідчим лише постає завдання щодо встановлення психологічного контакту із допитуваною особою, а також визначення правильного формату спілкування. Повторні допити, як правило, проводяться з метою з'ясування непохитності позиції допитуваного стосовно фактів, обставин, подій або осіб, показання щодо яких він надавав раніше. В окремих випадках повторний допит, може мати форму – тактичного прийому, сутність якого буде полягати у перевірці спроможності особи потворно безпомилково відтворити ту чи іншу інформацію, зафіксовану під час первинного допиту.

Безсумнівно вирішальним моментом під час проведення як первинного, так і повторних допитів, є коректна оцінка слідчим отриманих від особи показань.

З цього приводу, В. П. Шаламов зазначає, що коректній оцінці показань сприяє правильне розуміння слідчим психічних процесів, які відбуваються в свідомості допитуваної особи: сприйняття, відображення, запам'ятовування, відтворення та ін. [307, с. 21].

Тобто, під час здійснення людиною будь-якої дії, в тому числі і вчинення нею кримінального правопорушення, у свідомості активуються три основні процеси, які впливатимуть на можливість зберігати інформацію про

них упродовж певного періоду часу. До таких процесів відносяться: сприйняття (пізнавальний процес, сутність якого полягає у відображенні людиною предметів та явищ, у сукупності їх якостей при безпосередній дії на органи чуття); запам'ятовування (утворення та закріплення тимчасових нервових зв'язків щодо предметів та явищ, які людина спостерігала) та відтворення (відновлення в уяві людини, зафіксованих у минулому пам'яттю подій).

Ми поділяємо позицію вчених, що формування показань – являє собою безперервний процес, який бере свій початок з моменту сприйняття особою подій, явищ, предметів та завершується останнім допитом під час досудового розслідування або в судовому засіданні. Проте необхідно враховувати, що сприйнята особою інформація, упродовж вказаного періоду, може бути певним чином трансформована, що в свою чергу впливатиме на зміст показань. Залежно від того, які фактори впливали на допитуваного, вони в подальшому можуть бути більш повними і достовірними або, навпаки, в них можуть з'явитися помилки, прогалини і т.п. Знання зазначених особливостей формування показань, врахування їх на допиті і застосування необхідних тактичних прийомів для нейтралізації негативних факторів забезпечують отримання від допитуваного повної і об'єктивної інформації про відомі йому обставини [144, с. 286-287].

Згідно з результатами опитування слідчих НПУ, з'ясовано, що повторний допит, під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень учасниками ОГ та ЗО, проводиться у всіх без виключення випадках (100 %) (додаток А). З цього приводу, слідчі пояснюють, що проведення повторних допитів, зумовлено не тільки вимогою щодо «традиційного» структурного наповнення матеріалів кримінального провадження, а і форматом використання повторного допиту - як засобу перевірки відповідності показань, зафіксованих у протоколах під час первинного (повторних) допитів, показанням отриманим під час

повторних допитів, а також виявлення фактів надання неправдивої інформації та чинників, які впливають на процес формування показань.

2. Залежно від обсягу проведення: основний допит (передбачає отримання цілого масиву інформації про подію злочину, якою допитувана особа володіє на момент проведення допиту) та додатковий допит (передбачає отримання від допитуваної особи інформації щодо окремих нововиявлених під час розслідування кримінального провадження обставин).

Водночас додатковий допит, також може використовуватись у формі тактичного прийому для безпосередньої актуалізації подій у пам'яті допитуваного (наприклад: відповідно до ч. 1 ст. 228 КПК України, перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол [153]). У цьому випадку, доречно згадати, твердження В. О. Коновалової, що в основі початкового етапу формування показань лежить суб'єктивне сприйняття, тобто виникнення цілісного образу предмета в результаті впливу об'єктивного світу на різні органи чуття допитуваного (зір, слух, нюх, дотик, смак і ін.). При цьому до чуттєвих відчуттів, що відображає зовнішні сторони предмета, приєднується розумова діяльність, що сприяє усвідомленню та відображенню даного предмета або явища як єдиного цілого в словесній формі [127, с. 21]. Конкретизація предмету допиту, створює додаткові можливості щодо отримання більш детальної інформації про сприйняті та зафіксовані особою явища, предмети, події.

Опитані слідчі НПУ, зазначили, що додатковий допит під час здійснення кримінального провадження їм доводилось проводити у 41,5 % випадків і, здебільшого, це було пов'язано саме із отриманням нововиявлених обставин під час розслідування та необхідності уточнення такої інформації (додаток А).

3. Залежно від процесуального статусу допитуваного: допит потерпілого, допит свідка, допит підозрюваного, допит експерта, тощо.

Учасники кримінального провадження, в залежності від «виконуваних ролей» отримують певний процесуальний статус, який за своїм змістом не тільки визначає певне коло їх прав та обов'язків під час здійснення досудового розслідування, а і створює для слідчого можливості щодо використання відносно таких осіб процесуальних, психологічних, тактичних засобів впливу з метою забезпечення повноти та оперативності отримання інформації.

Під час опитування, переважна більшість слідчих НПУ зазначила, про неприпустимість недооцінювання тактичної складової під час допиту свідка або потерпілого, оскільки досить часто ці особи також переслідують особисті інтереси та здатні до певних маніпуляцій з інформацією або навіть до подання неправдивих відомостей.

Процесуальний статус кожного учасника кримінального провадження, передбачає певні процесуальні особливості. Так, відповідно до ст. 42 КПК України, підозрюваним у кримінальному провадженні є особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [153].

Крім того, підозрюваний має право:

- знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють;
- бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення;
- на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування,

а також після першого допиту - мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості;

- на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій;
- на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження;

- на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;

- не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

- давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати;

- вимагати перевірки обґрунтованості затримання;

- у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою - на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями статті 213 КПК України;

- збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;

- брати участь у проведенні процесуальних дій;

- під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;

- застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

- заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;

- заявляти відводи;

- ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України;

- одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

- оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України;

- вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра не підтвердилася;

- користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави [153].

Окреслений перелік процесуальних прав підозрюваного, безперечно обумовлює і певні особливості тактики допиту цієї категорії учасників кримінального провадження. По-перше, допит підозрюваних вимагатиме завчасного з'ясування мотивів можливої відмови від дачі показань; по-друге, вжиття заходів щодо нейтралізації чи усунення можливих причин їх виникнення, шляхом роз'яснення допитуваному змісту його процесуального стану та перспектив ситуації, що склалася.

4. Залежно від вікових особливостей допитуваного: допит дорослої особи, допит неповнолітньої особи та допит малолітньої особи – різновиди допиту, які чітко відображені у КПК з відповідною процесуальною регламентацією дій слідчого.

У той же час, хочемо наголосити, що законодавець встановлює верхню граничну межу, яка визначає віковий розподіл таких осіб, та відповідно обумовлює особливості їх процесуального статусу. Проте вікова межа щодо мінімального віку особи з якого можливо проводити допит нормативно не встановлена.

5. Залежно від складності слідчої ситуації: складний допит (передбачає, що предмет допиту утворений значною кількістю епізодів або учасників стосовно яких слідчому необхідно отримати інформацію) та простий допит (обумовлений отриманням інформації стосовно однієї особи та одного факту злочинної дії).

На підставі результатів анкетування слідчих НПУ, встановлено, що переважно під час здійснення досудового розслідування за фактами, вчинення кримінальних правопорушень учасниками ОГ та ЗО, допит носить складний характер – 97,5 % (додаток А). В першу чергу, це пов'язано із тривалістю діяльності злочинних груп, в межах якої учасники спроможні вчиняти значну кількість злочинів, а також із їх чисельним складом, що в подальшому вимагає не лише отримання показань від кожного підозрюваного окремо, але і проведення між ними одночасних допитів з метою усунення протиріч.

Крім того, в окремих випадках складність ситуації під час допиту може обумовлюватись і кількістю слідчих, залучених до розслідування кримінального провадження та проведення окремих СРД, в тому числі допитів. Наприклад, за конкретним слідчим може бути закріплений певний епізод злочинної діяльності, обставини якого необхідно встановити шляхом проведення СРД та отримати всю можливу доказову базу з цього приводу; або конкретний слідчий може працювати із конкретним учасником ОГ та ЗО, отримувати та фіксувати докази в межах злочинних дій цієї особи. У таких випадках, визначальним фактором під час розслідування, яке здійснюється групою слідчих, залишається оперативний, своєчасний та повноцінний обмін отриманими даними між учасниками СОГ.

6. Залежно від змісту слідчої ситуації: допит у сприятливій ситуації (як правило характеризується повністю встановленими вихідними даними щодо елементів криміналістичної характеристики розслідуваного злочину та готовністю допитуваної особи надавати достовірну інформацію стосовно події у повному обсязі) та допит у несприятливій ситуації (супроводжується відсутністю вихідних даних щодо інформації, яка матиме доказове значення та неготовністю особи до співпраці).

Опитані, під час дослідження, слідчі НПУ, вказали, що допити зазначеної категорії учасників, особливо первинні, супроводжуються несприятливими ситуаціями – 71 %, за умов відсутності повноцінної інформації, яка б надавала можливість чітко визначити ролі та ступінь відповідальності кожного учасника, що значно ускладнює процес встановлення психологічного контакту та обрання необхідних тактичних прийомів (додаток А).

7. Залежно від характеру слідчої ситуації: допит у конфліктній ситуації (характеризується неможливістю встановлення психологічного контакту між слідчим та допитуваним та супроводжується активною протидією розслідуванню з боку допитуваного) та допит у безконфліктній ситуації (передбачає повноцінний психологічний контакт з допитуваною особою та її прагнення до надання достовірних відомостей).

Ми вже звертали увагу, на наявність процесуальних особливостей особи підозрюваного, яка має право відмовитись надавати показання відносно себе, відмовитись від показань, які вона надавала раніше, а також неможливість притягнення її до кримінальної відповідальності за такі дії. Безперечно, окреслені причини суттєво впливають на виникнення конфлікту між слідчим та підозрюваним, сутність якого полягатиме у бажанні підозрюваного у будь-якій спосіб уникнути кримінальної відповідальності за вчиненні злочини, що повністю підтверджується результатами анкетування слідчих НПУ, відповідно яких у 96 % випадків під час допиту підозрюваної особи утворюється конфліктна ситуація (додаток А).

8. Залежно від місця проведення допиту: у кабінеті слідчого та в іншому місці. Відповідно до ч. 1 ст. 224 КПК допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати [153]. Рішення про обрання місця проведення допиту приймає слідчий з огляду на слідчу ситуацію, а також інші обставини, які супроводжують кримінальне провадження.

Переважно допит учасників ОГ та ЗО відбувається у кабінеті слідчого (або у спеціальній слідчих кімнаті для проведення СРД слідчих ізоляторів) – 88 % (додаток А). На наше переконання, це надає слідчому тактичну перевагу та значно розширює його можливості щодо здійснення психологічного впливу на допитуваного з метою досягнення мети допиту. Однак, трапляються випадки – 14 %, коли виникає необхідність у проведенні допиту на місці події (додаток А). Насамперед, це пов'язано, знову ж таки із тактичною складовою, зокрема допит на місці події, у такому випадку використовується як тактичний прийом, який дозволяє актуалізувати в пам'яті забуте. Науково доведено, що повторне сприйняття допитуваним обстановки, у якій було вчинено злочин дозволяє відновити асоціативні зв'язки та стимулювати повне відтворення обставин.

9. Залежно від складу учасників допиту: без участі третіх осіб (отримання інформації під час допиту відбувається «тет-а-тет» між слідчим та допитуваним) та допит за їх участю третіх осіб (захисник, експерт, педагог, психолог, перекладач, прокурор та інші спеціалісти).

Під час дослідження встановлено, що у 94 % випадках до участі під час проведення допиту учасників ОГ та ЗО залучаються захисники; у 23 % - перекладачі; психологи – 13 % та педагоги – 0,5 %; експерти – 8,5 %. Крім того, слідчі НПУ відзначили, що у 41 % випадків до допиту учасників ОГ та ЗО, у разі необхідності та в залежності від вирішуваних питань, залучаються спеціалісти різних галузей знань (додаток А).

10. Залежно від кількості осіб, які допитуються одночасно: допит однієї особи або одночасний допит двох або більше осіб раніше допитаних осіб.

За результатами опитування слідчих НПУ, встановлено, що під час розслідування кримінальних проваджень відносно учасників ОГ та ЗО, одночасні допити двох або більше раніше допитаних осіб проводились у 83,5 % випадків (додаток А). Водночас, слідчі зазначають, що метою одночасних допитів переважно є необхідність усунення протиріч у показаннях учасників ОГ та ЗО. Рідше, одночасний допит при розслідуванні зазначеної категорії проваджень, використовується як тактичний прийом, який дозволяє зніціювати конфлікт між учасниками ОГ та ЗО, залученими до одночасного допиту, та спровокувати останніх до необачних дій та висловлювань.

11. Залежно від стадії кримінального процесу: під час досудового розслідування та під час судового розгляду.

12. Залежно від використаних технічних засобів: допит, проведений без технічних засобів та допит, проведений із застосуванням технічних засобів фіксації (відео або аудіоприладів, які дозволяють забезпечити додаткову фіксацію подій та обставин, які відбувались під час допиту).

13. Залежно від формату допиту: очний формат допиту та допит, проведений у режимі відеоконференції, тобто із використанням особливої процедури, яка відбувається за допомогою можливостей телекомунікаційних технологій, що забезпечують дистанційне спілкування (на відстані), у вигляді обміну аудіо- і відео- інформацією, між віддаленими учасниками СРД, але в режимі реального часу.

Всі без виключення слідчі НПУ відзначили, що досліджуваній категорії підозрюваних осіб, притаманний досить високий ступінь організованості дій, що відображається на продуманості «легенди» та завчасно прогнозованих контраргументах, у зв'язку із цим ефективно подолання такої протидії можливе лише при безпосередньому спілкуванні, яке окрім вербального аспекту, передбачає також і оцінку невербальної поведінки осіб.

14. Залежно від використання спеціальних знань: простий допит без залучення спеціаліста певної галузі знань або кваліфікований допит із залученням спеціалістів, об'єктивна необхідність щодо участі яких виникає під час розслідування.

У більшості випадків під час допиту учасників ОГ та ЗО залучаються спеціалісти у сфері економічної діяльності (бухгалтери, ревізори, економісти, тощо) – 63,5 %; спеціалісти у сфері ІТ-технологій – 41,5 %; психологи – 13 %; хіміки – 8,5 %, що підтверджується матеріалами опитування слідчих НПУ (додаток А).

15. Залежно від застосованих тактичних прийомів (за функціональним призначенням отриманої інформації): комунікабельний (використовують встановлення психологічного контакту з допитуваним); субстанціональний (спрямований на встановлення основних відомостей у справі); спонукальний (застосовують у випадках, якщо допитуваний забув важливі для справи обставини або відмовився від їхнього викладу); викривний (спрямований на виявлення помилкових даних у показаннях допитуваного); коригувальний (надає можливість виявити розбіжності й усунути їх).

16. Опитування особи із використанням поліграфа. Питання впровадження поліграфа у практику розкриття кримінальних правопорушень досліджувались: Г. А. Злобіним, С. А. Яні, В. М. Тертишником, Г. Г. Андрєєвим, М. Г. Любарським, О. І. Мотляхом, О. А. Назаровим, І. Ю. Сопілком. Нині, окремі дослідники вважають, що поліграф може бути правомірно використаний під час проведення допиту за умови неухильного дотримання законності та врахування людського чинника у кримінальному провадженні. Опитування із використанням поліграфа проводиться для отримання даних, які можуть мати значення для виявлення, попередження, припинення та викриття злочинів [191, с. 38-46].

Так, при викритті злочинів за допомогою поліграфа можуть вирішуватися наступні завдання:

- виявлення серед підозрюваних осіб дійсно причетних до вчинення злочину або іншої протиправної дії;
- звуження кола підозрюваних;
- уточнення обставин злочину та змісту іншої протиправної дії;
- перевірки слідчих та оперативних версій;
- виявлення учасників ОГ та ЗО, визначення їх ролі у структурі злочинної групи;
- виявлення місця, де сховано викрадене майно або знаряддя убивства, місця поховання трупа;
- пошук безвісті зниклих осіб;
- пошук замовників убивства та його безпосередніх виконавців;
- виявлення неправдивих свідчень та встановлення особи чи групи осіб, що ініціювали приховування об'єктивної інформації;
- виявлення місць знаходження осіб, що перебувають в розшуку;
- виявлення псевдопотерпілих;
- виявлення осіб, що передають оперативну інформацію злочинним елементам;
- визначення достовірності оперативної інформації, що надходить від громадян;
- проведення упізнання;
- проведення обшуків приміщень;
- виявлення випадків самообвинувачення або самообмови;
- усунення підозри у вчиненні злочину, якщо у особи відсутнє алібі;
- виявлення намірів до вчинення злочинів [191, с. 38-46].

Не викликає сумніву, що забезпечення успішного проведення допиту, не залежно від його різновиду, потребуватиме від слідчого ретельної підготовки.

Теорія криміналістичної тактики пропонує класичну структуру допиту - як слідчої(розшукової) дії, яка представлена трьома основними стадіями (етапами), що послідовно змінюють одна одну: підготовчий, робочий та

заключний етапи (стадії). Кожній з цих стадій притаманні специфічні заходи організаційного та тактичного характеру, які в свою чергу обумовлюють коло вирішуваних завдань.

На наше переконання, до основних заходів, спрямованих на якісну підготовку до допиту, з метою забезпечення досягнення позитивного результату, відносяться: вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення предмету допиту; визначення кола осіб, які підлягають допиту та черговості їх виклику; визначення кола учасників допиту та вжиття заходів щодо забезпечення їх участі; визначення необхідності використання технічних засобів фіксації.

Безперечно такий перелік підготовчих заходів не є вичерпним, і поданий автором з точки зору найбільш типових аспектів, а також стосується здебільшого типової сприятливої слідчої ситуації. Разом з тим, не можливо залишити поза увагою той факт, що зазначений вище перелік обставин, в залежності від вчиненого кримінального правопорушення, кваліфікації дій особи правопорушника, кількості учасників події, слідчої ситуації, інформації, якою володіє слідчий на момент підготовки до допиту, тощо – може бути доповнений [208, с. 152-157].

У криміналістичних джерелах зустрічаються різноманітні підходи до організації тактичних заходів на підготовчій стадії допиту. Водночас, відсутність належної підготовки до допиту та не забезпечення всіх необхідних умов, в подальшому негативно відображається на якості його проведення або взагалі унеможливить досягнення мети [208, с. 154]. Прикладами безвідповідального ставлення до підготовчого етапу допиту, можуть бути факти пов'язані із: втратою важливої доказової інформації – 62 %; неможливість встановлення (ідентифікації) всіх співучасників злочину – 48,5 % або їх місця знаходження (місць переховування) – 44,5 %; втрата або неможливість отримання інформації про ймовірних свідків злочину – 37,5 %, про місця зберігання викраденого майна або місць його реалізації (збуту) –

34 %, про додаткові епізоди злочинної діяльності – 33,5 %, про ймовірних змовників злочину – 18,5 % (додаток А).

В першу чергу, організаційно-тактичні заходи, спрямовані на підготовку слідчого до допиту, обумовлюють отримані результати, тобто визначають якість проведення допиту на підставі отриманої доказової інформації та впливають на швидкість, всебічність та об'єктивність розслідування в цілому. Тобто, ретельна підготовка до проведення допиту є запорукою досягнення тактичної мети [208, с. 155].

Підготовка до допиту повинна розпочинатись із ретельного вивчення матеріалів кримінального провадження та тих фактичних обставин, які стосуються розслідуваної події [208, с. 155].

У загальному розумінні заходи, які необхідно виконати слідчому на етапі підготовки до допиту для забезпечення його ефективності та результативності певною мірою збігаються із обставинами, які підлягають встановленню, тобто формують предмет допиту. При цьому, на думку автора, під предметом допиту слід розуміти, не лише узагальнене коло обставини, які підлягають доказуванню, але і відомості, які мають орієнтує значення та сприятимуть всебічному, повному, об'єктивному розслідуванню кримінального провадження та прийняттю правильного процесуального рішення [210, с. 137].

Оскільки мова йде про вчинення кримінальних правопорушень не одноособово, а групою осіб, наступним кроком є визначення кола допитуваних та черговості проведення із ними зазначеної слідчої (розшукової) дії [208, с. 155].

Крім того, при розслідуванні кримінальних проваджень за фактами злочинів, вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями, в більшості випадків виникає потреба у проведенні одночасних допитів двох чи більше раніше допитаних осіб. Це обумовлено, насамперед, кримінально-правовими ознаками, притаманними організованим злочинним групам та злочинним організаціям, які полягають у стійкості їх

функціонування, тобто об'єднання відбувається для вчинення не одного злочину, а декількох, а також наявності розподілу функцій кожного учасника. При вивченні та узагальненні інформації, яка міститься у протоколах первинних допитів, внаслідок тривалої діяльності таких груп, як правило – виявляються розбіжності у показаннях, які потребують уточнення, усунення або спростування. Вирішення такої ситуації можливе саме за допомогою проведення такого різновиду допиту – як одночасний допит, ефективність якого також залежатиме від правильного визначення слідчим кола осіб та їх черговості [208, с. 155].

Після цього, доцільно визначити обставини, які необхідно встановити під час допиту. Водночас необхідно враховувати, що коло цих обставин не повинно обмежуватись лише подією злочину, а може стосуватись і безпосередньо інформації, яка характеризуватиме членів організованої злочинної групи або злочинної організації. В подальшому, наприклад, така інформація може суттєво вплинути на кваліфікацію дій підозрюваних осіб [295, с. 91].

Згідно з положеннями ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані відповідно до порядку, визначеному кримінальним процесуальним кодексом, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. А виходячи із нормативного розуміння категорії «доказ», одним із процесуальних його джерел є саме показання, тобто відомості які надаються під час допиту в усній чи письмовій формі і фактично формуються із обставин необхідних для встановлення істини у справі.

В. П. Корж пропонує під час допиту учасника ОЗГ встановлювати такі обставини: склад ОЗГ і функціональні ролі її учасників; хто є організатором створення (формування) ОЗГ та її керівником; хто є виконавцем злочинів і хто забезпечує безпеку ОЗГ і кримінальної діяльності в цілому; хто з учасників входить до керівного складу ОЗГ; упродовж якого часу

функціонувала ОЗГ; коли кожний учасник увійшов до складу кримінального колективу і скільки часу перебував у ньому; як між собою були пов'язані члени ОЗГ; чи був розроблений спеціальний план захисту від викриття і хто його розробляв; у чому конкретно цей план виявився; чи існував зв'язок із корумпованими працівниками органів влади і управління і в чому він конкретно виявився; хто розробляв кримінальну технологію економічного злочину; хто обирав об'єкт злочинного посягання; хто розробляв план вчинення злочину і здійснював підготовчі заходи, у тому числі розподіляв ролі, навчав прийомам вчинення злочину і способам їх приховування; хто виробляв загальну лінію поведінки на слідстві у випадку затримання, які поради та кому конкретно надавались; хто розподіляв злочинні здобутки і як вони легалізувались («відмивались»), зокрема грошові кошти, інше майно; які стосунки рядових членів ОЗГ з керівництвом ОЗГ, організатором злочинної діяльності; у чому конкретно полягав план підготовки вчинення злочину та його спосіб; як і ким вивчалась обстановка вчинення злочину; чи використовувалась наявна обстановка або корумповані чиновники створювали сприятливі умови для проведення злочинної акції; які перешкоди були виявлені при підготовці до злочину і як вони були усунуті; які заходи передбачалось вжити до приховування слідів злочинної діяльності; які взаємостосунки в ОЗГ, чи є суперечності і конфлікти між членами групи; хто з учасників має організаторські здібності, а хто відрізняється слабким характером, схильністю до підкорення; хто з членів ОЗГ менше за інших брав участь у злочинній діяльності, а хто проявляв особливу активність; хто був у дружніх (родинних) стосунках з організатором ОЗГ; хто з учасників групи отримувал найменшу частку злочинного здобутку, тощо [131, 340].

М. С. Гурев до найбільш загальних питань відносить ті, які стосуються безпосередньо вивчення організованої злочинної групи: 1) коли, де створена ОЗГ, на якій основі, хто був ініціатором її формування, чи входить вона до будь-якого співтовариства; 2) яким був спосіб об'єднання учасників ОЗГ – чи всі увійшли до неї добровільно або хтось був втягнутий, яким чином; 3) як

довго діяла ОЗГ, на якій території, на якому виді злочинної діяльності спеціалізувалась; 4) які ще злочини вчинені ОЗГ, в якому складі; 5) склад ОЗГ, кількість учасників, зміни у складі, їх причини; 6) яка структура ОЗГ, який у ній розподіл ролей, хто за що відповідає і які питання вирішує (зброя, транспорт, зв'язок, пошук об'єктів посягань, створення алібі, приховування і реалізація викраденого та ін.); 7) хто є лідером ОЗГ, хто перебуває в його найближчому оточенні, хто є активним учасником групи, хто – другорядним; 8) як здійснюється зв'язок між членами ОЗГ; 9) якими транспортними засобами, засобами зв'язку, зброєю користувалися учасники ОЗГ, які джерела їхнього придбання, яка їхня подальша доля і місцезнаходження; 10) як відбувався розподіл коштів між членами ОЗГ; 11) чи були випадки виходу з ОЗГ її учасників, де вони перебувають, причина їхнього виходу зі складу групи, як запобігали намірам виходу зі складу групи інших учасників; 12) які заходи захисту від правоохоронних органів робилися ОЗГ, які планувалися; 13) чи існують зв'язки зі співробітниками правоохоронних органів, якого рівня, з ким, у чому цей зв'язок виявляється; 14) наявність особистих симпатій і антипатій в ОЗГ, наявність конфліктів усередині, їхні причини, способи і результат їхнього вирішення; 15) наявність системи покарань і заохочень в ОЗГ, хто їм піддавався, за що й у якій формі [62, 56].

Не можливо залишити поза увагою, пропозиції окремих вчених щодо організації допиту та визначення кола обставин за конкретними сферами, наприклад: обставини, які містять інформацію про лідера організованої злочинної групи; обставини, які містять інформацію про ролі найбільш активних учасників ОЗГ; обставини, які містять інформацію про ролі учасників другорядного гатунку.

Отже, для встановлення лідера ОЗГ необхідно дослідити наступні питання: 1) хто розробляв плани злочинів, розподіляв ролі інших членів ОЗГ при їхньому вчиненні; 2) хто виявляв ініціативу при вчиненні злочинів, змінював плани ОЗГ в разі появи непередбачених обставин; 3) хто із членів ОЗГ будував загальну лінію поведінки на слідстві на випадок затримання; 4)

хто одержував найбільшу частку здобутих злочинним шляхом коштів, хто їх розподіляв; 5) хто з учасників ОЗГ має злочинний досвід, організаторські здібності, схильність до лідерства, сильний характер [131, 43].

Для встановлення обставини, які містять інформацію про ролі учасників другорядного ґатунку, питання, відповіді на які має отримати слідчий повинні стосуватись наступних аспектів: 1) хто був втягнутий до діяльності ОЗГ, яким чином; 2) хто відрізняється слабохарактерністю, схильністю до підкорення; 3) хто виконував найбільш прості дії щодо забезпечення злочинної діяльності групи; 4) хто отримував найменшу частку злочинного доходу; 5) хто менше за інших приймав участь в епізодах злочинної діяльності групи [131, 46].

Аналіз наукових джерел, дозволяє дійти висновку, що до обставин, які підлягають встановленню під час допиту можливо віднести наступні: мотиви та мета вчинення злочину; предмет злочинного посягання; характеристики особи злочинця та наявність співучасників, у тому числі роль кожного; організований характер злочину; способи злочину, в тому числі чи мали місце стадії підготовки та приховування; час та місце вчинення злочину; знаряддя та засоби вчинення злочину; обставини, які супроводжували вчинення злочину; винуватість особи у вчиненні злочину; обставини, які впливають на ступінь тяжкості злочину; обставини, які пом'якшують або обтяжують відповідальність; характер та розмір завданого матеріального збитку; розміри витрат установ охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння; причини й умови, що сприяли учиненню злочину та інші [210, с. 137].

Враховуючи викладене, пропонуємо розглядати обставини, які підлягають встановленню під час допиту у єдиній системі до складу якої входять найбільш типові елементи. Разом з тим, в котре хочемо звернути Вашу увагу, що об'єднання запропонованих нами елементів єдиною системою не забезпечує їх вичерпності, оскільки завжди існують динамічні фактори, які впливатимуть на слідчу ситуацію та призведуть, в окремих

випадках до збільшення або зменшення кількості встановлюваних під час допиту обставин [210, с. 138].

Таким чином, під час підготовки до допиту та визначення предмету допиту необхідно чітко окреслити питання, які стосуватимуться:

1. Обставини, які підлягають доказуванню та перелік яких, вичерпно наведений у ст. 91 КПК України – 74 %:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

2. Обставини, які формують зміст криміналістичної характеристики злочину (типові та специфічні елементи криміналістичної характеристики та кореляційні зв'язки між ними) – 94 %:

- відомості про учасників ОЗГ (особистісні характеристики, розподіл ролей, виконувані функції, тривалість участі в ОЗГ, причетність до інших епізодів злочинної діяльності);

- відомості про потерпілого або потерпілих;

- відомості про спосіб вчинення кримінального правопорушення (підготування до злочину, безпосереднє його вчинення, приховування злочинного результату та його наслідків);

- відомості про матеріальні сліди злочину (можливість отримання доказової інформації або інформації, яка буде мати орієнтуючий характер);

- відомості про використувані засоби та знаряддя до вчинення злочину (законність їх придбання, місця зберігання);

- відомості про час та місце вчинення злочинів (встановлюється відповідно до кожного конкретного епізоду злочинної діяльності);

- відомості про заподіяну злочинною діяльністю матеріальну шкоду.

3. Обставини, які формують зміст кримінально-правової характеристики конкретного складу злочину або виду (групи) злочинів - 92 %:

- склад злочину (суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна та об'єктивна сторона злочину);

- кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину;

- характер (вид та розмір) покарання за злочин;

- спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності або обставини, що виключають злочинність діяння.

4. Специфічні обставини, які формують зміст орієнтуючої інформації, але мають юридичне значення – 69 % (додаток А).

Окремо, в рамках виконання організаційно-тактичних заходів при підготовці до допиту, слідчому необхідно звернути увагу на вивчення

особистості кожного допитуваного, що дозволить спрогнозувати і подолати можливу протидію та обрати раціональні тактичні прийоми, спрямовані на встановлення психологічного контакту, а також визначити ефективні способи впливу, з метою забезпечення отримання правдивих показань [295, с. 92].

Реалізація заходів пов'язаних із визначенням місця та часу проведення допиту – унеможливить приховання доказової інформації та допоможе запобігти змові між учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій. Типовим місцем проведення допиту, в більшості випадків є службовий кабінет слідчого. При вирішенні питання щодо обрання місця та часу проведення допиту обов'язково необхідно враховувати слідчу ситуацію, яка склалась на момент забезпечення організаційно тактичних заходів на підготовчому етапі. Крім того, не можливо не погодитись із думкою В.К. Весельського, що обрання місця та часу проведення допиту визначається слідчим з позиції зручності [198, с.60].

В тому числі, підготовчий етап допиту передбачає визначення техніко-криміналістичних засобів фіксації ходу та результатів слідчої (розшукової) дії, які будуть використовуватись, та перевірка їх технічного стану [208, с. 156].

Враховуючи результати проведених дій, слідчий може перейти до заходу, який по суті є завершальним для підготовчого етапу та полягає безпосередньо у плануванні допиту. Тобто, фактично слідчий розпочинає процес визначення напрямів розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, встановлення осіб, причетних до його вчинення, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних дій. Одночасно, можемо визначати планування як окремий метод, який застосовується в межах слідчої(розшукової) дії для раціональної організації певної діяльності. Як правило плани допиту не мають категоричної форми, носять здебільшого орієнтовний характер та вирізняються своєю динамічністю. Відсутність системності призводить до помилкового обрання тактичних прийомів або взагалі їх не використання в процесі проведення

зазначеної слідчої (розшукової) дії, неповноти отримання інформації, що в свою чергу, зумовлює проведення повторних та додаткових допитів [208, с. 156].

Робочий етап допиту супроводжується безпосереднім отриманням слідчим від допитуваної особи відомостей про обставини розслідуваної події, за допомогою визначених тактичних прийомів, обраних в межах підготовчого етапу, на підставі результатів вивчення діяльності учасників ОГ та ЗО та їх кваліфікації, індивідуальних характеристик учасників, слідчої ситуації, яка склалась на момент допиту, наявності та обсягу вихідної інформації, тощо. Першочерговим завданням слідчого на цій стадії є встановлення з особою психологічного контакту, з метою отримання необхідної доказової або орієнтуючої інформації.

Фактичний початок робочого етапу пов'язаний з моментом повідомлення допитуваної особи (підозрюваному) його прав та обов'язків, а також подальшого обов'язкового роз'яснення їх процесуального змісту та сутності.

При цьому, слідчий чітко повинен спрогнозувати випадки можливої відмови допитуваної особи, виконувати письмові відмітки про ознайомлення із процесуальними правами. У таких випадках, слідчому необхідно передбачити або безперервну відеофіксацію ходу допиту або, з метою подолання такої конфліктної ситуації, до проведення зазначеної СРД мають бути залучені двоє понять, які в подальшому набудуть статусу свідків та зможуть підтвердити дотримання слідчим процесуальних вимог.

На заключному етапі слідчий завершує складання протоколу допиту та ознайомлює з його результатами допитуваного та інших учасників. Обов'язково, всі учасники, власноруч, мають виконати відмітку у протоколі про ознайомлення з його змістом.

Важливо звернути увагу, що зміст загально прийнятої фрази про ознайомлення з протоколом допиту, яка виконується особисто допитуваною особою «Протокол мною прочитаний. З моїх слів записано вірно» для такої

специфічної категорії, яку становлять «підозрювані у вчиненні кримінального правопорушення особи» - у переважній більшості випадків розширений. Як правило підозрювані наприкінці протоколу, додатково, власноручно вказують: «Показання надавались добровільно. Без здійснення фізичного та психологічного тиску з боку слідчого». Таким чином, слідчі убезпечують себе від можливої в подальшому провокативної поведінки підозрюваних, які під час повторних допитів, як в межах досудового розслідування так і під час судових засідань, можуть відмовитись від своїх показань. Переважно, відмовляючись від попередніх показань підозрювані, намагаються виправдати свою позицію та обов'язково відзначають, що їх поведінка під час первинного або попереднього допиту була зумовлена застосування певного різновиду насильства з боку працівників НПУ.

Таким чином, можливо дійти висновку, що процесуальний порядок проведення допиту, обумовлює не лише межі застосування слідчим різноманітних тактичних прийомів допиту, спрямованих на отримання необхідного обсягу доказової інформації про обставини кримінального правопорушення, але і в окремих випадках визначатиме найбільш ефективну та результативну лінію поведінки слідчого.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз стану наукових досліджень у сфері проведення слідчих (розшукових) дій з учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, дозволив виокремити основні напрями у яких здійснювався науковий пошук щодо вирішення проблем, пов'язаних з протидією організованій злочинності: наукові праці щодо вивчення загальних аспектів протидії організованій злочинності без урахування конкретної сфери злочинного посягання; роботи, у яких запропоновані теоретичні та практичні рекомендації стосовно протидії організованим злочинним проявам та які

знайшли своє відображення у конкретному різновиді кримінального правопорушення; доробки, які присвячені тактичним особливостям проведення окремих слідчих (розшукових) дій, але фрагментарно розкривають зміст дієвих тактичних прийомів, застосування яких дозволить підвищити ефективність розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій; монографії, що окреслюють концептуальні питання криміналістичної тактики та фундаментальні положення криміналістичної методики, та урахування яких дозволить лише підсилити результати наукового пошуку.

Водночас, запропонований перелік напрямів наукових досліджень з приводу актуальних питань протидії організованій злочинності, розроблення та впровадження дієвих механізмів боротьби з цим негативним явищем, вдосконалення тактичної та процесуальної складової проведення слідчих (розшукових) дій у зазначеній категорії кримінальних проваджень – свідчить про існування проблеми та обумовлює необхідність її подальшої розробки з метою посилення перспективних напрямів, теоретичних та практичних рекомендацій, спрямованих на покращення ситуації у цій сфері.

За результатами дослідження до актуальних напрямів подальшої розробки та вдосконалення тактичних та психологічних засобів допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, на наше переконання, слід віднести:

- концептуальні засади формування показань учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій та їх значення для процесу розслідування;

- здійснення психологічного впливу на учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій під час допиту та використання отриманих результатів під час розслідування;

- тактичні особливості підготовки до допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій та застосування тактичних

прийомів, а також їх використання у різних ситуаціях;

- можливості інструментальної діагностики вербальної інформації, отриманої від учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

2. Узагальнений портрет організованої злочинної групи та її учасників, дозволяє дійти висновків, що чисельно ОГ та ЗО переважно налічують у своєму складі від 3 до 5 осіб (58,2 %); тривалість їх злочинної діяльності здійснюється в межах 1 року (50,9 %); розповсюджується на територію всієї країни (43,6 %); супроводжується ретельним підбором учасників (67,3 %) та чітким розподілом функцій та ролей (69,1 %); з обов'язковою наявністю лідера (87,3 %). 74,8 % учасників - характеризуються активною участю під час вчинення кримінальних правопорушень. До складу таких об'єднань входять переважно громадяни України (81,6 %); чоловічої статі (67,2 %); у віці від 31 до 45 років (52,8 %); які мають середню освіту (48 %); одружені (48,4 %); раніше судимі (65,6 %); вживають наркотичні засоби (35,6 %); не працюють та не навчаються (58,8 %); проживають у містах (62,4 %). В основному сферами злочинних інтересів яких є: приватна власність (54,4 %), незаконний обіг наркотичних засобів (26,4 %), економіка (9,6 %); а також посягання на життя, здоров'я та честь громадян, які супроводжуються корисливою складовою (9,6 %).

3. Сформовано алгоритм дій слідчого щодо організації та проведення допиту учасників ОЗГ в межах підготовчої, робочої та заключної стадії. З'ясовано наслідки відсутності належної підготовки до допиту, які в подальшому призводять до: втрати важливої доказової інформації (62 %); неможливості встановлення (ідентифікації) всіх співучасників злочину (48,5 %) або їх місця знаходження /місць переховування/ (44,5 %); втрати або неможливості отримання інформації про ймовірних свідків злочину (37,5 %), про місця зберігання викраденого майна або місць його реалізації /збуту/ (34 %), про додаткові епізоди злочинної діяльності (33,5 %), про ймовірних змовників злочину (18,5 %).

РОЗДІЛ 2

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ДОПИТУ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП ТА ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Процес розслідування кримінального провадження супроводжується конкретними умовами часу, місця, обстановки та обумовлюється діями та поведінкою осіб, залучених до його сфери. Така складна система взаємозв'язків становить конкретну обстановку, у якій працює слідчий та інші компетентні суб'єкти, яка у криміналістиці вона отримала назву «слідчої ситуації».

Вагомий внесок у розробку та впровадження дефініції «слідча ситуація» здійснили такі вчені-криміналісти, як О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, І. Е. Биховський, О. М. Васильєва, Т. С. Волчецька, І. Ф. Герасімов, В. Г. Гончаренко, Л. Я. Драпкін, А. В. Дулов, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков, результати досліджень яких висвітлені у наукових працях, присвячених проблемам правового та криміналістичного змісту цього явища.

Уперше визначення слідчої ситуації, як криміналістичної категорії введено у науковий обіг у 1967 році О. М. Колесниченком, який уважав, що це характеристика об'єктивного становища в розслідуванні злочину, обумовленого (передусім) наявністю певних доказів або оперативної інформації та, на цій підставі, в межах реалізації принципу індивідуальності розслідування, виокремив основні її рівні, зокрема: первинний - аналіз й оцінювання слідчої ситуації, а також подальший - вибір найефективнішої системи прийомів розслідування.

М. О. Селіванов, категорію «слідча ситуація» розуміє як обстановку розслідування, що склалася у конкретно визначений момент.

С. С. Чернявський, під слідчою ситуацією, розуміє інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування у справах про злочини, що належать до певної кваліфікаційної групи [299, с. 405].

Натомість, Р. С. Белкін та Н. П. Яблоков, стверджують, що слідча ситуація охоплює собою кілька груп компонентів: психологічні (конфлікт між слідчим та особами, які протидіють йому; прояви психологічних властивостей слідчого та інших учасників кримінального судочинства тощо); інформаційні (обізнаність слідчого про обставини вчинення злочину; обізнаність інших осіб про стан розслідування, наміри слідчого тощо); процесуальні й тактичні (стан провадження у справі; можливості застосування запобіжних заходів; можливості проведення слідчих дій тощо); матеріальні й організаційно-технічні (засоби зв'язку; можливості мобільного маневрування наявними силами й засобами та ін.) [19, с. 136–137].

С. В. Шевчук, з приводу слідчої ситуації, стверджує, що це складне, системне, багатоконпонентне утворення, зміст якого утворюють різні чинники та обставини, що визначають обстановку процесу розслідування на певному його етапі і мають значення для обрання і реалізації оптимальних прийомів, методів і засобів [310, с. 147].

На наш погляд, слідча ситуація, являє собою певну сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників, які супроводжують як процес розслідування в цілому, так і кожну окрему слідчу (розшукову) дію, а також обумовлюються конкретними елементами криміналістичної характеристики злочину та кореляційно залежать від них, а безпосереднє розуміння їх змісту дозволяє слідчому ефективно виконувати тактичні завдання.

Водночас, необхідно відзначити, що нині у наукових джерелах відсутня єдність думок з приводу визначення слідчої ситуації, що в свою чергу, зумовлює значну кількість варіацій щодо підходів до їх класифікації.

Цікавою, на наш погляд, є позиція Л. П. Ковтуненко, яка пропонує класифікувати слідчі ситуації за наступними критеріями:

- за ступенем інформаційної визначеності (проста ситуація та складна ситуація);
- за ступенем узгодженості мети учасників слідчої (розшукової) дії (конфліктна ситуація та безконфліктна ситуація);
- за ступенем складності вирішення організаційно-тактичних питань (організаційно впорядкована ситуація та організаційно не врегульована ситуація);
- за характером поведінки і позиції учасників слідчої (розшукової) дії (сприятлива (конструктивна) ситуація та несприятлива (деструктивна) ситуація);
- за кількістю елементів, що визначають характер ситуації слідчої дії (складна (комплексна) ситуація та проста (спрощена) ситуація);
- за ступенем значущості ситуації слідчої дії для організації процесу розслідування в цілому (розширена ситуація та обмежена ситуація [114, с. 131–132]).

Аналіз слідчої практики свідчить, що здебільшого під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень учасниками ОГ та ЗО, допити проводяться у конфліктних – 96 %, несприятливих – 71 % та складних – 97,5 % ситуаціях (додаток А).

2.1. Тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у конфліктній слідчій ситуації

Популярність допиту в порівнянні з іншими слідчими (розшуковими) діями доволі висока. Це зумовлено, можливістю швидкого отримання інформації про певне коло обставин та забезпечення їх перевірки в межах однієї дії. Факт існування злочинного об'єднання, встановлення зв'язків між

його членами може бути визначений, в переважній більшості випадків, на підставі показань учасників кримінального провадження [209, с. 260-265].

Водночас, ми неодноразово звертали увагу, що допит є не тільки найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією, але і найбільш тактично складною, а особливо з огляду на «специфічну категорію допитуваних» осіб - учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. Адже сутність слідчої діяльності характеризується, насамперед, подоланням опору осіб, незацікавлених в успішному розслідуванні справи. Такий опір, тлумачиться як протидія розслідуванню, тобто як діяльність спрямована на неприпустимість досягнення бажаної мети протилежною стороною та являє собою певний різновид конфліктної поведінки [72, с. 46].

У загальному розумінні конфлікт – це зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, які призводять до активних дій, ускладнень, боротьби та супроводжуються складними колізіями; ситуація, в якій кожна зі сторін намагається зайняти позицію несумісну з інтересами іншої сторони [329].

Проблемам подолання протидії та уникнення конфліктів під час допиту приділяли увагу у своїй науковій діяльності такі вчені: Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, І. О. Биховський, Ю. М. Грошевий, Т. М. Домбровольська, Г. Г. Доспулов, В. А. Журавель, О. В. Капліна, В. О. Лазарева, О. В. Победкін, О. Р. Ратінов, В. В. Романюк, О. Б. Соловйов, С. В. Тетюєв, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило та інші.

Однак, виникнення нових детермінант злочинності, таких як економічна криза, нестабільна політична обстановка, озброєні конфлікти, масове безробіття, зумовлює не лише активізацію її традиційних проявів, а і призводять до динамічного зростання саме професійної складової, що в свою чергу потребує від правоохоронних органів акумулювання зусиль, спрямованих на розробку та впровадження в процес боротьби зі злочинністю сучасних засобів та методів попередження, виявлення, розкриття та розслідування злочинів. До системи таких засобів та методів, за допомогою

яких слідчий має змогу забезпечити якісне розслідування кримінального правопорушення, в тому числі належать і тактичні прийоми допиту.

Як справедливо вказує, О. С. Коробка, слідчий у процесі розслідування стикається з необхідністю проводити допит у конфліктній ситуації, і це природно, оскільки завдання слідчого – отримати максимум повної, об'єктивної інформації, а позиція допитуваного часто є кардинально протилежною і спрямована на приховування такої інформації. Це надає процесу доказування конфліктний характер – характер боротьби за інформацію. Така невідповідність, а іноді й повна суперечність інтересів слідчого та осіб, що в тій чи іншій якості беруть участь у процесі розслідування злочинів (підозрюваних, свідків, потерпілих і т.д.), зумовлюють конфліктність слідчої ситуації [133, с. 382].

Аналогічну позицію висловлюють С. В. Белан та Т. О. Луценко, на їх переконання проблема протидії розслідуванню останнім часом набула особливої актуальності й гостроти. Це перш за все пов'язано з тим, що за останні роки слідча практика дедалі частіше зустрічається з цілеспрямованою, витонченою та ретельно спланованою протидією з боку підозрюваних осіб, а також інших учасників процесу. Дослідники відзначають, що вивчення проблеми протидії слідству актуальне ще й через те, що злочинність здебільшого набуває характеру організованої. Злочинні угруповання вже мають свою стратегію та тактику, способи конспірації, створюють фонди для підкупу посадових осіб. За таких умов важливим завданням науки і практики є те, щоб у межах кримінально-процесуального закону і норм судової етики максимально використати або знешкодити вплив цих факторів, врахувавши знання про них у практичній діяльності для встановлення істини [29, с. 12].

Слушним, на наш погляд, також є твердження І. В. Кубарева, що ефективно вирішення завдань кримінального судочинства в основному залежить від якісного проведення окремих слідчих (розшукових) дій, які є головним засобом доказування обставин, що підлягають установленню в

кримінальному судочинстві. Найбільш розповсюдженою із цих слідчих дій є допит, без якого не обходиться жодне кримінальне провадження. Процесуальний порядок проведення допиту достатньо детально (але небеззаперечно) регламентовано чинним КПК, але для ефективного проведення допиту одного лише дотримання процесуальних норм у багатьох випадках буває недостатньо, адже допит є багатограним процесом спілкування, результативність якого, серед іншого, багато в чому залежить від психологічної складової [154, с. 190].

З метою з'ясування психологічних засад виникнення протидії під час допиту та можливих шляхів її подолання, необхідно дослідити безпосередньо зміст процесу спілкування – як основоположного методу отримання інформації, у структурі якого виділяють три компоненти: перцептивний (сприйняття та порозуміння учасниками спілкування один одного); комунікативний (обмін інформацією між учасниками спілкування) та інтерактивний (активна взаємодія між учасникам спілкування).

З точки зору, окреслених компонентів, ідеальними умовами проведення допиту є встановлення слідчим психологічного контакту із допитуваною особою (перцептивний компонент); отримання від допитуваної особи орієнтуючої інформації про обставини, пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення (комунікативний компонент) та отримання доказової інформації про подію злочину або осіб, причетних до його вчинення (інтерактивний компонент).

В аспекті дослідження протидії розслідуванню під час допиту учасників ОГ та ЗО, суб'єкти протидії, розуміючи мету та спрямованість слідчого або іншої уповноваженої особи, яка проводить допит, активно намагаються вплинути на них, створивши враження щодо своєї непричетності до вчиненого діяння або іншого бажаного для них становища. А комунікативна складова, протидії допиту у зазначеному випадку полягає, з одного боку, в прагненні суб'єктів одержати інформацію про задуми та дії слідчого або іншої уповноваженої особи, а з іншого боку – в передачі йому

недостовірної інформації, або й взагалі в її прихованні. І заключний інтерактивний компонент виражатиметься саме у конфліктній взаємодії, в суперечності та несумісності цілей сторін, які є учасниками такої взаємодії [205, с. 74].

Таким чином, можливо дійти висновку, що ключову роль в умовах протидії розслідуванню під час допиту відіграють методи психологічного впливу на допитувану особу, а результативність самої слідчої (розшукової) дії залежатиме від правильного обрання слідчим найбільш оптимальних тактичних прийомів.

Разом з тим, необхідно відзначити, що будь-яка ситуація являє собою динамічний процес, який складається з певних стадій: виникнення, кульмінація та завершення. В контексті дослідження конфліктної ситуації О. Я. Баєв виділяє дві фази її розвитку: а) усвідомлення слідчим ситуації як конфліктної; б) вибір процесуальних і криміналістичних засобів вирішення слідчим конфліктів та їх реалізація [11, с. 58].

Протилежний підхід до розподілу конфліктної ситуації на стадії, запропоновано Б. І. Хасаном, який виокремлює конфліктогенну ситуацію, що містить передумови конфлікту та безпосередньо конфлікт. На нашу думку, такий розподіл надає слідчому можливості лише щодо обрання необхідної тактики, але не забезпечує його необхідними «інструментами» щодо вирішення конфліктної ситуації.

Ми переконані, що діяльність слідчого не повинна обмежуватись лише усвідомленням конфліктної ситуації та пошуком шляхів до її вирішення, а відповідно повинна спрямовуватись на безпосереднє попередження виникнення конфліктів у своїй діяльності, тобто на вирішення самої конфліктогенної ситуації – як передумови можливого конфлікту. Аналогічну позицію, висловлює і Б. М. Дердюк, який пропонує виділяти саме три етапи розвитку конфліктної ситуації: а) передконфліктний стан, або конфліктогенну ситуацію; б) власне конфлікт, тобто усвідомлення й реалізацію ними стратегії конфліктної поведінки; в) визначення слідчим

тактичних способів подолання створеної конфліктної ситуації [68, с. 242].

Також, необхідно пам'ятати, що слідча ситуація формується під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників, які фактично визначатимуть її характер. В. К. Весельський пропонує до об'єктивних чинників відносити: наявність і характер доказової або орієнтуючої інформації, яка є в розпорядженні слідчого; інтенсивність процесів зникнення доказів і силу факторів, які впливають на такі процеси; наявність у поточний момент у розпорядженні слідчого, необхідних сил, засобів, часу і можливості їх оптимального використання. Суб'єктивними чинниками, вчений, називає: психологічний стан осіб, які фігурують у розслідуваному кримінальному провадженні; психологічний стан слідчого, рівень його знань і вмінь, практичний досвід, здатність приймати та реалізовувати рішення в екстремальних умовах; можливу протидію встановленню істини з боку злочинця та його зв'язків, а іноді потерпілого і свідків; сприятливий (безконфліктний) перебіг розслідування; зусилля слідчого, спрямовані на зміну слідчої ситуації в бажану сторону; наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, експерта, понятих тощо [49, с. 194].

Під час анкетування слідчі НПУ підтвердили вплив об'єктивних та суб'єктивних чинників на формування конфліктної ситуації та до пріоритетних факторів віднесли наступні: наявність і характер доказової або орієнтуючої інформації, яка є в розпорядженні слідчого на момент ініціювання проведення допиту – 100 %; здатність слідчого оперативно приймати рішення та реалізовувати їх в екстремальних умовах – 95 %; рівень знань, вмінь та практичний досвід слідчого – 94,5 %; можливу протидію розслідуванню з боку злочинця – 83,5 %; інтенсивність процесів зникнення доказів і силу факторів, які впливають на такі процеси – 65 %; наявність у поточний момент у розпорядженні слідчого, необхідних сил, засобів, часу та можливості їх оптимального використання – 62,5 %; психологічний стан допитуваних осіб – 49,5 % (додаток А).

Не викликає сумнівів, що при вирішенні будь-якої ситуації допиту, а

особливо за наявності протидії, вирішальну роль відіграватимуть методи психологічного впливу на допитувану особу.

В. Д. Берназ, під психологічним впливом, розуміє цілеспрямоване втручання у процеси психічного відображення дійсності іншої людини [27, с. 36]. Ми частково погоджуємось із такою позицією, але вважаємо, що таке втручання у процеси психічного відображення дійсності іншої людини, обов'язково повинно бути зумовлено метою отримання коректної та достовірної інформації про події, предмети та явища, які відобразились у пам'яті допитуваного.

Сутність психологічного впливу полягає у використанні прийомів для забезпечення найбільш ефективної форми повідомлення доказової інформації, зміни ходу психічних процесів та суб'єктивної позиції допитуваного й породження в ньому бажання давати правдиві показання, допомагати слідству у встановленні істини [29, с. 14].

Враховуючи зміст та значення психологічного впливу, не можливо залишити поза увагою, класифікаційні критерії та поділ цієї категорії на окремі різновиди, зокрема:

- за характером: простий вплив (пов'язаний з реалізацією детального плану послідовних дій, що відбувається за один сеанс допиту, і як правило, зумовлений досягненням однієї чи декількох практичних цілей: складний вплив (формується кількох опосередкованих втручань та є засобом чи способом досягнення стратегічної мети);

- за спрямованістю: індивідуальний (стосується конкретної людини); соціально-психологічний (направлений на групу людей);

- за формою здійснення: відкритий (звернення безпосередньо до рівня свідомості); закритий /неочевидний/ (пов'язаний з використанням засобів, що впливають на сферу підсвідомості) та комбінований (об'єднує у собі обидві попередні форми – вимагає високої психологічної підготовки, ретельного методичного опрацювання або залучення фахівця з психологічної служби).

- за технічною оснащеністю: суб'єктивний вплив (здійснюється за

допомогою слів, прийомів, які застосовуються слідчим) та інструментальний вплив (за допомогою матеріальних об'єктів (наприклад, пред'явлення речового доказу) [29, с. 14-15].

Таким чином, можливо дійти висновку, що психологічний вплив є основним компонентом синтезу тактичних прийомів допиту. Водночас, при їх формуванні, необхідно також враховувати і напрями протидії, які можуть виникати під час допиту учасників ОГ та ЗО і які, в тому числі обумовлюватимуть слідчу ситуацію.

Аналіз слідчої практики свідчить, що до найбільш типових ознак протидії розслідуванню, які мають місце саме під час допиту, можна віднести:

- постійна необґрунтована зміна допитуваною особою показань – 84 %;
- відмова учасника ОЗГ давати показання, посиляючись на ст. 63 Конституції України та аргументуючи своє рішення, що «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» – 83 %;
- відмова давати показання під час досудового розслідування, аргументуючи своє рішення «вигаданою» недовірою до працівника слідчого підрозділу, який проводить розслідування або оперативного працівника, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження, та подальшим наміром давати показання лише під час судового розгляду – 71,5 %;
- побоювання учасників ОЗГ, які в ієрархії угруповання займали найнижчий щабель, давати показання, аргументуючи таке рішення можливістю реальної помсти з боку лідерів злочинної організації – 65,5 %;
- наявність «умовно законного» обміну інформацією між членами групи, які взяті під варту, із співучасниками, які у ході розслідування не встановленні або причетність яких до вчинення кримінального правопорушення не доведена – 63,5 %;

- наявність примусу щодо свідків (потерпілих) до відмови останніх від дачі показань з приводу злочинної діяльності, замовчування або перекручування окремих фактів, шляхом підкупу або залякування – 33,5 % (додаток А).

Слід пам'ятати, що правомірність використання тактичних прийомів допиту визначається дотриманням низки умов: законності, пізнавальної цінності, вибірковості, етичності, які встановлюють межі допустимості цих прийомів у слідчій практиці. Допустимість застосування тактичних прийомів допиту ґрунтується перш за все на їх суворій відповідності закону. Тактичний прийом має відповідати як загальним принципам закону, так і конкретним нормам КПК України [133, с. 384].

Враховуючи викладене, можливо дійти висновку, що вирішальним критерієм забезпечення отримання під час допиту повної, детальної та правдивої інформації від підозрюваного є слідча ситуація, яка обумовлюватиметься наявністю або відсутністю ознак конфлікту.

У разі виникнення безконфліктної ситуації під час допиту, основними тактичними завданнями слідчого є: підтримання безконфліктності; встановлення та фіксація показань в повному обсязі обізнаності допитуваної особи, створивши, за необхідності, належні умови для активізації її пам'яті; максимальна деталізація показань допитуваного щодо предмета допиту й умов сприйняття та формування показань з метою організації перевірки їхньої достовірності, щоб кожна обставина була підтверджена або спростована іншими доказами [173, с. 29].

При цьому, слід враховувати, що відсутність конфлікту між слідчим та підозрюваним під час допиту, не є запорукою отримання щирих та правдивих показань, що підтверджується результатами опитування слідчих НПУ – 79,0 %. Особливо це стосується саме випадків проведення слідчих (розшукових) дій з учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій. Оскільки саме цій категорії підозрюваних притаманна професійна організованість та підготовленість до активної протидії

розслідуванню, яка в тому числі може знаходити своє відображення у спрямованому бажанні таких осіб ввести слідство в оману. Саме тому, навіть в умовах, ймовірно безконфліктної ситуації під час допиту, доцільно використовувати тактичні прийоми, за допомогою яких можливо буде не тільки отримати значний обсяг інформації, але і перевірити щирість допитуваних осіб, зокрема:

– використання можливостей вільної розповіді [173, с. 29] (надасть слідчому можливість з'ясувати психічний стан допитуваного, який закономірно відобразатиме його емоційні зміни упродовж повідомлення останнім інформації про події кримінального правопорушення, а також певною мірою дозволить встановити ступінь повноти інформації, яку повідомляє підозрюваний та, на цій підставі, здійснити висновки про його щирість та готовність до співпраці);

– деталізація показань, зіставлення їх з іншими встановленими слідством доказами [173, с. 29] (дозволить виявити неточності у показаннях підозрюваного, з'ясувати їх природу (умисне приховування або умовчування інформації; несвідоме не приділення уваги або забування окремих фактів) та отримати більш повну інформацію стосовно окремих епізодів злочинної діяльності);

– постановка конкретизуючих (уточнювальних) і нагадувальних питань [173, с. 29] (дозволить слідчому утримувати ініціативу під час допиту, створити результативний діалог між ним та допитуваним, активізувати відповіді допитуваного та спрямувати процес отримання інформації у потрібний напрям, а також з'ясувати окремі важливі обставини злочину);

– уточнення змісту повідомленої інформації, щоб переконатися в адекватному розумінні допитуваним її значення [173, с. 29];

– використання речових і письмових доказів [173, с. 29] (дозволить не лише стимулювати асоціативні зв'язки допитуваного, але і спостерігати за його психо-емоційною реакцією на конкретні об'єкти або явища);

– використання зображувальних можливостей допитуваних [173, с. 29] (дозволить отримати деталі, пов'язані із місцем вчинення злочину або місцем приховування викраденого майна чи використаних знарядь злочину, особливостями зовнішності спільників або можливих свідків, послідовності виконання злочинних дій. Крім того, в подальшому використання отриманої за допомогою зазначеного тактичного прийому інформації буде перешкоджати допитуваному заявляти про непричетність до вчиненого кримінального правопорушення);

– прийоми асоціацій за суміжністю чи контрастом [173, с. 29];

– з'ясування, які образи, спогади, враження виникали в допитуваного під час сприйняття події чи окремих її елементів [173, с. 29];

– допит на місці події [173, с. 29];

– використання консультативної допомоги психолога [173, с. 29].

Використання запропонованих тактичних прийомів допиту у безконфліктних ситуаціях дозволить не лише отримати повну та об'єктивну інформацію щодо розслідуваної події, але і виявити випадки прихованої протидії, пов'язаної саме із створенням у слідчого враження про готовність допитуваної особи до співпраці, а також можливі ознаки конфліктної ситуації.

Наприклад, С. М. Стахівський, систему тактичних прийомів, які на погляд вченого дозволять найбільш ефективно вирішувати завдання кримінального провадження в межах проведення допиту, побудував за допомогою наступних категорій:

– тактичні прийоми, які спонукають допитуваного до міркувань і дачі показань (постановка запитань, які дають змогу уточнити, яка саме інформація відома допитуваному; нагадування в загальних рисах про подію, що відбулася, постановка нагадувальних запитань, уточнення емоційного стану допитуваного, обстановки, умов, за яких формувалися його показання, оживлення його асоціативних зв'язків з метою відновлення в пам'яті сприйнятих ним фактів тощо);

– тактичні прийоми, які спрямовані на здійснення психологічного тиску на допитуваного: наміри допитуваного відмовитися від протидії та введення слідства в оману, створення уявлення щодо безнадійності таких спроб, використання сумнівів допитуваного в спроможності дотримуватися до кінця обраної ним негативної позиції, раптове пред'явлення найважливіших доказів тощо;

– тактичні прийоми, що застосовують у безконфліктних ситуаціях: створення доброзичливої обстановки на допиті, сприяння дачі повних і достовірних показань, оживлення асоціативних зв'язків, надання допомоги в пригадуванні сприйнятих допитуваним фактів, постановка уточнювальних питань, щоб не допустити у показаннях прогалин і неточностей;

– тактичні прийоми, які використовують у конфліктних ситуаціях: створення на допиті суворої робочої обстановки, яка була б несприятливою для виявлення неприязні до слідчого, а, навпаки, викликала повагу до нього, подолання негативної позиції, створення враження про повну поінформованість слідчого щодо обставин справи, переконання допитуваного в марних спробах конфліктувати, приховувати відомі йому факти тощо [270, с. 33].

Водночас, не викликає сумнівів той факт, що вирішувати тактичні завдання допиту під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів у складі ОЗГ значно складніше у конфліктних ситуаціях, які можуть супроводжувати зазначену слідчу (розшукову) дію, в порівнянні з безконфліктними ситуаціями, навіть із урахуванням ймовірної протидії.

Найбільш розповсюдженими факторами, які обумовлюють конфліктну ситуацію під час допиту є відмова допитуваного від дачі показань, повідомлення завідомо неправдивих показань та зміна раніше наданих показань чи відмова від них, а тому основними тактичними завданнями, які послідовно повинен вирішити слідчий за для досягнення мети допиту є: дії та заходи, спрямовані на подолання конфлікту між слідчим та допитуваною особою; дії та заходи, спрямовані зміну конфліктного характеру ситуації, що

склалась на безконфліктний, з подальшим встановленням діалогу між слідчим та допитуваною особою.

Основними заходами, які дозволять забезпечити подолання конфліктної ситуації є: спостереження за поведінкою і станом допитуваного (у даному випадку це може виконувати безпосередньо слідчий, або спеціаліст, запрошений до участі у вказаній СРД); контроль власного психологічного та емоційного стану, а також емоційно-психологічного стану допитуваної особи; застосування заздалегідь обраних тактичних прийомів, спрямованих на встановлення психологічного контакту із допитуваною особою, тощо [173, с. 39].

На важливість встановлення психологічного контакту між слідчим та допитуваним, звертає увагу у своєму дослідженні Л. Д. Удалова, яка зазначає, що комунікація під час допиту ускладнена тим, що допит є специфічною формою спілкування, у процесі якої громадяни, які перебувають у сфері досудового розслідування та судового розгляду справи, входять у безпосередній контакт із представниками слідчих та судових органів, які наділені владними повноваженнями, саме тому, на переконання вченої - основним прийомом для забезпечення успішного допиту є встановлення з допитуваною особою психологічного контакту [285, с. 134].

Ми безперечно погоджуємось, що психологічний контакт між допитуваним та слідчим є вирішальним чинником, який обумовлюватиме результативність допиту, а процес встановлення такого контакту є одним із найбільш важливих тактичних прийомів.

Більшість вчених-криміналістів до загальних найпоширеніших тактичних прийомів допиту в конфліктних ситуаціях відносять наступні: роз'яснення несприятливих наслідків відмови від дачі показань; встановлення та спростування конкретних причин та умов відмови від дачі показань, за необхідності – ужиття заходів щодо їх усунення; допущення «легенди» – передбачає надання допитуваному можливості безперешкодно викласти свою версію події, яку розслідують; деталізація показань про

обставини перебування в іншому місці; негайний виклик і допит осіб, про яких згадав допитуваний у заяві про алібі, а також тих осіб, про яких останній не згадував, проте вони знають (або повинні знати), де підозрюваний перебував у момент учинення злочину; проведення серії повторних допитів особи, яка заявила про алібі, з раптовим пред'явленням доказів, починаючи з найвагоміших; раптове пред'явлення доказів, починаючи з найвагомішого, з роз'ясненням значення кожного з них; використання прийому переривання допиту (на кілька хвилин або годин чи на кілька днів); встановлення найдрібніших деталей вчинення злочину з подальшим їх підтвердженням з інших джерел (допитів інших осіб, висновків експерта, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту тощо); пропонувати допитуваному викласти свої показання власноруч; пред'являти докази, що спростовують нові, змінені показання допитуваної особи [173, с. 39–45].

Водночас, досліджуючи тактичні прийоми допиту учасників ОЗГ у конфліктних ситуаціях, для встановлення, розроблення та обрання найбільш ефективних з них, доцільно урахувувати не лише зміст конфлікту, а і специфіку допитуваних осіб, тобто їх професійні, інтелектуальні та психоемоційні властивості.

Пропонуємо розглянути найбільш ефективні тактичні прийоми допиту для подолання типових конфліктних ситуацій, які виникають при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених ОЗГ.

1. Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із відмовою учасників ОЗГ давати показання:

1.1. «Використання психологічних особливостей особистості допитуваного».

Зміст зазначеного тактичного прийому полягає у встановленні ролі допитуваного підозрюваного у вчинених ОЗГ злочинах (організатор, виконавець, посередник, підбурювач), наявність попередніх судимостей, притаманні йому риси характеру, сімейний стан, взаємини з родичами та їх

відношення до подій, що відбулися, асоціальна спрямованість особистості, освітній рівень, відношення до співробітників правоохоронних органів, особисте ставлення до вчиненого, психологічний тип, манеру поведінки та характер взаємин з іншими учасниками організованої групи тощо. У даному випадку, працюватиме правило, чим більше інформації, яка характеризує учасника ОЗГ вдасться отримати слідчому - тим швидше він зможе побудувати стратегію спілкування, обрати найбільш оптимальні прийоми допиту, використати риси характеру та специфіку поведінки підозрюваного на користь розслідування, та в подальшому, отримати найбільш ефективний результат [209, с. 260-265].

Якщо в межах підготовчого етапу встановлено, що учасник ОЗГ, вже має судимості, доцільно вирішити питання стосовно вивчення попередніх кримінальних проваджень та вироків, які набули законної сили. Ознайомившись із попередньою «злочинною діяльністю» допитуваного, можна отримати інформацію стосовно кримінальних зв'язків останнього, особливо якщо слідством не встановлені деякі учасники організованої групи та інформації про яких може старанно приховуватись в межах протидії розслідуванню, про що було описано вище [181, с. 248].

1.2. «Роз'яснення обставин, що обтяжують покарання».

Сутність тактичного прийому полягає у роз'ясненні слідчим допитуваній особі змісту фактичних обставин, притаманних безпосередньо розслідуваній події кримінального правопорушення, які матимуть обтяжуючий характер та повідомлення підозрюваному, що обрана ним позиція призведе до несприятливих наслідків відносно нього та матиме негативний вплив в межах вирішення питання щодо кваліфікуючих ознак, ступеня провини та в подальшому відобразиться на покаранні, визначеному у судовому вирокі.

1.3. «Роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання».

Значення окресленого тактичного прийому зводиться безпосередньо до тлумачення слідчим допитуваному наслідків всіх його наступних дій,

спрямованих на співпрацю під час розслідування, які зможуть вплинути на пом'якшення покарання.

Під час дослідження нами встановлено, що послідовність використання тактичних прийомів, пов'язаних із роз'ясненням обтяжуючих та пом'якшуючих обставин, повинна відбуватись у черговості починаючи від опису та тлумачення негативних обставин, а також несприятливих наслідків до пояснення контраргументів. Рекомендується роз'яснити особі всі негативні моменти, пов'язані з тим, що мовчання перешкодить їй захистити свої інтереси та, в порівнянні з іншими співучасниками злочину, значно погіршить її правовий стан, зокрема, що зайнята допитуваним невірна позиція може призвести до більш суворого покарання, оскільки не будуть враховані пом'якшуючі покарання обставини, які може повідомити тільки допитуваний особисто, а також можливе перекручування дійсних подій іншими несумлінними учасниками групи у несприятливий для допитуваного бік, що характерно при розслідуванні корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності [209, с. 260-265]. З точки зору психології, допитуваний, отримавши інформацію, яка ускладнюватиме його становище, підсвідомо почне вигадувати, обмірковувати або планувати шляхи виходу (вирішення) з такої ситуації. Саме тому подальше повідомлення слідчим обставин, які допоможуть допитуваному вирішити окреслену проблематику – будуть сприйняти ним як єдино можливі та правильні рішення у такій ситуації. Доцільність використання саме такої концепції підтвердила і переважна більшість слідчих НПУ.

1.4. «Створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників».

Ефективним тактичним прийомом допиту учасників організованої групи є використання наявних доказів таким чином, щоб у допитуваного склалося перебільшене уявлення про обсяг поінформованості слідчого [209, с. 260-265]. Сутність використання вказаного тактичного прийому пов'язана

із тим, що слідча ситуація може складатись таким чином, що на початковому етапі розслідування учасник ОЗГ заперечує свою участь у злочинах, вчинених організованою злочинною групою, а згодом взагалі відмовляється давати показання. Така комбінація використовується учасниками ОЗГ для того, щоб згодом, можливо в суді, погодити свої показання зі співучасниками, вигадати оптимальну версію подій. Наприклад, доволі часто лідери (організатори) та найбільш активні члени ОЗГ найчастіше обирають таку тактику поведінки на слідстві: відмовляються давати показання без адвоката, а з його приходом також не бажають говорити, посилаючись на відповідну статтю Конституції України, КПК України; і тільки після ознайомлення з показаннями співучасників або після проведення одночасних допитів двох чи більше вже допитаних осіб починають висувати власні версії з метою послабити та знецінити обставини, які містяться у показаннях, які їх викривають. Для лідерів (організаторів) організованої групи характерна подача обставин злочинів, вчинених групою, у вигідному для себе світлі, зменшення своєї ролі та покладання вини щодо керівництва групою на інших осіб. На контакт зі слідчим вони йдуть лише для ознайомлення з позиціями інших членів організованої групи, а також для виявлення доказового «арсеналу» слідчого [209, с. 260-265].

У випадку отримання позитивного результату, в межах використання тактичного прийому, спрямованого на створення враження про повну обізнаність щодо злочинної діяльності ОЗГ, у слідчого з'являється реальна можливість одержати від допитуваного інформацію про невідомі раніше факти, вчинення кримінального правопорушення.

1.5. «Особисті спостереження за допитуваним».

Фіксація слідчим емоційних, мімічних, пантомімічних проявів з боку допитуваного дозволяє гнучко варіювати тактику допиту, забезпечуючи регуляцію стану допитуваного і динаміку інформаційного спілкування. Наприклад, якщо при з'ясуванні якогось питання слідчий спостерігає розгубленість, вираз тривоги, почервоніння шкіри обличчя та посилене

потовиділення, то доцільно більш докладно зупинитися саме на цьому питанні, конкретизувати одержану інформацію [29, с. 17].

В таких випадках, слідчому доцільно звернути увагу, на використання під час слідчої (розшукової) дії засобів відеофіксації, оскільки в подальшому це надасть змогу неодноразово звертатись до отриманого відеоматеріалу з метою його більш ретельного аналізу і, в тому числі, залучити відповідних спеціалістів (психологів, фізіогномістів, лікарів).

2. Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із постійною необґрунтованою зміною допитуваною особою показань:

2.1. «Негайний допит на місці затримання».

Закономірно, що оперативне затримання та доставка особи до підрозділу, призведе останнього до стану розгубленості, а в більшості випадків - до неможливості швидко проаналізувати всі обставини та вибудувати контраргументи для допиту. Особливо ефективно застосовувати такий прийом відносно лідерів організованих груп. Слідча і судова практика свідчить про те, що в подальшому показання таких осіб не рідко змінюються, вони заявляють, що на них здійснювався неправомірний вплив з боку працівників поліції, які проводили першочергові слідчі (розшукові) дії або безпосередньо затримання [209, с. 260-265].

2.2. «Використання засобів відео-, аудіо- фіксації під час допиту».

Відповідно до ст. 224 КПК України під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис [153], що дозволить не тільки зафіксувати послідовність та зміст викладеної допитуваною особою інформації, але і її психо-емоційний стан, а також в окермих випадках реакцію на ті чи інші запитання. На наше переконання, застосовувати під час допиту засоби фотофіксації не доцільно, оскільки статичні фотографічні зображення навряд чи дозволять, в подальшому проаналізувати ситуацію та виявити обставини, які матимуть значення для розслідування. На відміну від аудіо- та відео- фіксації. Не викликає сумніву той факт, що найбільш повну інформацію можливо буде отримати для проведення подальшого аналізу

саме після використання засобів відеофіксації, за допомогою яких можливо буде неодноразово відтворювати та вивчати голос, тембр, швидкість, інтонацію, тощо допитуваної особи, а також її поведінкові реакції під час розповіді або відповіді на запитання.

Крім того, наявність не лише стандартного протоколу допиту, а і відеододатку до нього, буде спростовувати намагання учасника ОЗГ довести наявний з його слів, неправомірний вплив працівників поліції.

2.3. «Допущення легенди».

Сутність зазначеного тактичного прийому полягає в наданні підозрюваному можливості у формі «вільної розповіді» висловлювати свою вигадану позицію, хибність якої спростовують під час проведення інших слідчих (розшукових) дій). Тобто, його реалізація передбачає створення таких штучних умов проведення допиту (у процесуальних межах), котрі здаються допитуваному досить природними, але є легендованими з боку слідства. Наприклад, допитуваний одержує можливість ознайомитись з «таємною» інформацією, які містяться в паперах, що знаходяться на столі слідчого в момент вигаданої відсутності його у кабінеті, розміщення у кабінеті слідчого речей та предметів, тотожних тим, які фігурують у справі як розшукувані, але не фігурують як докази, «випадкове» залишення віч-на-віч співучасників після одержання одним з них «вірогідних» повідомлень від слідчого [29, с. 17].

2.4. «Використання стану емоційної напруженості».

Цей прийом базується на тому факті, що у стані емоційної напруженості в особистості суттєво знижується здатність повною мірою здійснювати свідомий контроль за змістом мовних повідомлень та своєю поведінкою. Так, якщо допитуваний відмовляється від дачі показань, або дає неправдиві свідчення, а особисті спостереження допитуючого вказують на те, що допитуваний перебуває у спокійному зрівноваженому стані, то буде доцільно шляхом повідомлення йому певної інформації, або проведення

якоїсь слідчої дії ввести його у стан психічної напруженості, відчуття дискомфорту [29, с. 17].

2.5. «Пред'явлення контрдоказів».

Змістом використання зазначеного тактичного прийому є спростування неправдивих показань допитуваного наявними контрдоказами. Важливим аспектом під час застосування вказаного тактичного прийому є те, що докази повинні пред'являтися лише після отримання інформації від підозрюваного стосовно тих чи інших обставин про подію злочину. Це дозволить додатково створити у допитуваного враження про наявність в арсеналі слідчого достатньої кількості доказів, які дозволять притягнути підозрюваного та його спільників до кримінальної відповідальності.

2.6. «Пред'явлення доказів із застосуванням фактора раптовості».

Сутність цього тактичного прийому заснована на тому, що слідчий послідовно надає підозрюваному можливість ознайомитися з доказами щодо участі останнього у вчиненні кримінального правопорушення, що в свою чергу впливатиме на рішення допитуваної особи надавати правдиві показання.

3. Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із побоюваннями учасників ОЗГ давати показання:

3.1. «Вільна розповідь».

При використанні цього прийому допитуваному надається можливість в оповідній формі, детально, без обмежень часу і деталізуючих запитань, викласти всю послідовність подій. Упродовж розповіді слідчий аналізує інформацію, звертає увагу на протиріччя, на які в подальшому спрямовує допит. У цьому випадку досить інформативними є обмовки, паузи, повтори, які робить допитуваний. Для ефективного змістовного аналізу доцільно використовувати засоби аудіо-, відеозапису [267]. В ході такого спілкування можуть бути з'ясовані: рівень освіченості, інтелектуальні, вольові якості допитуваних. Також, варто спробувати приховано довідатися, яке положення займав той чи інший учасник організованої групи, чи мав він авторитет серед

спільників, хто є організатором або лідером групи, якщо він до того часу не встановлений. Крім того, отримані відповіді нададуть слідчому змогу не лише опрацювати майбутню тактику допиту, але і оцінити рівень щирості допитуваного.

3.2. «Поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту».

Дія зазначеного тактичного прийому базується на тому, що інтенсивна зміна темпу запитань не дозволяє допитуваному скрупульозно обмірковувати варіанти відповідей і концентрувати увагу на деталях, які характеризують неправдивість свідчень. При цьому рекомендується малозначущі запитання вимовляти в повільному темпі, а викривальні суттєві факти та обставини – у різкому прискореному темпі. Цей прийом створює передумови для підвищення емоційної напруженості. Нав'язуваний темп бесіди при допиті порушує індивідуальну ритміку допитуваного, створює негативне збудження у корі великих півкуль, внаслідок чого бурхливо розвивається втома нервових центрів, знижується свідомий самоконтроль за поведінкою, мовою тощо [29, с. 19].

4. Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із наявністю «умовно законного» обміну інформацією між учасниками ОЗГ:

4.1. «Пошук «слабкої ланки».

Завдання слідчого, встановити та обрати з поміж всіх учасників ОЗГ, саме ту особу, яка займала в групі невисоке або підлегле положення, потрапила до групи в силу складних життєвих обставин, матеріальної залежності від лідера, через компромат, тощо. Під час допиту такої особи в першу чергу, як правило, більше шансів отримати правдиву інформацію. Додатково під час допиту таких осіб, доцільно використовувати прийоми щодо роз'яснення окремих норм закону про кримінальну відповідальність, які пом'якшують покарання, звернути увагу допитуваного на прагнення лідера уникнути покарання та перекласти всю відповідальність за злочинну діяльність на нього, а також використовувати внутрішньогрупові конфлікти.

4.2. «Одночасний допит».

Відповідно до ст. 224 КПК України слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях [153]. На наше переконання, як окерма слідча (розшукова) дія – одночасний допит повинен та може бути проведений у випадках, коли є незначні розбіжності у показаннях та є потреба у додатковій фіксації отриманих дооказів з метою подальшого безперешкодного їх використання під час розслідування. У ситуаціях, які вивчаються нами в межах дослідження, все ж доцільно вести мову про одночасний допит як – тактичний прийом, зміст якого в паралельному допиті кількома слідчими всіх затриманих учасників злочинної групи в один час із послідовною зміною груп (слідчий-допитуваний) через певний період часу. Рішення про застосування такого тактичного прийому доцільно приймати відразу після затримання злочинців, без зволікань, щоб виключити можливість узгодження показань між учасниками ОЗГ.

4.3. «Розпалювання конфлікту».

Зміст тактичного прийому полягає у створенні умов інформаційного обмеження учасників злочинної групи. Під час застосування такого прийому в процесі спілкування слідчий уникає будь-яких повідомлень стосовно результатів розслідування, зокрема щодо відомостей, отриманих від інших співучасників, окрім інформації, яка може скомпрометувати злочинців один перед одним, унаслідок чого відбувається загострення конфлікту між співучасниками злочину).

4.4. «Роздроблення сил і засобів сторони протидії».

Тактичний прийом, який передбачає не лише отримання інформації про кримінальне правопорушення від кожного окремого учасника ОЗГ, а й ініціювання перевірки достовірності такої інформації по кожному факту окремо, в межах проведення інших слідчих (розшукових) дій, з подальшим аналізом отриманих результатів.

Опитані під час дослідження респонденти розподілили свої вподобання щодо найбільш ефективних тактичних прийомів допиту, які вони використовують за наявності конфліктних ситуацій наступним чином:

- «розпалювання конфлікту» – 100 %;
- «особисті спостереження за допитуваним» – 99,0 %;
- «використання психологічних особливостей особистості допитуваного» – 93,5 %;
- «роздроблення сил і засобів сторони протидії» – 91,5;
- «пошук «слабкої ланки»» – 88,0 %;
- «створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників» – 82,5 %;
- «вільна розповідь» – 82,5 %;
- «негайний допит на місці затримання» – 72,5 %;
- «одночасний допит» – 66,0 %;
- «використання засобів відео-, аудіо- фіксації під час допиту» – 63,5 %;
- «поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту» – 60,5 %;
- «роз'яснення обставин, що обтяжують покарання» – 60,5 %;
- «пред'явлення доказів із застосуванням фактора раптовості» – 60,0 %;
- «допущення легенди» – 57,5 %;
- «роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання» – 54,5 %;
- «пред'явлення контрдоказів» – 50,5 %;
- «використання стану емоційної напруженості» – 48,5 % (додаток А).

Таким чином, можемо дійти висновку, що процес обрання слідчим, під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій тактичних прийомів допиту, повинен відбуватись із урахуванням окремих характеристик ОЗГ, а саме: стабільності складу, наявності сформованої та чіткої психологічної структури з конкретним розподілом ролей,

спланованості, високої конспіративності та тривалості злочинної діяльності [208, с. 156]. Разом з тим, незалежно від обраної слідчим тактики під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, а також застосованих тактичних прийомів допиту - ставлення слідчого до отриманої, в межах зазначеної слідчої (розшукової) дії, інформації повинно носити критичний характер. Тобто будь-які відомості, отримані під час допиту, підлягають аналізу, оцінці та ретельній перевірці шляхом проведення інших слідчих (розшукових) дій.

2.2. Тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у несприятливій слідчій ситуації

Гене́за уявлень про криміналістичні ситуації пов'язана з ім'ям А. Гельвіга, який у 1925 році одним із перших звернув увагу на доцільність урахування ситуації, що складається у процесі розслідування кримінальних правопорушень, при формуванні тактичних і методичних рекомендацій криміналістики [56, с. 13–19]. Дійсно слідчим ситуаціям нині у криміналістиці приділяється значна увага і це пов'язано насамперед з тим, що саме принцип ситуативності є практично вихідним положенням, яке зумовлює побудову окремих методик розслідування кримінальних правопорушень.

За твердженням Л.П. Ковтуненко ситуаційний підхід є одним із ключових напрямків у криміналістичній науці, який забезпечує реалізацію її пізнавальної функції. Особливою сферою реалізації ситуаційного підходу є криміналістична тактика. Унікальність розглядуваної категорії визначається специфікою її структури, яка являє собою складне, системне, динамічне утворення, що виступає як єдність взаємопов'язаних елементів: кримінально-процесуального характеру; тактичного характеру; психологічного характеру;

інформаційно-логічного характеру; матеріального та організаційно-технічного характеру, тому що елементи структури в їх сполученні та взаємозв'язку створюють певні умови та впливають на обстановку, в якій здійснюється провадження конкретної слідчої дії [115, с. 7].

Тобто, у загальному вигляді система методики розслідування конкретного виду кримінального правопорушення міститиме певний алгоритм (послідовність) слідчих (розшукових) дій, вибудований в залежності від ситуації, яка супроводжувала стадії підготовки, вчинення та приховування злочину.

Водночас кожна слідча (розшукова) дія в процесі її планування, організації та проведення повинна відповідати системі принципів, дотримання яких є обов'язковим. Так, О.О. Хань до системи таких принципів включає:

1) Індивідуальність - будь-яка слідча (розшукова) дія за чинним кримінальним процесуальним законодавством відрізняється за процедурою свого провадження; більше того, будь-який окремий допит, будь-який одночасний допит двох або більше вже допитаних осіб, відрізняються за ситуацією слідчої (розшукової) дії і, як наслідок, за системою тактичних прийомів, спрямованих на управління нею. Все це зумовлює потребу в індивідуалізації процедури планування, обранні диференційованих технологій і форм його реалізації. Нехтування принципом індивідуалізації планування призводить до шаблонності мислення та дій, що негативно позначається на якості провадження окремих слідчих (розшукових) дій [290, с. 31];

2) Динамічність – планування слідчої (розшукової) дії має бути не статичним, а, навпаки, гнучким, рухомим із можливістю подальшого корегування слідчим, насамперед щодо ймовірності зміни ситуації слідчої (розшукової) дії;

3) Обґрунтованість – планування провадження окремих слідчих (розшукових) дій як відповідна розумова діяльність має базуватися виключно

на інформації, що є у розпорядженні слідчого. Тому чим більше інформації є у розпорядженні слідчого, тим більше обґрунтованою є розумова діяльність із планування [290, с. 31];

4) Ситуаційна зумовленість – умови, обстановка, в яких здійснюється провадження слідчих (розшукових) дій, впливають на формування завдань та обрання оптимальної системи тактичних прийомів щодо їх розв’язання [115];

5) Детермінованість – планування провадження окремої слідчої (розшукової) дії має здійснюватися у відповідності до реалізації планування розслідування в цілому. Тобто завдання, які слідчий ставить перед собою при провадженні окремої слідчої (розшукової) дії, мають відповідати загальним завданням розслідування конкретного злочину, а розв’язання цих завдань у межах будь-якої окремої слідчої (розшукової) дії забезпечують досягнення загальної мети розслідування [290, с. 31];

6) Науковість – планування провадження окремої слідчої (розшукової) дії має відбуватися на підставі розроблених наукою і запропонованих практиці концептуальних положень, що відбивають сучасний стан наукових розробок у цій царині знань [290, с. 31];

7) Законність – при формулюванні конкретних завдань провадження окремої слідчої (розшукової) дії слідчий має виходити із загальних завдань кримінального судочинства, регламентованих кримінальним процесуальним законодавством (ст. 2 КПК України) [153]. У свою чергу, порядок провадження дій, що здійснюються слідчим для розв’язання цих завдань, має базуватися на чинному кримінальному процесуальному законодавстві [290, с. 31].

Крім того, нам імпонує пропозиція вченого щодо доцільності доповнення зазначеного переліку принципів наступними положеннями:

1) Формалізованість – програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій є формалізованою формою відображення криміналістичних знань, що поєднує у собі алгоритми та правила рекомендаційного характеру. Алгоритми у цьому разі розглядаються як сукупність послідовних дій

(операцій), що мають виконуватися у завданому порядку та рекомендовані слідчому для розв'язання завдань певного типу. На думку В.А. Журавля, позицію якого ми підтримуємо, правила рекомендаційного характеру орієнтують слідчого на з'ясування ситуації, вибору засобів вирішення завдань слідчої (розшукової) дії [87, с. 100-107];

2) Багатоваріантність – у програмі провадження слідчої (розшукової) дії має бути передбачено кілька моделей дій слідчого відповідно до типових ситуацій слідчої (розшукової) дії. Це дозволить їй користувачеві обрати таку з них, яка є найбільш продуктивною, виходячи із ситуації, що склалася, і придатною для здійснення подальшого планування слідчої (розшукової) дії [290, с. 35];

3) Оптимальність – програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій мають відтворювати оптимальну послідовність дій слідчого, дотримання яких є запорукою успішного проведення розслідування, отримання максимально позитивного результату, якісного збирання доказів [290, с. 35];

4) Адаптованість – розроблені у криміналістиці програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій мають бути доступними для сприйняття і застосування слідчим. Саме такого роду програми можуть успішно використовуватися слідчим у конкретних умовах планування провадження слідчих (розшукових) дій [290, с. 35].

Враховуючи викладене, можливо дійти висновку, що результативність розслідування залежатиме від дотримання слідчим системи фундаментальних принципів та положень, які супроводжуватимуть слідчу (розшукову) дію, а також від правильного визначення умов, які формують слідчу ситуацію під час проведення конкретної СРД.

Безперечно, слідча ситуація являтиме собою сукупність елементів обстановки та обставин, що впливають на розслідування і визначають його особливості. При цьому такі умови, в яких проводиться та чи інша слідча (розшукова) дія, можуть мати сприятливий або несприятливий характер.

Слідчі ситуації несприятливого характеру, пов'язані із протидією розслідуванню, яка може знаходити своє відображення у різних формах. У зв'язку із з цим, перед слідчим постає завдання – щодо вжиття заходів, спрямованих на протидію розслідуванню.

На наш погляд, *несприятлива ситуація допиту, являє собою певну сукупність умов у яких відбувається допит, метою якого є отримання відомостей про кримінальне правопорушення, якими володіє допитувана особа, але які є нез'ясованими або частково не відомими для слідчого, і без встановлення яких не можливо прийняти обґрунтоване остаточне рішення в процесі розслідування.*

Сутність несприятливої ситуації допиту полягає у відсутності у розпорядженні слідчого відомостей, які можуть вплинути на хід розслідування. За умов утворення під час розслідування несприятливої ситуації, перед слідчим постає основне завдання, мета якого зводиться до обрання та застосування тактичних прийомів за допомогою яких у нього з'явиться можливість отримати таку важливу інформацію, яка не тільки впливатиме на кваліфікацію кримінального правопорушення, а визначатиме позиції дотримання принципу повноти кримінального провадження. У таких випадках, мова йде не лише про отримання інформації, яка матиме доказове значення, але і про відомості орієнтуючого характеру, на підставі яких, слідчий зможе планувати проведення необхідних слідчих (розшукових) дій з метою отримання доказів.

Відмінність між конфліктною та несприятливою ситуацією під час допиту полягає у тому, що під час конфлікту між слідчим та допитуваною особою, слідчий чітко уявляє коло обставин, відомості про які він повинен отримати подолавши протидію допитуваної особи. Водночас, під час несприятливої ситуації, слідчий такою інформацією не володіє, а тому тактичні прийоми подолання протидії будуть побудовані на його припущеннях.

На нашу думку, несприятлива ситуація допиту може розглядатись у кількох різновидах: добросовісна несприятлива ситуація, конструктивна та проблемна.

Зміст добросовісної несприятливої ситуації полягає в тому, що допитувана особа не умисно не повідомляє інформацію, яка має неочевидний характер, але важливе доказове значення для розслідування кримінального провадження.

Конструктивна несприятлива ситуація полягає у тому, що допитувана особа, володіє очевидною інформацією про подію злочину та готова таку інформацію надати під час допиту.

Сутність проблемної несприятливої ситуації передбачає, що допитувана особа володіє важливою неочевидною інформацією, не має наміру таку інформацію повідомляти та намагається таємно протидіяти розслідуванню шляхом повідомлення неправдивих відомостей або прихованої відмови від давання показань. Складність вирішення такої ситуації також може бути пов'язана із тим, що слідчі не завжди висувають та перевіряють версію про ймовірність проблемної несприятливої ситуації, що призводить до затягування розслідування, а іноді і до втрати доказів.

Добросовісна та конструктивна несприятливі ситуації притаманні здебільшого випадкам, пов'язаним із допитом потерпілих осіб або свідків. На відміну від проблемної несприятливої ситуації, яка переважно зустрічається саме під час допиту підозрюваних і безпосередньо при розслідуванні кримінальних правопорушень, які вчиняються у складі злочинних груп.

Слід зазначити, що повідомлення неправдивих показань і лжесвідчення відіграють істотну роль у механізмі протидії розслідуванню.

Теорія боротьби зі злочинністю серед найбільш розповсюджених способів приховування кримінальних правопорушень визначає такі, що насамперед побудовані або використовують в якості вихідних засад повідомлення неправдивої вербальної інформації або відмову від повідомлення слідчому взагалі будь-якої інформації, що стосується

розслідуваної події. Серед найбільш типових заходів такої протидії можна вказати: утаювання інформації, неправдивий донос, неправдиві показання, самообмова, тощо.

Досить часто на початковому етапі розслідування, слідчий в основу побудови версій, які необхідно перевірити в межах кримінального провадження, концептуально закладає інформацію та відомості, отримані від свідків та потерпілих. Традиційно зазначені учасники кримінального процесу сприймаються як добросовісні носії достовірної інформації, яку вони готові надати органам досудового розслідування. Але під час розслідування кримінальних проваджень, а особливо за фактами вчинення злочинів учасниками організованих злочинних груп, слідчі повинні враховувати, що неправдива інформація може також надходити і від потерпілих та свідків (особливу увагу необхідно звертати під час вирішення питання щодо доцільності та своєчасності проведення одночасного допиту між учасниками із різним процесуальним статусом). В більшості випадків, повідомленню свідками та потерпілими неправдивих показань можуть сприяти саме дії членів організованої злочинної групи, які виявляються в погрозах, шантажі або підкупі. Засоби подолання протидії розслідуванню організованої злочинної діяльності за допомогою потерпілих та свідків, які змінюють або дають свої показання на користь злочинців, повинні застосовуватися правоохоронними органами залежно від причин, що зумовили надання свідками та потерпілими свідомої допомоги учасникам ОЗГ. Якщо це пов'язано з загрозами життю свідків та потерпілих, таку ситуацію необхідно вирішити будь-яким можливим способом, навіть за допомогою складних і дієвих засобів їх захисту.

Особливе значення для подолання протидії слідству має робота слідчого з викриття лжесвідчення. Слід зазначити, що раніше криміналістика та слідча практика не розглядали свідків і потерпілих як потенційних суб'єктів протидії слідству, не розробляли особливої тактики слідчої роботи в таких випадках [324, с. 1-20].

Специфіка організації процесу розслідування організованої злочинної діяльності, полягає в тому що слідчий для припинення протидії слідству шляхом організації лжесвідчення найчастіше повинен активно користуватися оперативними та процесуальними можливостями й тактичними рекомендаціями криміналістики, застосовуваними до недобросовісних допитуваних. У зв'язку з незаконним впливом зацікавлених осіб на свідків, останні в ряді випадків вдаються до відмови від дачі показань. З огляду на це важливого значення набуває розгляд проблеми свідоцького імунітету. Імунітет свідка – надане свідкові право відмовитися від давання показань у певних випадках. Звільнення від обов'язку давати показання може стосуватися випадків надання відомостей стосовно членів сім'ї або близьких родичів. Стаття 63 Конституції України регламентує, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення стосовно себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначається законом [324, с. 1-20].

Певну специфіку має одержання показань у підозрюваних, які є лідерами або членами ОЗГ.

Опитані слідчі НПУ вказали, що найбільш типовими проблемними несприятливими ситуаціями під час допиту учасників організованих злочинних груп є:

1. Проблемна несприятлива ситуація, пов'язана із відмовою учасників ОЗГ давати показання – 84,0 % (додаток А).

В більшості випадків у такій ситуації учасники ОЗГ займають позицію щодо категоричної відмови надавати показання, не пояснюючи дійсні причини такого рішення. Як правило, при обранні такої позиції допитувані особи посилаються на ст. 63 Конституції України. Як ми вже зазначали вище, така ситуація ускладнена відсутністю у слідчого достатніх даних про подію злочину, у зв'язку з чим він фактично обмежений у можливості коректного версіювання та обрання дієвих засобів криміналістичної тактики для подолання протидії.

Типові різновиди поведінки підозрюваних, а згодом і обвинувачених часто зводяться до відмови від дачі будь-яких показань, малопереконливого заперечення своєї вини. Така позиція пояснюється прагненням виждати час, довідатися за допомогою контактів між собою в місцях тримання під вартою, через захисників та іншими можливими способами сутність доказів, які є в слідчого, та з урахуванням цього скорегувати свою позицію [54].

Відмова від дачі показань використовується членами організованих злочинних груп як засіб виграти час, продумати пояснення та доводи, які свідчать про власну невинність, а також затягти слідство і дотягти до закінчення процесуальних строків перебування під вартою або затримання. Одночасно відмова від дачі показань розглядається злочинцями як засіб продемонструвати прихильність нормам поведінки злочинного світу в надії одержати допомогу, а в майбутньому й подяку від лідерів організованої злочинної групи. Така позиція, як правило, підкріплюється протидією інших членів злочинної групи – і затриманих, і тих, хто перебуває на волі.

Головним завданням слідчого в цій ситуації є встановлення дійсних причин відмови від дачі показань та їх усунення, а також у зміні позиції допитуваного суб'єкта з негативної на позитивну.

У науковій літературі за відмови допитуваного суб'єкта від дачі показань пропонуються тактичні прийоми, метою яких є зміна позиції допитуваного за допомогою роз'яснення йому значення боротьби зі злочинністю, з'ясування важливості дачі показань у зв'язку з негативними наслідками злочину для суспільства в цілому. Не заперечуючи необхідність застосування подібних тактичних прийомів під час допиту, варто вказати, що на перше місце необхідно ставити інтереси й пріоритети конкретної людини, а не суспільства в цілому. Тому для встановлення передумов ефективного діалогу між слідчим і допитуваним потрібно враховувати насамперед інтереси останнього, змістити акценти із захисту суспільства як абстрактного поняття на захист конкретної людини, яка саме є частиною суспільства [68, с. 243].

Важливо, що у такій ситуації, слідчий повинен одночасно, оперативно організовувати та проводити інші слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання доказової інформації, яка, по-перше надасть змогу з'ясувати невідомі обставини вчинення кримінального правопорушення, а по-друге, може бути використана в межах обрання та застосування тактичних прийомів для подолання протидії.

Зазначена слідча ситуація є найбільш складною для її вирішення, оскільки слідчий має застосувати різні стратегії поведінки з метою подолання конфлікту, сутність яких полягає у можливості здійснення цілеспрямованого психологічного впливу та визначається його професійною компетентністю.

2. Проблемна несприятлива ситуація, пов'язана з ухиленням учасників ОЗГ від дачі показань – 78,5 % (додаток А).

На противагу твердження Б.М. Дердюка, який вважає, що ситуація ухилення від дачі показань, є значно складнішою в плані вирішення, ніж попередня, так як фактично ухилення від дачі показань є прихованою формою відмови суб'єкта від дачі показань [68, с. 243], ми переконані, здійснити вплив на такого учасника простіше, оскільки в даному випадку прослідковується його невизначена позиція, яку швидше можливо змінити за допомогою тактично правильного впливу.

Завдання слідства в даній ситуації полягає в тому, щоб зміцнити впевненості підозрюваного у вигідності для нього особисто, для його родини співробітництва зі слідством, не на словах, а реальними діями забезпечити безпеку самого підозрюваного, його родини, майна підозрюваного. Значну роль при цьому відіграє активний збір доказів, які підтверджують показання підозрюваного [218, с. 335].

3. Проблемна несприятлива ситуація, пов'язана із дачею учасниками ОЗГ неправдивих показань або навмисного спотворення відомостей про фактичні обставини справи як у цілому, так і окремих деталей події – 92,0 % (додаток А).

Виявлення неправди в показаннях вимагає зіставлення їх з іншою інформацією, застосування всього арсеналу тактичних прийомів викриття неправди (у тому числі використання специфічних прийомів, характерних для розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються ОЗГ: виявлення «слабкої ланки» у групі, з якого і починаються допити, провокування конфлікту в групі та його використання при допиті, повідомлення інформації про непотрібність допитуваного іншим членам ОЗГ, повідомлення про те, що інші члени ОЗГ уже повідомили інформацію, тощо) [324, с.1-20].

Неправдиві показання не варто ототожнювати з дачею неповних показань. Брехня – це навмисне спотворення істини. Умовчання – умисне приховання інформації, яке обумовлює виникнення двох імовірних ситуацій: 1) умисне приховання інформації веде до спотворення істини, наприклад, якщо потерпілий, розповідаючи про дії злочинця, умовчить про власну поведінку (віктимологічний аспект), приховавши таким чином свою роль у генезисі злочину, що приведе до спотворення картини події; 2) замовчування окремих фактів і деталей не веде до спотворення істинності події, що відбулася, однак тією чи іншою мірою вплине на хід розслідування. Наприклад, свідок не описує детально прикмети злочинців або дає опис, що не дає змогу індивідуалізувати людину, виділити її серед інших. Не бажаючи висвітлювати подію злочину повністю, допитуваний посилається на погану пам'ять, освітлення, емоційне перенапруження, що не дало можливість запам'ятати прикмети злочинців, їх кількість, дії. Викрити допитуваного в брехні під час дачі таких показань дуже важко, оскільки існує вірогідність того, що допитуваний дійсно не запам'ятав подробиці злочину й прикмети злочинців [68, с. 244].

Враховуючи викладене, пропонуємо розглянути найбільш ефективні тактичні прийоми допиту для подолання типових несприятливих ситуацій, які виникають при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених ОЗГ:

1. Тактичні прийоми подолання проблемної несприятливої ситуації, пов'язаної із відмовою учасників ОЗГ давати показання:

1.1. «Асоціація за суміжністю».

Зміст тактичного прийому полягає у демонстрації допитуваній особі місця події або зафіксованого фото-, відео- матеріалу з місця події, а також інших об'єктів або доказів, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення, за допомогою яких відбувається асоціація спогадів підозрюваного про власні дії та переживання.

1.2. «Використання психологічних властивостей допитуваного».

Зазначений тактичний прийом дозволить вивчити особистість допитуваного, з'ясувати його негативні та позитивні риси характеру. У даному випадку, після отримання відомостей, які характеризують підозрюваного, доречно залучити до процесу переконання допитуваного третіх осіб, які володіють певним авторитетом і ймовірно зможуть схилити його до співпрацювати зі слідством.

1.3. «Припущення легенди».

Сутність тактичного прийому полягатиме у поданні допитуваному «легенди» у такому форматі, який дозволить останньому дійти висновків про «погіршення» свого становища з точки зору кримінально-правової кваліфікації та спонукатиме останнього до обурення, непогодження та прагнення надати пояснення з приводу реальних обставин, які мали місце під час вчинення кримінального правопорушення.

1.4. «Створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників».

2. Тактичні прийоми подолання проблемної несприятливої ситуації, пов'язаної з ухиленням суб'єкта від дачі показань:

2.1. «Налаштування або подвійна адаптація».

Цей прийом полягає у встановленні емоційного контакту з допитуваним, на підставі своєрідної асиміляції окремих рис особистості

опонентів. В процесі застосування зазначеного тактичного прийому слідчий з одного боку пристосовується (шляхом встановлення психологічного контакту) до підозрюваного, а з іншого боку пристосовує допитувану особу до тих умов у яких буде відбуватись допит.

2.2. «Роз'яснення обставин, які обтяжуватимуть та пом'якшуватимуть покарання».

У даному випадку, допитувана особа не має чітко визначеної позиції, і за умов професійно-грамотного тлумачення обставин, які можуть погіршити або спростити її становище, можливо переконати підозрюваного співпрацювати зі слідством.

2.3. «Інерція».

Сутність тактичного прийому полягає у створенні такої атмосфери під час допиту, яка дозволить допитуваній особі, максимально захопившись бесідою зі слідчим, несвідомо (по інерції) розпочати повідомляти відомості, які стосуються кримінального провадження.

3. Тактичні прийоми подолання проблемної несприятливої ситуації, пов'язаної із дачею особою неправдивих показань або навмисного спотворення відомостей про фактичні обставини справи як у цілому, так і окремих деталей події:

3.1. «Припинення неправдивих показань допитуваного».

Використання зазначеного тактичного прийому можливе лише у випадку впевненості слідчого у наявності в діях допитуваного позиції протидії розслідуванню. Інакше, якщо допитуваний сумлінно помилявся, повідомляючи слідчому необхідну інформацію, безконфліктна ситуація переросте в конфліктну ситуацію із суворим суперництвом. У будь-якому разі показання допитуваного детально фіксуються, у тому числі й питання слідчого, які ставляться допитуваному суб'єкту, і відповіді останнього [11, с. 72].

3.2. «Поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту».

Дія цього прийому базується на тому, що інтенсивна зміна темпу запитань не дозволяє допитуваному скрупульозно обмірковувати варіанти відповідей і концентрувати увагу на деталях, які характеризують неправдивість свідчень. При цьому, рекомендується малозначущі запитання вимовляти в повільному темпі, а викривальні суттєві факти та обставини – у різкому прискореному темпі. Цей прийом створює передумови для підвищення емоційної напруженості. Нав'язуваний темп бесіди при допиті порушує індивідуальну ритміку допитуваного, створює негативне збудження у корі великих півкуль, внаслідок чого бурхливо розвивається втома нервових центрів, знижується свідомий самоконтроль за поведінкою, мовою тощо. [29, с. 19].

3.3. «Демонстрація доказів та контрдоказів».

З метою спростування неправдивих або викривлених показань, які надає допитувана особа, доцільно під час допиту демонструвати докази, які спростовуватимуть вигадану позицію допитуваного.

3.4. «Перифраза».

Повторення своїми (іншими) словами проблемної, неправдивої, спірної інформації про подію злочину [29, с. 19].

3.5. «Демонстрація «незаповненості».

Акцентування, підкреслювання розірваних зв'язків у показаннях, білих плям у версії, відсутності фактів, відомостей про осіб тощо [29, с. 19].

За результатами дослідження, нами з'ясовано, що найбільш типовими та ефективними тактичними прийомами, які використовують під допиту за умов несприятливої проблемної ситуації є: використання психологічних властивостей допитуваного – 93,5 %; створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників – 82,5 %; налаштування або подвійна адаптація – 72,5 %; роз'яснення обставин, які обтяжуватимуть та пом'якшуватимуть покарання – 71,5 %; інерція – 64,5 %; припинення неправдивих показань допитуваного – 60,5 %; поєднання форсованого (прискореного) та

уповільненого темпів допиту – 60,5 %; демонстрація доказів та контрдоказів – 60,0 %; припущення легенди – 57,5 %; асоціація за суміжністю – 53,0 %; перифраза – 43,0 %; демонстрація «незаповненості» – 39,5 (додаток А).

Враховуючи викладене, можливо дійти висновку, що в більшості випадків, нехтування слідчими, внаслідок різних причин, проведенням організаційно-тактичних заходів в межах підготовчого етапу допиту, негативно впливає на стан розслідування в цілому, та здебільшого призводить до втрати доказової інформації, а також порушення процесуальних строків, тощо. Цей процес повинен відбуватись із врахуванням окремих характеристик ОЗГ та її учасників, а саме: стабільності складу, наявності сформованої та чіткої психологічної структури з конкретним розподілом ролей, спланованості, високої конспіративності та тривалості злочинної діяльності, оскільки застосування найбільш ефективних прийомів та методів під час проведення допитів їх допитів є передумовою удосконалення та осучаснення окремих методик розслідування злочинів в цілому [208, с.156].

2.3. Тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у складній слідчій ситуації

Процес розслідування будь-якого кримінального правопорушення вимагає від слідчого застосування ефективних методів, спрямованих на дослідження широкого спектру обставин, а використання ним у процесі професійної діяльності найбільш раціональних засобів та методів розкриття та розслідування злочинів, обумовлене не лише бездоганним знанням та неухильним дотриманням норм права під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, але і застосуванням науково-методичних, організаційних, тактичних засад та науково-технічних засобів забезпечення такої діяльності [210, с.136].

Ще одним різновидом слідчої ситуації, який є типовим і досить часто супроводжує як окремі слідчі (розшукові) дії, так і процес розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, в цілому та на усіх його стадіях – є складні слідчі ситуації.

Складність тактики допиту підозрюваного – члена організованого злочинного угруповання, визначається тим, що в ході спілкування допитуваний прагне отримати інформацію не тільки для того, щоб правильно вирішити поставлені перед ним розумові завдання й у підсумку повідомити об'єктивну інформацію слідчому, а нерідко й для того, щоб заповнити відсутню в нього інформацію про дії та наміри слідчого [111, с. 174-177].

Варто звернути увагу, що досить часто у наукових джерелах можна зустріти твердження, які синонімізують поняття конфліктної та складної ситуації допиту, а також поняття несприятливої та складної ситуації. Ми, категорично не погоджуємось із такою позицією, оскільки зміст окреслених різновидів слідчих ситуацій має діаметрально різний характер.

Так, в основу конфліктної ситуації покладений психологічний чинник, що зумовлює конфронтацію між слідчим та допитуваним. Несприятлива ситуація полягає у відсутності у слідчого достатніх вихідних даних, про ту чи іншу подію або явище, яке має відношення до розслідування. Складна ситуація пов'язана саме із значною кількістю інформації, яку необхідно проаналізувати слідчому. Тобто, ситуація під час допиту може мати одночасно і конфліктний, і несприятливий характер та бути складною для вирішення (наприклад допит проводиться на початковому етапі розслідування, за умов обмеженого обсягу зібраних у справі доказів, при затриманні п'ятнадцяти підозрюваних, які на підставі ст. 63 Конституції України відмовляються надавати будь-які пояснення).

Узагальнюючи теоретичні та практичні рекомендації, можливо дійти висновку, що складний характер слідчих ситуацій під час допиту учасників ОЗГ обумовлений:

1) Великою кількістю епізодів злочинної діяльності, інформацію про які необхідно з'ясувати під час допитів у кожного окремого учасника ОЗГ та значним обсягом версій по кожному епізоду, які необхідно перевірити.

Розслідування кожного окремого епізоду передбачатиме складання відповідного плану дій та заходів. За своїм змістом і функціями планування – це складний процес з визначення шляхів, способів, засобів, сил і строків успішного досягнення заздалегідь поставленої цілі [255, с. 78].

В. В. Топчій переконаний, що планування розслідування злочинів, які вчиняють організовані злочинні групи, має певні особливості, зміст яких полягає у наступних положеннях [280, с.170]:

- розумова діяльність визначення задумів під час планування має складний характер, зумовлений вчиненням групових злочинів, необхідністю встановлення ролі і функцій кожного учасника організованої групи;

- під час планування визначаються напрями розслідування і здійснюється виокремлення завдань цілої серії злочинів, учинених організованою злочинною групою. М. П. Яблоков зазначає, що члени такої групи, які займаються кримінальною діяльністю як бізнесом, звичайно вчиняють цілу серію злочинів і часом не однотипних [330, с. 132];

- при плануванні враховується базова злочинна спрямованість організованої злочинної групи. Обов'язковою ознакою організованої групи є її спрямованість на вчинення не одного, а кількох злочинів. Це означає, що група створюється на досить тривалий період і основною метою її існування є злочинна діяльність. Отримавши перший злочинний «прибуток», злочинці планують вчинення наступного злочину і поступово їх діяльність набуває характеру злочинного промислу [162, с. 293];

- здійснення планування передбачає наявність чіткої взаємодії слідчих з працівниками оперативних підрозділів. Така взаємодія може здійснюватися як у межах слідчо-оперативної групи, так і поза цими межами;

- ефективним є спільне планування діяльності слідчих й оперативно-розшукових органів за наявності необхідної координації;

- єдині планові начала забезпечуються спільними нарадами слідчих й оперативно-розшукових працівників;

- необхідним є планування серії однойменних слідчих (розшукових) дій (наприклад, серії допитів підозрюваних, групових обшуків та ін.);

- важливе значення має планування провадження тактичних операцій (оптимальних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів [280, с.169-174].

2) Значною кількістю осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за одним провадженням.

У даному випадку необхідно враховувати, що кожна особа має індивідуальні, специфічні особливості психіки, які можуть бути причиною їх сумлінної помилки або схильності до негативного впливу осіб, зацікавлених у приховуванні істини. Разом з тим, показання учасників ОЗГ можуть бути повними, об'єктивними, достовірними та точними при відтворенні. У зв'язку з цим, ефективному застосуванню тактичних прийомів провадження допиту, вірній оцінці показань сприяє правильне розуміння слідчим таких психічних процесів, що відбуваються в свідомості допитуваних, як сприйняття, відображення, запам'ятовування, відтворення та ін. [307, с. 21]. Під час сприйняття відбувається адекватне або неадекватне (недостатньо адекватне) відображення реальної дійсності. Запам'ятовуються події, факти безпосередньо під час сприйняття, а відтворюється інформація про них під час допиту [144, с. 286-287]. В результаті сприйняття, запам'ятовування та відтворення є взаємопов'язаними етапами формування показань [140, с. 189].

3) Необхідністю здійснення розслідування одночасно в різних місцях, оскільки злочинна діяльність організованих груп досить часто розповсюджується не лише на територія різних адміністративних одиниць в межах держави, але і на територію різних держав (навіть на завжди об'єднаних спільним кордоном).

4) Необхідністю провадження значної кількості слідчих (розшукових) дій, в тому числі допитів – упродовж короткого проміжку часу для

забезпечення оперативного отримання доказової інформації або відомостей, які матимуть орієнтуюче значення та допоможуть сформувавши та перевірити їх.

5) Проведенням розслідування різними мовами.

До системи тактичних прийомів, які доцільно застосовувати у складній ситуації допиту, на нашу думку, необхідно віднести:

- Тактичні прийоми допиту, спрямовані на якісне та ефективне планування допиту та створення системи версій щодо обставин, які підглядають встановленню та доказуванню.

Під час розслідування злочинів цієї категорії допит «експромтом» виключається, так як він неминуче буде поверховим. Вивчення матеріалів кримінального провадження, в цьому випадку, зводиться не тільки до детального дослідження показань усіх учасників та наявних суперечностей. Слідчий повинен зібрати відомості про особу допитуваного та його взаємини з іншими учасниками злочинного співтовариства, а також скласти детальний план щодо отримання необхідних відомостей [111, с. 174-177].

При формуванні плану допиту учасників ОЗГ необхідно враховувати систему обставин:

- обставини за окремим епізодом (фактом) злочинної діяльності угруповання (про місце вчинення злочину; про кримінально-правову кваліфікацію злочинного діяння; про заявника, який повідомив про вчинення злочину; про підготовку до вчинення злочину; про спосіб вчинення та застосовані засоби та знаряддя; про слідову інформацію, яка міститиме матеріальні відображення про осіб, які вчинили злочин, про засоби або знаряддя; про кількість осіб, які приймали участь у вчиненні злочину, їх поведінку до та після злочину; про особливості розподілу ролей між ними; про особливості поведінки потерпілих осіб; про завдану шкоду; про майно яким заволоділи; про тілесні ушкодження які нанесли; про місця приховування слідів злочину або місця переховування злочинців; про

маршрути переміщення злочинців та про шляхи та місця збуту викраденого майна або речей заборонених у цивільному обігу, тощо)

- обставини, які стосуються вчинення різних епізодів однією ОЗГ (про місце вчинення злочину; про сферу злочинної діяльності; про причетність до вчинення злочинів, за якими розпочато кримінальне провадження у межах якого винні особи не встановлені; про причетність до нерозкритих злочинів);

- обставини, які стосуються складу ОЗГ та характеристик її учасників (про розподіл ролей; про місце створення ОЗГ; про лідера ОЗГ; про чисельність групи; про стійкість групи, її озброєність; про етнічну характеристику її учасників; про цільову спрямованість злочинної діяльності; про виконувани учасникам групи ролі безпосередньо у кожному епізоді злочинної діяльності; про наявність корумпованих зв'язків та осіб із вищих органів державної влади, які здійснюють протекцію, тощо);

- обставини, які стосуються іншої протиправної діяльності, якою могли займатись учасники ОЗГ поза незаконною діяльністю групи;

- обставини, які свідчать про наявність джерел доказової інформації (матеріальні сліди, свідки, потерпілі, тощо).

- Тактичні прийоми допиту, спрямовані на отримання інформації від допитуваної особи (осіб);

- Тактичні прийоми допиту, спрямовані на перевірку отриманої інформації від допитуваної особи (осіб).

Як правило, протиправна діяльність ОЗГ налічує значну кількість епізодів, тобто окремих завершених злочинів. Іноді такі злочини об'єднані схожим способом, місцем, предметом злочинного посягання, якісним або кількісним складом учасників, тощо. Саме тому, особливе значення у процесі допиту учасників ОЗГ з приводу із злочинної діяльності матиме система тактичних прийомів, спрямована на активізацію пам'яті до якої належать:

- 1) дії, спрямовані на асоціацію за суміжністю, коли забуте відновлюється в зв'язку з відтворенням попередньої або наступної події (наприклад, при встановленні часу події слід допитати про дії допитуваного до появи на місці

події); 2) дії, спрямовані на асоціацію за схожістю, тобто нагадування про аналогічний факт, схожого з тим, який допитуваний спостерігав раніше; 3) дії, спрямовані на асоціацію за протилежністю, тобто збудження уявлення про протилежний об'єкт.

Водночас більшість слідчих НПУ відзначили, що тактичні прийоми активізації пам'яті підозрюваного-учасника ОЗГ позитивний результат мають лише за умов використання їх у сприятливій ситуації допиту.

Ще одним проблемним питанням, яке постає перед слідчим під час проведення допиту учасників ОЗГ є визначення послідовності їх допиту.

Оскільки при розслідуванні злочинів, учинених ОЗГ, важливе значення має, передусім, допит співучасників, тому що особа, яка вчинила злочин, в якому б процесуальному статусі не виступала, завжди є носієм значно більшої за обсягом і змістом інформації порівняно зі свідками і потерпілими [69, с. 268]. При допиті підозрюваного слідчий повинен, перш за все, з декількох затриманих учасників злочинного угруповання вибрати співучасника, допит якого потенційно дасть позитивний результат. Це звичайно особа, яка виконує допоміжні функції при вчиненні злочину [69, с. 269].

Крім того, при проведенні допиту підозрюваного у складних ситуаціях необхідно:

- використовувати протиріччя в показаннях співучасників злочину. При цьому, доцільно посилити занепокоєння допитуваного про те, що він може «запізнитися» з щирим розкаянням, та одночасно нейтралізувати його побоювання дати покази першим;

- роз'яснювати допитуваному позитивні аспекти укладання досудової угоди про співробітництво та прояв ініціативи в цьому відношенні;

- акцентувати увагу на позитивних якостях допитуваного з одночасним осудом інтересів та схильностей, що зумовили його протиправну поведінку.

За результатами опитування слідчих НПУ встановлено, що найбільш результативними тактичними прийомами допиту у складних ситуаціях є:

визначення послідовності допитів шляхом виокремлення потенційно позитивно налаштованих на співпрацю учасників – 93,0 %; нейтралізація побоювань учасника ОЗГ надавати показання першим – 88,5 % та створення відповідної сприятливої психологічної атмосфери під час допиту шляхом супроводження конкретним слідчим (однією і тією ж самою особою, яка входить до складу СОГ) конкретного учасника ОЗГ під час проведення всіх слідчих (розшукових) дій – 97,5 % (додаток А).

Висновки до розділу 2

1. Встановлено чинники, які впливають на формування конфліктної ситуації під час допиту: наявність і характер доказової або орієнтуючої інформації, яка є в розпорядженні слідчого на момент ініціювання проведення допиту (100 %); здатність слідчого оперативно приймати рішення та реалізовувати їх в екстремальних умовах (95 %); рівень знань, вмінь та практичний досвід слідчого (94,5 %); можливу протидію розслідуванню з боку злочинця (83,5 %); інтенсивність процесів зникнення доказів і силу факторів, які впливають на такі процеси (65 %); наявність у поточний момент у розпорядженні слідчого, необхідних сил, засобів, часу та можливості їх оптимального використання (62,5 %); психологічний стан допитуваних осіб (49,5 %).

Підвищенню ефективності допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій у конфліктній ситуації, сприятиме використання тактичних прийомів із урахуванням змісту конфлікту та характеристик учасників:

1). Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із відмовою учасників ОЗГ давати показання:

1.1). «Використання психологічних особливостей особистості допитуваного».

- 1.2). «Роз'яснення обставин, що обтяжують покарання».
- 1.3). «Роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання».
- 1.4). «Створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників».
- 1.5). «Особисті спостереження за допитуваним».
- 2). Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із постійною необґрунтованою зміною допитуваною особою показань:
 - 2.1). «Негайний допит на місці затримання».
 - 2.2). «Використання засобів відео-, аудіо- фіксації під час допиту».
 - 2.3). «Допущення легенди».
 - 2.4). «Використання стану емоційної напруженості».
 - 2.5). «Пред'явлення контрдоказів».
 - 2.6). «Пред'явлення доказів із застосуванням фактора раптовості».
- 3). Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із побоюваннями учасників ОЗГ давати показання:
 - 3.1). «Вільна розповідь».
 - 3.2). «Поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту».
- 4). Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із наявністю «умовно законного» обміну інформацією між учасниками ОЗГ:
 - 4.1). «Пошук «слабкої ланки».
 - 4.2). «Одночасний допит».
 - 4.3). «Розпалювання конфлікту».
 - 4.4). «Роздроблення сил і засобів сторони протидії».

За результатами дослідження встановлено, що найбільш ефективними тактичними прийомами допиту у конфліктних ситуаціях, на думку респондентів є: «розпалювання конфлікту» (100 %); «особисті спостереження за допитуваним» (99,0 %); «використання психологічних особливостей особистості допитуваного (93,5 %); «роздроблення сил і

засобів сторони протидії» (91,5 %); «пошук «слабкої ланки» (88,0 %); «створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників» (82,5 %); «вільна розповідь» (82,5 %); «негайний допит на місці затримання» (72,5 %); «одночасний допит» (66,0 %); «використання засобів відео-, аудіо- фіксації під час допиту» (63,5 %); «поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту» (60,5 %); «роз'яснення обставин, що обтяжують покарання» (60,5 %); «пред'явлення доказів із застосуванням фактора раптовості» (60,0 %); «допущення легенди» (57,5 %); «роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання» (54,5 %); «пред'явлення контрдоказів» (50,5 %); «використання стану емоційної напруженості» (48,5 %).

2. З'ясовано, що типовими проблемними несприятливими ситуаціями під час допиту учасників організованих злочинних груп є: проблемна несприятлива ситуація, пов'язана із відмовою учасників ОЗГ давати показання (84,0 %); проблемна несприятлива ситуація, пов'язана з ухиленням учасників ОЗГ від дачі показань (78,5 %); проблемна несприятлива ситуація, пов'язана із дачею учасниками ОЗГ неправдивих показань або навмисного спотворення відомостей про фактичні обставини справи як у цілому, так і окремих деталей події (92,0 %).

До системи найбільш ефективних тактичних прийомів допиту для подолання несприятливих ситуацій, які виникають при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених ОЗГ доцільно віднести:

1). Тактичні прийоми подолання проблемної несприятливої ситуації, пов'язаної із відмовою учасників ОЗГ давати показання:

1.1). «Асоціація за суміжністю».

1.2). «Використання психологічних властивостей допитуваного».

1.3). «Припущення легенди».

1.4). «Створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників».

2). Тактичні прийоми подолання проблемної несприятливої ситуації, пов'язаної з ухиленням суб'єкта від дачі показань:

2.1). «Налаштування або подвійна адаптація».

2.2). «Роз'яснення обставин, які обтяжуватимуть та пом'якшуватимуть покарання».

2.3). «Інерція».

3). Тактичні прийоми подолання проблемної несприятливої ситуації, пов'язаної із дачею особою неправдивих показань або навмисного спотворення відомостей про фактичні обставини справи як у цілому, так і окремих деталей події:

3.1). «Припинення неправдивих показань допитуваного».

3.2). «Поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту».

3.3). «Демонстрація доказів та контрдоказів».

3.4). «Перифраза».

3.5). «Демонстрація «незаповненості».

За результатами дослідження встановлено, що найбільш ефективними тактичними прийомами, які використовують під час допиту за умов несприятливої проблемної ситуації є: використання психологічних властивостей допитуваного (93,5 %); створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників (82,5 %); налаштування або подвійна адаптація (72,5 %); роз'яснення обставин, які обтяжуватимуть та пом'якшуватимуть покарання (71,5 %); інерція (64,5 %); припинення неправдивих показань допитуваного (60,5 %); поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту (60,5 %); демонстрація доказів та контрдоказів

(60,0 %); припущення легенди (57,5 %); асоціація за суміжністю (53,0 %); перифраза (43,0 %); демонстрація «незаповненості» (39,5 %).

3. Складний характер слідчих ситуацій під час допиту учасників ОЗГ обумовлений: великою кількістю епізодів злочинної діяльності, інформацію про які необхідно з'ясувати під час допитів у кожного окремого учасника ОЗГ та значним обсягом версій по кожному епізоду, які необхідно перевірити; значною кількістю осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за одним провадженням; необхідністю здійснення розслідування одночасно в різних місцях, оскільки злочинна діяльність організованих груп досить часто розповсюджується не лише на територія різних адміністративних одиниць в межах держави, але і на територію різних держав (навіть на завжди об'єднаних спільним кордоном); необхідністю провадження значної кількості слідчих (розшукових) дій, в тому числі допитів – упродовж короткого проміжку часу для забезпечення оперативного отримання доказової інформації або відомостей, які матимуть орієнтує значення та допоможуть сформулювати версії та перевірити їх; проведенням розслідування різними мовами.

До системи тактичних прийомів, які доцільно застосовувати у складній ситуації допиту відносяться:

1). Тактичні прийоми допиту, спрямовані на якісне та ефективне планування допиту та створення системи версій щодо обставин, які підглядають встановленню та доказуванню.

2). Тактичні прийоми допиту, спрямовані на отримання інформації від допитуваної особи (осіб);

3). Тактичні прийоми допиту, спрямовані на перевірку отриманої інформації від допитуваної особи (осіб).

РОЗДІЛ 3

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ДОПИТУ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП ТА ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

3.1. Тактика одночасного допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій

Кримінальний процесуальний кодекс нам пропонує одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб як різновид допиту. Відповідно до ст. 224 КПК України слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях [153].

Поняття одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб уперше з'являється в редакції чинного КПК України у 2012 році. Фактично зазначена слідча (розшукова) дія не є новою для практики розслідування злочинів, оскільки за своїм змістом вона дещо дублює слідчу дію, яка була передбачена кримінально-процесуальним кодексом України (у редакції 1960 року) та мала назву очна ставка. При цьому, варто зазначити, що одночасний допит нині має спільні на відмінні ознаки в порівнянні з очною ставкою. Головною процесуальною відмінністю між ними є визначена у 2012 році можливість проведення такого різновиду допиту між двома та більше раніше допитами учасниками кримінального провадження.

Аналіз доктринальних джерел надав можливості визначити основні завдання, які слідчий може вирішити в межах проведення одночасного допиту під час розслідування:

- встановлення помилкових або умисних неправдивих показань, отриманих від раніше допитаних осіб;
- посилення тактико-психологічного впливу на несумлінного учасника слідчої (розшукової) дії з метою схиляння його до дачі правдивих показань;

- зміцнення вольових якостей і позиції сумлінного учасника (учасників) одночасного допиту;

- виявлення й встановлення нових обставин розслідуваної події;

- додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних;

- мінімізація тактичних ризиків, які унеможливають неправомірний психологічний вплив на учасника (учасників), зміни показань сумлінних (правдивих) учасників, розголошення таємниці слідства;

- можливість з'ясування причин розбіжностей в показаннях раніше допитаних осіб [83, с. 58; 196, с.5];

- можливість усунення виявлених розбіжностей;

- отримання орієнтуючої інформації та подальше використання її під час розслідування.

Загальновідомо, що предметом допиту є коло обставин, які слідчий має намір з'ясувати. До них належать:

- обставини, які пов'язані із подією кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

- обставини, що стосуються з'ясування винуватості підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення;

- обставини, які спрямовані на встановлення виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат;

- обставини, які пов'язані із встановленням обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

- обставини, які спрямовані на встановлення обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

- обставини, які пов'язані із встановленням будь-яких інших даних, що мають значення для встановлення обставин розслідуваного кримінального правопорушення [145, с. 490-491].

Водночас, варто звернути увагу, на те що предмет одночасного допиту є значно вужчим, ніж предмет допиту, оскільки під час проведення одночасного допиту з'ясовується не весь спектр відомостей, які стосуються кримінального правопорушення, а лише ті обставини, які мають суперечності або розбіжності.

Окрім процесуальної регламентації, також існують інші відмінності організаційно-тактичного характеру, які суттєво відрізняють одночасний допит від допиту, зокрема:

1. Допит є обов'язковою слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться із потерпілим, свідком та підозрюваним (у даному випадку не слід плутати обов'язковість проведення допиту, із обов'язковістю надання зазначеними учасниками показань). Рішення ж про необхідність проведення одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб приймається слідчим за наявності відповідних підстав (виявлення розбіжностей у показаннях, їх усунення, закріплення отриманих раніше відомостей). Тобто, питання про проведення одночасного допиту приймається в залежності від слідчої ситуації та ініціювання зазначеної СРД і не є обов'язковим.

Необхідно відмітити, що упродовж останніх років, слідчі доволі часто звертаються саме до одночасного допиту, як до так званого «засобу» додатково фіксації інформації та усунення ймовірних скарг про перевищення слідчим допустимих меж здійснення психологічного впливу.

2. Тлумачення самої назви «одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб» дозволяє дійти висновку, що зазначена слідча (розшукова) дія носить додатковий характер та може бути ініційована і проведена з конкретними особами лише після їх попереднього допиту.

3. Кількість учасників, які одночасно задіяні під час проведення одночасного допиту значно чисельніше в порівнянні з кількістю учасників з якими проводиться допит, що ускладнює організаційний аспект одночасного допиту.

4. Під час проведення одночасного допиту можуть бути задіяні учасники з різним процесуальним статусом як однорідним (між свідками; між потерпілими або підозрюваними) так і не однорідним (між потерпілим (ми) та свідком (ами); потерпілим (ми) та підозрюваним (ми); між свідком (ами) та підозрюваним (ми)).

Незважаючи на перераховані відмінності, питання з'ясування статусу «одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб» в системі слідчих (розшукових) дій залишається дискусійним. Окремі вчені переконані, що одночасний допит є окремою слідчою (розшуковою) дією, інші, навпаки розглядають його як різновид допиту. Крім того, в окремих наукових джерелах, одночасний допит пропонується розглядати – як тактичний прийом.

У підтвердження позиції, що одночасний допит є самостійною слідчою (розшуковою) дією свідчить те, що процесуальний порядок його проведення чітко відображений та регламентований кримінальним процесуальним кодексом України; його зміст зводиться до класичної процедури роботи із доказами (виявлення, фіксація, оцінка та використання); а результати зафіксовані у протоколі одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб.

Разом з тим, сам процес отримання інформації від учасників одночасного допиту є майже ідентичним процесу допиту та відбувається із використанням аналогічних тактичних прийомів, що в свою чергу свідчить про можливість віднесення одночасного допиту до різновиду допиту.

Крім того, в більшості випадків під час розслідування, підхід до прийняття рішення про проведення одночасного допиту носить специфічний характер та визначається різними чинниками, які впливатимуть на результат

цієї СРД, зокрема: слідчою ситуацією, яка склалась; наявністю у органів досудового розслідування достатнього обсягу інформації; характеристиками учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, підозрюваних). З огляду на таку ситуацію, рішення про необхідність проведення одночасного допиту матиме ознаки тактичного прийому.

На наш погляд, всі перераховані твердження мають право на існування і при визначенні приналежності одночасного допиту до певної категорії, необхідно враховувати саме мету та завдання, які вирішуватиме слідчий під час його проведення, а також слідчу ситуацію, яка утворилась під час розслідування.

Отже, одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб це самостійна слідча (розшукова дія), яка є різновидом допиту, та зміст якої полягає у отриманні та фіксації криміналістичнозначущих відомостей, які стосуються розслідуваної події; з'ясуванні розбіжностей та ліквідації суперечностей у показаннях раніше допитаних осіб; встановленні умисних або помилкових неправдивих показань, за допомогою різних тактико-психологічних засобів впливу.

Таким чином, можливо дійти висновку, що до завдань одночасного допиту учасників організованих злочинних груп відносяться:

- перевірка надійності показань кожного з учасників ОЗГ;
- унеможливлення або обтяження надання умисно неправдивих показань учасника (учасників) ОЗГ;
- виявлення та виправлення помилкових суджень у показаннях учасника (учасників);
- отримання додаткової деталізації розслідуваної події;
- блокування неправомірних спроб учасників ОЗГ узгодити свої показання;
- блокування погроз та іншого неправомірного психологічного впливу одним учасником на іншого [83, с.59].

Варто звернути увагу, що проблема тактичного забезпечення проведення одночасного допиту двох або більше раніше допитаних учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій формується із урахуванням завдань, які вирішуються в межах правових та психологічних аспектів.

До завдань правового аспекту забезпечення одночасного допиту відносяться:

1. Виявлення та конкретизація сукупності умов, за яких у процесі розслідування проведення одночасного допиту учасників ОЗГ є обов'язковим або доцільним.

2. Виявлення та конкретизація сукупності обставин, які обмежують або повністю виключають можливість проведення одночасного допиту:

- загроза безпеці одного з учасників одночасного допиту;
- психічний стан або вік допитуваних осіб, які унеможливають проведення одночасного допиту;
- усна або письмова відмова від участі в одночасному допиті.

3. Конкретизація понять «протиріччя», «розбіжність», «неузгодженість» у показаннях учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій та критеріїв їх оцінювання.

4. Конкретизація змісту одночасного допиту, адже під час його проведення можливо не лише з'ясувати причини розбіжностей та усунути їх, але і отримати нову інформацію про розслідувану подію.

5. Визначення особливостей проведення одночасного допиту з учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, які є іноземними громадянами, із залученням перекладача.

6. Використання сучасних технічних засобів супроводження та фіксації результатів одночасного допиту.

До завдань психологічного аспекту забезпечення одночасного допиту відносяться:

1. Розроблення загальних та варіативних тактик проведення одночасного допиту в залежності від слідчої ситуації, кількісного та якісного складу учасників, місця його проведення та вирішуваних завдань.

2. Виявлення добросовісних помилок у показаннях допитуваного.

3. З'ясування психологічних особливостей учасників одночасного допиту, взаємовідносин між ними.

4. Встановлення фактів інсценувань та фальсифікацій.

5. Активізація забутої інформації у пам'яті допитуваної особи в ході одночасного допиту.

6. З'ясування причин розбіжностей та протиріч між учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, а також помилок у показаннях під час одночасного допиту.

Враховуючи викладене, можливо дійти висновку, що одночасний допит є тактично складною слідчою (розшуковою) дією, з точки зору її організації та проведення, а неналежна підготовка до неї негативно впливатиме не тільки на отримання запланованих результатів, але і на результати розслідування в цілому. Саме тому, слідчі досить часто уникають можливостей її проведення, та нехтують вірогідним отриманням доказової або орієнтуючої інформації, а основними причинами цього є: помилкові судження слідчих, що результати проведення одночасного допиту можуть зруйнувати раніше зібрану доказову базу; невміння слідчих тактично та технологічно правильно побудувати психологічну атмосферу проведення одночасного допиту; допущенні з боку слідчих помилки під час обрання тактичних прийомів одночасного допиту; застосування слідчими не ефективних тактичних прийомів одночасного допиту, які не дозволяють досягнути мету зазначеної слідчої (розшукової) дії.

Ми погоджуємось із позицією Ю. М. Черноус, що при підготовці до проведення слідчої (розшукової) дії однією із обов'язкових умов є побудова уявної динамічної моделі її перебігу [145, с. 421-422], яка дозволить спрогнозувати як сприятливі так і несприятливі наслідки, а також уникнути

тактичних помилок. При цьому, вчена стверджує, що характерними заходами для підготовчого етапу є саме виконання ряду організаційно-тактичних задач до яких вона відносить:

- визначення мети, завдань слідчої (розшукової) дії, шляхів їх досягнення, складення плану слідчої (розшукової) дії, визначення об'єкту тактичного впливу;

- системний аналіз вихідної слідчої ситуації; оцінка наявної у провадженні доказової, оперативно-розшукової, орієнтуючої інформації;

- застосування прийомів рефлексивного мислення; методів і правил криміналістичного прогнозування; методів комплексного вивчення особистості; багатоваріантного програмування слідчої (розшукової) дії;

- обрання місця, часу, найбільш доцільного, з тактичного аспекту, моменту початку проведення слідчої (розшукової) дії;

- визначення учасників слідчої (розшукової) дії та їх завдань; забезпечення їх явки та участі; постійне керівництво учасниками та надання їм допомоги з практичної реалізації наданих вказівок;

- прийняття заходів щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, захисту речових доказів та слідчої інформації від застосування до них протиправного впливу;

- розробка тактичної лінії поведінки слідчого та інших залучених до проведення слідчої (розшукової) дії компетентних осіб;

- забезпечення взаємодії слідчого з підрозділами правоохоронних органів, громадськими організаціями, окремими громадянами, а також організація взаємодії у межах підрозділу досудового розслідування;

- визначення потреби та забезпечення можливості застосування технічних засобів під час проведення слідчої (розшукової) дії (засоби виявлення і фіксації слідів злочину, засоби фіксації ходу та результатів слідчої (розшукової) дії) та ін. [145, с. 421-422].

У процесі планування одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб слідчий повинен:

- з'ясувати коло обставин, які є предметом одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;
- вирішити питання про розташування обставин, які підлягають встановленню у певній черговості їх розгляду;
- вивчити зміст показань особи, яка допитується по кожній винесеній на одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб суперечливій позиції;
- зібрати докази, які підтверджують або спростовують показання учасників одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, із визначенням під час дослідження яких саме суперечливих обставинах, у якому обсязі та у якій послідовності вони будуть пред'являтися;
- сформулювати питання, із визначенням черговості їх постановки учасникам одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;
- визначити найбільш оптимальний час та місце проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;
- визначити коло та кількість осіб, які братимуть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії.

Безперечно, головною особливістю одночасного допиту є відкритість спілкування між двома раніше допитаними особами. Оскільки саме «відкрите» спілкування, із можливістю візуального спостереження за поведінкою, жестами та оголошеними відомостями, дозволяє учасниками організованих злочинних груп здійснювати негативний психологічний вплив на потерпілого, свідка або, навіть, і співучасника, який готовий надавати або надає правдиві показання відносно обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Ще однією істотною особливістю одночасного допиту є важливість завчасного та своєчасного з'ясування слідчим причин протиріч та розбіжностей, які виникли під час допиту учасників ОЗГ та можуть мати місце і під час проведення одночасного допиту, а також їх усунення шляхом проведення процесуальних дій.

На думку С. Ю. Карпушина причинами таких розбіжностей у показаннях можуть бути:

- сумлінна омана;
- завідомо неправдиві показання, в тому числі й самообмова;
- протиріччя, пов'язані з колишнім злочинним досвідом допитуваного;
- неприязні відносини між учасниками одночасного допиту;
- відмінні рольові позиції учасників одночасного допиту у події, що є предметом розслідування, а також різний соціальний та інший статус у житті (керівник – підлеглий, багатий – бідний, водій – пішоход тощо);
- відмінності у темпераменті або психофізіологічному стані того чи іншого допитуваного [107, с. 114].

Не менш важливим аспектом, який потребує урахування під час підготовки до одночасного допиту є визначення черговості допиту учасників ОЗГ. Пропонуємо до розгляду кілька типових ситуацій та шляхи їх вирішення:

- Перша ситуація: у первинних показаннях одного з допитуваних учасників ОЗГ містяться відомості про певні факти кримінального правопорушення, а у показаннях іншого – такі факти або відсутні або заперечуються.

У зазначеній ситуації, під час проведення одночасного допиту, доцільно, надати можливість висловитись першій, тій особі, яка надає показання про наявність факту кримінального правопорушення.

- Друга ситуація: у показаннях допитаних осіб наявні суттєві протиріччя, зміст яких зводиться до різного висвітлення одного і того ж факту кримінального правопорушення, епізоду злочинної діяльності, тощо (послідовність подій, кількісний склад осіб, які приймали участь, розбіжності в місці та часі).

При вирішенні цієї ситуації, варто надавати можливість першою виступати під час одночасного допиту тій особі, показання якої викривають

підозрюваного (підозрюваних) або більшу кількість вчинених ними епізодів злочинної діяльності.

- Третя ситуація: одночасний допит проводиться за клопотанням будь-якої раніше допитаної особи, яка є учасником організованої злочинної групи.

У такому випадку, з метою уникнення тактичних помилок, при вирішенні питання черговості допиту під час зазначеної СРД, необхідно враховувати отриману під час розслідування доказову базу, слідчу ситуацію, яка склалась на момент вирішення питання про проведення одночасного допиту, психологічні характеристики учасників ОЗГ між якими планується проведення СРД.

Теорія та практика розслідування кримінальних правопорушень свідчить, що загальним правилом з приводу вирішення питання про черговість допиту учасників під час проведення одночасного допиту яким користується більшість слідчих, є правило надання першості щодо представлення своєї версії досліджуваних подій тій особі, показання якого вмотивовано вважатимуться більш правдивими.

З цього приводу, доречно зазначає І. А. Жалдак, що насамперед, варто спробувати зрозуміти, яка з осіб надає правдиву, а яка – неправдиву інформацію, й спробувати передбачити їх реакцію в ході одночасного допиту. Щодо особи, яка надає правдиві показання, достатньо вірогідним є прогноз, що в ході одночасного допиту вона їх повторить. А щодо підозрюваного у брехні, цей прогноз передбачає, що в присутності правдивого учасника особа може змінити свої показання. Зрозуміло, що це є виключно припущення, й поведінка осіб під час одночасного допиту залежить від багатьох чинників та особистих якостей, й категорично стверджувати про таку закономірність неможливо. Отже, нічого не можна випускати з поля зору підготовчого процесу, важливими є й наявність попередньої судимості, традиційні переконання оточення соціальної групи або навіть спосіб протидії слідству у попередніх кримінальних процесах [83, с. 96].

Також, важливим фактором під час проведення одночасного допиту є здійснення слідчим тактично правильного керівництва процесом проведення зазначеної СРД. У цьому випадку мають бути дотримані, по-перше: межі, які забезпечать можливість встановлення психологічного контакту з учасниками одночасного допиту та підтримання нормальної психоемоційної атмосфери упродовж його проведення, і по-друге: межі, які унеможливають використання учасниками одночасного допиту власної ініціативи, яка може призвести до втрати слідчим контролю над ситуацією.

Для одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб, як і для допиту, також є характерним можливість виникнення конфліктних ситуацій. У даному випадку можливо навіть стверджувати, що наявність конфлікту, фактично є передумовою прийняття рішення про проведення одночасного допиту.

Водночас, не можливо залишити поза увагою і прецеденти, пов'язані із створенням безконфліктної ситуації під час одночасного допиту, зокрема це стосується переважно випадків коли учасники ОЗГ готові співпрацювати зі слідством, надають правдиві та достовірні показання, їх провина у вчинених кримінальних правопорушеннях повністю підтверджується зібраними під час розслідування доказами.

Отже, для безконфліктної ситуації одночасного допиту може бути рекомендований хронологічний порядок (за часом розвитку події, що розслідується), який забезпечить можливість більш цілісного та логічного відновлення в пам'яті інформації про подію [197].

Для конфліктної ситуації – рекомендується розпочинати з питань, в яких слідчий, прокурор добре поінформований або має прямі докази. Такий підхід дозволить реалізувати принцип раптовості, створити уявлення про хорошу поінформованість слідчого, прокурора вже на початку одночасного допиту, подолати протидію особи, що надає неправдиві показання, та отримати правдиві відповіді на інші наступні питання [197].

Також, під час підготовки до одночасного допиту, належну увагу необхідно приділити і побудові запитань, відповіді на які слідчий планує отримати.

Відповідно до узагальнених матеріалів методичних рекомендацій щодо тактики проведення допиту, під час побудови запитань необхідно дотримуватись наступних вимог:

- питання повинно бути конкретним і стосуватися однієї обставини, лаконічним і не допускати двозначного тлумачення;
- необхідно уникати питань, на які можлива коротка відповідь типу: «так», «ні», «точно», «звичайно», «звісно» тощо;
- при формулюванні питань слід враховувати недопущення використання навідних запитань, тобто тих, що містять відповідь, частину відповіді або підказку до неї [197].

Важливо враховувати, що питання формуються з урахуванням розумового і культурного розвитку особи, що допитується, рівня його знань. Вони ставляться точно і в прямій формі, щоби особа, яка відповідає на запитання, чітко його розуміла. Необхідно заздалегідь продумати послідовність запитань. Як правило, одне питання повинне витікати з іншого і мати ясну логічну структуру. До наступного питання не потрібно переходити доти, доки всі допитувані учасники одночасного допиту не дадуть вичерпних відповідей на попереднє запитання. Після того, як орієнтовний перелік питань буде визначений, слід встановити порядок їх пред'явлення, який обирається на підставі аналізу слідчої ситуації [197].

При проведенні одночасного допиту, заслуговує на увагу, питання щодо кількості запрошених для проведення СРД осіб у показаннях яких є розбіжності або суперечності.

Зміст новели чинного КПК полягає у тому, що нині слідчий, на власний розсуд може приймати рішення про проведення одночасного допиту не лише з двома, а і з більшою кількістю раніше допитаних осіб.

На наше переконання, враховуючи специфіку кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень учасниками ОЗГ, а також «професійні» та психологічні особливості вказаної категорії осіб, з метою недопущення втрати контролю над ситуацією та важливої доказової або орієнтуючої інформації, а також уникнення тактичних помилок, доцільно вирішувати питання про одночасний допит все ж у «традиційному форматі» між двома особами.

За результатами опитування слідчих НПУ 97,5 % респондентів відзначили, що одночасний допит учасників ОЗГ доцільно планувати та проводити між двома особами у показаннях яких є неточності, протиріччя або суперечності.

Враховуючи викладене, можливо дійти висновку, що ефективність проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії залежатиме насамперед від чітких та послідовних дій слідчого, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Досліджуючи тактику одночасного допиту, І. А. Жалдак та Ю. М. Черноус сформували та запропонували сучасний алгоритм дій слідчого в межах безпосереднього проведення одночасного допиту двох чи більше осіб, в межах якого останній:

- перевіряє присутність осіб, участь яких при проведенні слідчої (розшукової) дії є обов'язковою;
- встановлює осіб, які були викликані на одночасний допит за документами;
- повідомляє учасників про застосування технічних засобів для фіксації ходу проведення одночасного допиту, про що робиться відповідний запис у протоколі (ч. 2 ст. 104 КПК України);
- роз'яснює права та обов'язки учасників у залежності від їх процесуального статусу (зокрема, ст. 63 Конституції України), попереджає про кримінальну відповідальність (свідка – за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань (статті 384 і 385 КК України);

потерпілого – за дачу завідомо неправдивих показань (ст. 384 КК України).

Про це робить відповідні записи у протоколі;

- встановлює чи знають викликані особи одна одну і у яких стосунках вони перебувають. Про це робиться відповідний запис у протоколі;

- пропонує викликаним особам по черзі дати показання про ті обставини, для з'ясування яких проводиться одночасний допит. Необхідно враховувати, що під час одночасного допиту за бажанням особи, вона може викласти свої покази власноручно. В першу чергу, як правило, слід надати можливість висловитись особі, що, на думку слідчого, прокурора надавала правдиві показання, а потім – особі, що їх заперечувала;

- після цього слідчий, прокурор може поставити запитання. Слід пам'ятати, що оголошувати показання учасників, що дані ними на попередніх допитах, дозволяється лише після дачі ними показань на одночасному допиті. При прояві ознак брехні, замовчуванні важливих обставин будь-кого з учасників – слід з'ясувати мотиви такої поведінки і спробувати їх подолати, зокрема: роз'яснити важливість щирого зізнання; оголосити ймовірно правдиві показання учасника одночасного допиту; у найбільш відповідальний момент – пред'явити докази, що підтверджують позицію одного з учасників тощо;

- після запитань слідчого, прокурора – особи, що беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити запитання одна одній. Ці запитання повинні стосуватися предмету допиту. У разі психічного впливу одного учасника на іншого з метою спонукання його до зміни раніше даних показань, підбурювання до помилкових показань – слідчому, прокурору слід вимагати припинення таких дій, а при безрезультатності – припинити одночасний допит;

- оформляє протокол одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб відповідно до вимог ст. 104 КПК України. Його оформляє слідчий, прокурор, який проводить одночасний допит, під час його проведення або безпосередньо після закінчення;

- ознайомити з текстом протоколу та зробити про це відповідний запис у протоколі. Запитання, зауваження і доповнення учасників допиту зазначаються перед підписами про ознайомлення. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні слідчої (розшукової) дії. Якщо особа через фізичні вади не може особисто підписати протокол, то ознайомлення здійснюється у присутності його захисника, який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою. Якщо особа відмовилася підписати протокол, то про це слідчий, прокурор зазначає у протоколі. Особі надається право дати письмове пояснення про причини такої відмови, які заносяться в протокол. Факт відмови особи від підпису засвідчує своїм підписом його захисник (ч. 5 і 6 ст. 104 КПК України);

- якщо здійснювався запис одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб за допомогою технічних засобів, слід пам'ятати, що текст показань може не вноситись до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників цієї процесуальної дії не наполягає на цьому. В такому випадку в описовій частині протоколу допиту зазначається, що показання зафіксовані на технічному носії інформації, який додається до нього (ч. 2 ст. 104 КПК України). Проте сам аудіо- чи відеозапис одночасного допиту надається для ознайомлення учасникам та про це робиться відповідний запис у протоколі перед підписами його учасників. Також в протоколі необхідно вказувати повні ідентифікуючі ознаки технічних засобів та носія інформації, на який здійснюється запис, таких як марка, модель, серійний номер, виробника, тип носія інформації (аудіокасета, відеокасета, диск CD, DVD, mini DVD, флеш карта SD, mini SD, micro SD, та інше). Після допиту технічні носії інформації належним чином упаковуються, підписуються слідчим, прокурором та іншими особами, що брали участь у їх виготовленні. У матеріалах кримінального провадження повинен зберігатися оригінальний примірник технічних носіїв інформації зафіксованого допиту, а резервні копії зберігаються окремо [83, с. 127-129].

В межах нашого дослідження, ми неодноразово звертали увагу на важливість застосування тактичних прийомів під час допиту. У даному випадку одночасний допит не є виключенням, оскільки фактично тактичний прийом являє собою головний інструмент слідчого, який дозволяє отримувати інформацію, конкретизувати та доповнювати вже відомі обставини, усувати розбіжності, суперечності, неточності у показаннях.

1. Проведення одночасного допиту позавізуальним спостереженням між учасниками ОЗГ.

У методичних рекомендаціях щодо тактики проведення одночасного допиту пропонують використовувати зазначений тактичний прийом під час проведення СРД між учасниками, які мають різний процесуальний статус, з метою уникнення можливості психологічного впливу поведінкою, жестами, інтонацією. На нашу думку, у випадку, проведення одночасного допиту між учасниками ОЗГ, доцільно відразу вирішувати питання про відсутність під час зазначеної СРД візуального контакту між допитуваними. По-перше, це дозволить слідчому зосередити свою увагу суто на тактичних аспектах і не зважати на можливі погрози, обмовки, домовляння, підказки, тощо, як могли б виникнути між учасниками ОЗГ.

2. Роздроблення сил та засобів.

Тактичний прийом, який передбачає отримання інформації про кримінальне правопорушення, шляхом постановки запитань по окремим епізодам незаконної діяльності та їх складовим, що містять криміналістичнозначущу інформацію, кожному учаснику ОЗГ, які приймають участь в допиті з одночасним ініціюванням перевірки достовірності такої інформації по кожному факту. Тобто предмет одночасного допиту доцільно поділити на окремі частини, кожна з яких, в свою чергу, поділити на декілька питань. Цей тактичний прийом дозволяє чіткіше виділити істотні протиріччя у показаннях та зробити їх більш наочними. Учасникам одночасного допиту двох чи більше вже допитаних

осіб задаються короткі конкретні питання по спірних обставинах. Це ускладнює несумлінному учаснику можливість видозмінювати показання.

3. Пред'явлення доказів для пошуків асоціативних зв'язків пам'яті.

Для подолання добросовісної помилки допитуваним особам пред'являються: речові докази і документи; протоколи слідчих (розшукових) дій (оглядів, слідчих експериментів, висновки експертів); додаткові засоби фіксації (плани, схеми, малюнки, фотознімки, відеозапис).

Учасникам одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб можуть бути пред'явлені речі і документи, що допомагають пригадати забуті обставини і факти, що знаходяться не тільки в прямому, але і в непрямому зв'язку з подією, а іноді – навіть не пов'язані з нею. Пред'явлення кожного наступного доказу відбувається послідовно, коли всі спірні обставини із допитуваним або з'ясовані, або це зробити неможливо через не відновлення забутого [83, с. 165].

4. Спостереження за поведінкою допитуваних осіб та пошук слабких місць.

Тактичний прийом сутність якого полягає у можливості встановлення слідчим під час одночасного допиту емоційних та поведінкових проявів з боку допитуваних та дозволяє гнучко змінювати тактику і використовувати найбільш оптимальні та ефективні прийоми психологічного впливу на учасників, забезпечуючи регуляцію стану допитуваних і динаміку інформаційного спілкування.

5. Проведення одночасного допиту відразу після пред'явлення особи для впізнання.

Зміст зазначеного тактичного прийому полягає у оперативній готовності слідчого до проведення одночасного допиту, відразу після пред'явлення учасників ОЗГ для впізнання та унеможливить їх спроби проаналізувати всі обставини та вибудувати контраргументи для допиту.

6. Використання засобів відеофіксації під час одночасного допиту.

Проведення одночасного допиту із використанням відеозапису дозволить зафіксувати послідовність та зміст викладеної допитуваними особами інформації, а також їх психо-емоційний стан та реакцію на конкретні запитання та відповіді опонента. Крім того, зафіксований відеоматеріал певною мірою убезпечить від можливості зміни або відмови учасниками одночасного допиту від наданих ними показань, а також виключить можливість учасників ОЗГ стверджувати про здійснення відносно них незаконного психологічного або фізичного впливу.

7. Загострення розбіжностей у показаннях учасників одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб по менш значущим спірним обставинам.

Даний тактичний прийом застосовується під час проведення одночасного допиту між співучасниками злочину. Суть прийому полягає в тому, що слідчий, прокурор починає одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб із з'ясування менш істотних спірних обставин, але поступово все більше і більше їх загострює. У такій обстановці особа всупереч своєму бажанню переходить від обговорення менш важливих спірних питань до більш важливих [83, с. 168].

8. Зміна черговості постановки питань.

У процесі одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб слідчий повинен уважно слідкувати за змістом відповідей кожного з допитуваних. Якщо один з учасників слідчої (розшукової) дії здійснює спроби узгодити свої показання з іншим учасником, слід змінювати черговість постановки запитань.

Цей тактичний прийом дозволяє викрити брехню несумлінного учасника і перешкоджає змові допитуваних [83, с. 171].

За результатами дослідження встановлено, що найбільш ефективними тактичними прийомами, які використовують під час одночасного допиту є: проведення одночасного допиту позавізуальним спостереженням між учасниками ОЗГ – 71,5 %; роздроблення сил та засобів – 68,5 %;

пред'явлення доказів для поживлення асоціативних зв'язків пам'яті – 60,5 %; спостереження за поведінкою допитуваних осіб та пошук слабких місць – 89,5 %; проведення одночасного допиту відразу після пред'явлення особи для впізнання – 49,0 %; використання засобів відеофіксації під час одночасного допиту – 74,5 %; загострення розбіжностей у показаннях учасників одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб по менш значущим спірним обставинам – 57,0 %; зміна черговості постановки питань – 48,5 % (додаток А).

Таким чином, одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб, як правило відбувається за умов конфліктної ситуації. Додатково процес його проведення між учасниками ОЗГ ускладнюється безпосередньо їх соціальними статусами, кримінальними характеристиками та психологічними особливостями, а також наявністю певного «професійного» злочинного досвіду, що може призвести до використання допитуваними зазначеної СРД у власних цілях, тобто для узгодження показань та координації лінії поведінки під час розслідування.

3.2. Формування тактичних комбінацій під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій

Негативні соціально-економічні процеси, які відбуваються в Україні упродовж останніх десятиліть, призвели до значного зростання організованої злочинності. Удосконалюються механізми і способи вчинення злочинів, використовуються завуальовані форми злочинної діяльності, поліпшується технічна озброєність злочинців, виникають нові різновиди злочинів. Організована злочинність винаходить нові форми протидії виявленню та розслідуванню її протиправних проявів. Нині не втрачає актуальності потреба, як у розробці тактичних засад боротьби із цим негативним явищем, так і у виробленні відповідних рекомендацій із підвищення ефективності

допиту учасників організованих злочинних угруповань на всіх етапах розслідування [111, с. 174].

Виконання слідчих (розшукових) дій, пов'язано із використанням певних тактичних прийомів. Рішення про застосування найбільш ефективного тактичного прийому, приймається слідчим у залежності від слідчої ситуації, що склалася та низки чинників, до яких належать: наявність інформації про членів злочинної групи; наявність джерела невідомої інформації; виявлені взаємозв'язки особи лідера (організатора) з іншими учасниками його злочинної діяльності, а також із урахуванням інших обставин, які мають криміналістичне значення.

Л. Ф. Гула вважає, що удосконалення тактичних прийомів, які використовуються під час розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними групами, покликано постійною модернізацією їхньої злочинної тактики та створенням нових перешкод досудовому розслідуванню. Зростання рівня організованої злочинності, супроводжується збільшенням кількості випадків застосування організованими злочинними групами насильства під час вчинення злочинів, зростанням рівня жорстокості в діях злочинців, підвищенням консолідації кримінального середовища [61, с. 517]. Також вчена, досліджуючи організаційно-правові та тактичні основи діяльності правоохоронних підрозділів у протидії злочинам, які вчиняються організованими злочинними групами, зазначає, що організовані злочинні групи цілеспрямовано займаються розробленням заходів захисту від викриття та притягнення їх до кримінальної відповідальності, застосовуючи власну розвідку та контррозвідку, використовуючи сучасні технічні засоби. Лідери та організатори злочинів загальнокримінальної спрямованості у сфері економіки та обігу наркотиків з метою уникнення викриття приділяють велику увагу одержанню відомостей про діяльність слідчих підрозділів, чинять активну протидію їм за допомогою прямих погроз, підкупу, шантажу. Вони також розробляють спроби схилити працівників зазначених підрозділів до співпраці зі злочинними структурами [60, с. 23].

Враховуючи викладене, стає зрозумілим, що ефективна протидія організованій злочинності можлива лише за умови створення та реалізації фундаментальних комплексних розробок проблематики, пов'язаної із розробленням, вдосконаленням та використанням сучасних тактичних операцій та комбінацій під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Криміналістичне значення показань учасників організованих злочинних груп важко переоцінити, оскільки, по-перше, вони виступають джерелами доказів; по-друге, є основою для побудови обвинувальної версії та формулювання алгоритму дії, спрямованих на її перевірку; по-третє, дозволяють з'ясувати всі фрагменти злочинної діяльності та прийняти правильне рішення щодо кваліфікації кримінального правопорушення та дій осіб, які його вчинили.

Проте, допит не можна розглядати лише як процес отримання слідчим від допитуваної особи інформації про відомі йому обставини, що входять до предмета доказування в кримінальному провадженні. Для розуміння сутності тактики допиту необхідно враховувати, що це, насамперед, психологічна взаємодія двох конфронтуючих суб'єктів – слідчого й допитуваного, процес спілкування, напружена інтелектуальна робота. Саме завдяки тактично правильній лінії поведінки слідчого під час допиту досягається його мета.

У ході допиту необхідно враховувати, що формування особистісної інформації складається з таких моментів: сприйняття людиною об'єкта; відображення в пам'яті людини ознак об'єкта сприйняття (формування його уявного образу); навмисне або мимовільне запам'ятовування уявного образу об'єкта (фіксування його в пам'яті). Тому, інформація, передана підозрюваним під час допиту, матиме низку особливостей: процес її передачі повинен бути викликаний постановкою слідчим відповідних запитань; процес передачі інформації, повнота, активність її викладу, спогади, як правило, залежать від бажання носія інформації передати її слідчому в ході допиту та наявності психологічного контакту. Зміст інформації, яку отримує

слідчий від допитуваного, глибший, ніж тільки словесний опис факту, події. Ця інформація передається поведінкою допитуваного, особливостями його мови, психічним станом тощо [111, с. 174-177].

Необхідно також зважати, що організована злочинна група – це кримінальне середовище. Як слушно зауважують В. С. Овчинський, В. Е. Ємінов та Н. П. Яблоков, кримінальне середовище формує злочинну ідеологію з широким спектром своїх моральних, «правових», естетичних і навіть філософських ідей, що не тільки виправдовують злочинність, а й становлять підґрунтя субкультури цього середовища. Учені зазначають, що «...злочинне середовище можна визначити як доволі стійку систему взаємин між різними категоріями злочинців і організованих злочинних формувань, де діють свої неписані закони, субкультура спілкування, карні традиції, відбувається поділ сфери злочинного бізнесу за об'єктами посягання і територіями, здійснюється координація і «управління» злочинною діяльністю» [195, с. 175].

З метою забезпечення «безперешкодного» здійснення протиправної діяльності представники організованих злочинних угруповувань змушені розробляти власну стратегію, тактику та оновлювати способи конспірації злочинної діяльності, використовувати власну розвідку та контррозвідку, створювати фонди для підкупу посадових осіб і допомоги особам, які утримуються або звільняються з місць позбавлення волі, використовувати міжнародні зв'язки для розширення території впливу.

Таким чином, для забезпечення своєчасного виявлення та припинення фактів злочинної діяльності учасниками організованих злочинних груп та організацій; здійснення якісного, повного та всебічного розслідування кримінальних правопорушень, теорія розкриття та розслідування злочинів, пропонує використовувати рекомендації щодо застосування систем тактичних прийомів в межах проведення слідчих (розшукових) дій для досягнення конкретної мети та тактичних операцій в межах розслідування кримінального провадження або декількох кримінальних проваджень.

За результатами анкетування слідчих Національної поліції переважна більшість респондентів, а саме 93,0 % - вважають, що використання під час допиту учасників організованих злочинних груп тактичних комбінацій є невід'ємним тактичним засобом, який дозволяє забезпечити позитивний результат та досягти поставленої мети допиту, а 55,5 % - використовували тактичні комбінації під час допиту, і лише 7 % - відзначило, що такі заходи не є результативними (додаток А).

Разом з тим, питання розмежування таких категорій як «тактична операція» та «тактична комбінація» для теорії криміналістичної тактики є досить дискусійним.

Так, І. Ф. Герасимов розрізняє ці два терміни, визначаючи тактичну операцію – як сукупність слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів, що проводяться за єдиним планом для вирішення важливої проміжної задачі розслідування. А тактичну комбінацію, вчений тлумачить як сполучення декількох прийомів, що обираються у необхідних випадках з використанням оперативно-розшукових заходів та відомостей, отриманих оперативним шляхом для досягнення певної тактичної мети [57, с. 5].

Водночас, Р. С. Белкін, дотримується протилежної позиції та категорично заперечує необхідність розмежування цих понять, пояснюючи, що вони є синонімічними, мають схожі алгоритми та мету.

Ми не можемо не погодитись із твердженням В. Ю. Шепітька, з приводу того що тактична комбінація являє собою сукупність (систему) тактичних прийомів, які можуть бути використані в межах однієї (конкретної) слідчої (розшукової) дій, на відміну від тактичної операції, яка об'єднує тактику декількох слідчих (розшукових) дій для досягнення поставленої мети.

Тобто, криміналістична категорія «тактична операція» в порівнянні з категорією «тактична комбінація» є більш ширшою, та фактично до структури тактичної операції може входити декілька тактичних комбінацій.

Тактична комбінація – це поєднання тактичних прийомів та інших заходів, що спрямовані на встановлення певних обставин або вирішення практичного завдання і зумовлене цією метою і слідчою ситуацією окремої слідчої (розшукової) чи іншої процесуальної дії. Розглядають такі основні види тактичних комбінацій: тактичні комбінації, спрямовані на забезпечення повноти виявлення та закріплення слідів кримінального правопорушення (застосовуються під час проведення огляду, обшуку); тактичні комбінації, пов'язані із забезпеченням необхідних для проведення слідчої (розшукової) дії обставин (тактичні комбінації, спрямовані на відтворення обстановки місця події з метою актуалізації пам'яті свідка чи потерпілого); тактичні комбінації як засіб психологічного впливу слідчого, інших компетентних суб'єктів на осіб, що протидіють кримінальному провадженню (тактичні комбінації, покликані усувати або нейтралізувати негативні наслідки протидії підозрюваного під час проведення допиту) та ін. [145, с. 428-429].

Тактична операція – це комплекс слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, оперативних-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, які проводяться за узгодженим планом та спрямовані на вирішення конкретного практичного завдання під час розслідування кримінального правопорушення [145, с. 429].

На наше переконання, головною та найбільш вирішальною підставою щодо прийняття рішення про застосування, того чи іншого тактичного прийому або тактичної комбінації декількох прийомів, під час допиту учасників організованих злочинних груп є небажання допитуваного співпрацювати зі слідчим (надавати правдиві, повні та достовірні показання).

За результатами анкетування слідчих НПУ, ми з'ясували, що більшість респондентів до типових підстав, які визначатимуть різновид тактичного прийому (тактичної комбінації), який доцільно застосовувати під час допиту учасників ОЗГ віднесли: небажання підозрюваного взаємодіяти зі слідчим – 85,0 %; різновид слідчої ситуації, яка утворилась в процесі розслідування – 78,0 %; якісний склад ОЗГ – 76,0 %; кількісний склад ОЗГ – 69,5 %; обсяг

доказової інформації – 55,5 %; кількість епізодів злочинної діяльності – 44,5 %; кримінально-правова кваліфікація – 37,5 % (додаток А).

При обранні, формуванні тактичних комбінацій варто пам'ятати про систему принципів, дотримання яких є обов'язковим, зокрема: законність, обґрунтованість, індивідуальність, динамічність, ситуаційна зумовленість, детермінованість, науковість, формалізованість, багатоваріантність, оптимальність, адаптованість.

Окремої уваги заслуговує положення щодо забезпечення підозрюваному права на захист, оскільки участь захисника вносить певні складнощі у тактику допиту учасників ОЗГ та їх лідерів.

Безперечно, такий учасник кримінального провадження як підозрюваний – тобто особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй унаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [152], має специфічний статус в порівнянні з іншими учасниками кримінального провадження. Юридичний парадокс процесуальної категорії «підозрюваний» полягає у двоєдності цього поняття. З одного боку, це особа, яка вчинила злочин, порушила права та свободи іншої особи, якій завдала моральної, фізичної або майнової шкоди, і заслуговує на притягнення до кримінальної відповідальності. З іншого – така особа, є громадянином, якому держава повинна гарантувати та гарантує належний захист прав і свобод.

Завданнями кримінального процесуального законодавства є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду [152], а його зміст і форма зумовлюють засади кримінального провадження, до яких насамперед належать: верховенство

права, законність, рівність перед законом і судом, повага до людської гідності, забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, недоторканність права власності, презумпція невинуватості тощо [152].

Зазвичай захисник добре знає умови, механізм і можливості розслідування. Саме з урахуванням цих особливостей він здійснює захист інтересів злочинної групи. Для допитуваних захисник є величезною підтримкою, оскільки під час допиту він намагається зорієнтувати членів злочинних груп у необхідному напрямі, виконуючи доручення їхніх лідерів. Перебуваючи в матеріальній залежності, вони є зацікавленими в результаті справи, демонструють солідарність із підзахисними й уживають заходів щодо дискредитації слідчого та відшукування прогалин і помилок, допущених під час розслідування. При цьому, забезпечується необхідний психологічний настрій членів злочинних груп, оскільки, одержавши солідний гонорар, вони намагаються саме на допитах або одночасних допитах «відпрацювати» отримані гроші [186, с. 885].

Спектр тактичних комбінацій, які застосовуються під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій досить широкий та різноманітний та може бути класифікований за різними критеріями:

- тактичні комбінації допиту, залежно від стадії розслідування кримінального провадження (комбінації початкового та наступного етапу).

- тактичні комбінації допиту залежно від сфери злочинної діяльності (корисливо-насильницька сфера, економічна сфера, сфера незаконного обігу наркотичних засобів, тощо).

- тактичні комбінації допиту залежно від використання спеціальних знань (без участі спеціаліста та кваліфіковані (із залученням спеціаліста відповідного профілю).

- тактичні комбінації допиту залежно від поставленої мети (комунікабельні, субстанціональні, спонукальні, викривні, коригувальні).

- тактичні комбінації допиту залежно від обсягу доказової інформації зафіксованої у матеріалах кримінального провадження.

Запропоновані тактичні комбінації допиту можуть застосовуватись слідчим у випадку виявлення таких різновидів показань підозрюваного-учасника ОЗГ - обмова, самообмова, алібі.

За наявності даних про обмову необхідно:

1) забезпечити оптимальні умови для використання доказів в ході допиту шляхом послідовного допиту кількох осіб (раніше допитуються зазвичай ті, від кого легше отримати правдиві показання, наприклад, хто грав другорядну роль у вчиненні злочину; чия вина підтверджується більш істотними доказами; хто має менш сильний характер, характеризується менш негативно і тому може швидше надати правдиві показання; хто краще міг сприйняти і відтворити будь-які важливі для справи факти; хто може повідомити істотні відомості про особу інших людей, які підлягають допиту);

2) спокійним тоном поради розповісти правду;

3) почати допит із з'ясування в першу чергу обставин, щодо яких є найбільша кількість достовірних даних;

4) з'ясувати спочатку питання, що стосуються відносин між підозрюваним і свідком, а потім отримати пояснення з приводу факту, про який показав свідок, з метою запобігання безпідставної заяви підозрюваного про недоброзичливість до нього свідка і нібито зумовленої цим хибності його показань;

5) з'ясувати спочатку місце перебування підозрюваного в період перед скоєння злочину і після нього, з метою запобігання безпідставної заяви про залишення слідів на місці події в результаті перебування поза злочином;

6) здійснити максимальну деталізацію показань, з'ясувати шляхом постановки відповідних питань всі подробиці обставин щодо яких даються показання;

7) з'ясувати умови сприйняття певних подій (освітленість території або приміщення, наявність або відсутність шуму, стан особи в момент сприйняття обставин, властивості його пам'яті, зору, слуху тощо);

8) запропонувати допитуваному обґрунтувати висловлені судження конкретними фактами (наприклад, якщо підозрюваний стверджує, що особа, яка дає показання проти нього, є недобросовісною, наділена негативними властивостями і здатна на обмову, йому пропонується вказати, в чому і коли конкретно висловилися негативні показання даної особи);

9) продемонструвати який-небудь об'єкт без спеціального звернення на нього уваги допитуваного (речовий доказ перед допитом укладається на чільне місце або ж береться схожий предмет на знаряддя злочину);

10) зробити застереження про те, що неправдиві показання позбавлять можливості ефективно захищатися та перешкоджають встановленню істини;

11) продемонструвати підозрюваному можливість об'єктивного встановлення істини (демонстрація відповідного пошукового приладу; перерахування питань, які можуть бути вирішені за допомогою експертизи з одночасним зазначенням на ознаки потенційних об'єктів експертизи, дослідженням яких можна вирішити відповідні питання);

12) створити перебільшене уявлення у допитуваного про ступінь обізнаності слідчого щодо розслідуваної злочину та наявні докази (вираз обізнаності в невизначеній формі; використання в розмові маловідомих відомостей про життя допитуваного тощо);

13) надати допитуваного можливість до кінця викласти неправдиві показання з тим, щоб потім використовувати їх для його викриття [282].

За наявності даних про самообмову доцільно:

1) скрупульозно проаналізувати показання з визнанням вини. Особливу увагу необхідно звернути на неправдоподібні деталі, протиріччя, збіг тверджень допитуваного зі чутками, які існують в цій місцевості і не відповідають матеріалам кримінального провадження;

2) провести ретельний аналіз протоколу допиту (протоколів допитів) підозрюваного, який згідно з припущеннями вчиняє самообмову, з метою перевірки відсутності в показаннях ознак, характерних для самообмови (надмірний словесний збіг показань даних на різних допитах);

3) вивчити матеріали кримінального провадження і додаткові матеріали, що містять дані про особу підозрюваного (особовий листок з обліку кадрів, характеристики з місця роботи та місця проживання, трудова книжка, особисті записи (наприклад, в щоденнику); приватна кореспонденція, відгуки родичів, товаришів по роботі, друзів, знайомих, висновки за результатами судово-психіатричної або судово-психологічної експертизи; пояснення тих чи інших учасників допиту, на якому допитаний визнав свою провину, щодо впливів, які вчинялися на допитуваного, і про його стан в той момент, при вивченні враховувати вольові якості допитуваного, його темперамент, сміливість або боягузтво);

4) провести повторний допит (допити) з дотриманням іншої послідовності з'ясування обставин справи в порівнянні з тією, яку було дотримано на попередньому допиті, де допитуваний визнав свою вину (це заважає відтворенню показань, що обрані підозрюваним, для самообмови) [92, с.338].

Узагальнивши матеріали слідчої практики та результати опитування, нам вдалося виокремити найбільш ефективні групи тактичних комбінацій, застосування яких є результативним саме під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень учасниками ОЗГ:

1. Тактичні комбінації, спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваним та використання його психологічних особливостей, з метою отримання відомостей, які мають значення для розслідування – 94,5 % (додаток А) /«зібрання та вивчення відомостей, які характеризуватимуть допитувану особу»; «особисті спостереження за допитуваним», тощо/.

2. Тактичні комбінації, спрямовані на заохочення допитуваної особи до співпраці під час розслідування – 87,0 % (додаток А) /«роз'яснення обставин, що обтяжують та пом'якшують покарання»; «створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників»; «вільна розповідь», тощо/.

3. Тактичні комбінації, спрямовані на викриття неправдивої інформації та подолання такої протидії під час допиту учасників ОЗГ – 63,5 % (додаток А) /«негайний допит на місці затримання»; «допущення легенди»; «поєднання форсованого (прискороного) та уповільненого темпів допиту»; «пошук «слабкої ланки»; «розпалювання конфлікту»; «роздроблення сил і засобів сторони протидії»/.

4. Тактичні комбінації, спрямовані на фіксацію доказової інформації, отриманої під час допиту учасників ОЗГ та можливості її подальшого використання – 95,0 % (додаток А) /«використання засобів відео-, аудіо-фіксації під час допиту»; «одночасний допит»/.

Важливе значення, під час отримання відомостей про злочин, має не тільки поінформованість слідчого з приводу цих обставин, а і можливість їх використання в подальшому при розслідуванні.

Питання використання такої інформації безпосередньо залежать від можливості здійснення їх своєчасної та якісної фіксації за допомогою різних криміналістичних засобів.

Проте, необхідно звернути увагу, що нині судді, під час судового розгляду кримінальних проваджень, майже одностайно скептично сприймають інформацію, відображену у протоколах допитів, і надають перевагу, все ж таки матеріальним доказам. Особливо це стосується тих випадків, коли допитувана особа відмовляється від раніше наданих нею показань.

Як правило такі ситуації виникають і стосуються саме підозрюваних осіб. Крім того, відмова від раніше наданих показань, переважно супроводжується повідомленнями про застосування відносно них з боку

працівників НПУ – недозволених заходів фізичного та психологічного примусу для отримання від особи показань, які б влаштували слідчого.

З метою уникнення таких колізій та недопущення виправдувального вироку, перед слідчим постає завдання забезпечення однозначного тлумачення та трактування отриманої в ході допиту учасника ОЗГ інформації, та вжиття заходів щодо безсумнівного доведення або спростування відображених фактів.

Забезпечити перевірку та підтвердження або спростування фактів, отриманих під час допиту, а також «наростити» доказову базу можливо лише в межах проведення інших слідчих (розшукових) дій, зокрема: одночасний допит, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент.

Враховуючи викладене, можливо дійти висновку, що слідчий під час планування допиту, обрання тактичних прийомів, поєднання їх у тактичні комбінації з метою отримання інформації, яка матиме значення для розслідування – відразу повинен прогнозувати необхідність у проведенні інших СРД для перевірки отриманої інформації та закріпленні за такою інформацією безсумнівного доказового статусу. Зволікання та несвоєчасність прийняття рішень про проведення одночасних допитів, пред'явлення для впізнання, слідчих експериментів, може призвести до втрати доказової інформації, у зв'язку із зміною слідчої ситуації.

Тобто, при розслідуванні кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів, учасниками ОЗГ, з метою забезпечення його повноти, об'єктивності та всебічності, слідчі повинні розглядати можливості комплексного підходу вирішення конкретного практичного завдання.

3.3. Тактика використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій

Процес розслідування будь-якого кримінального правопорушення

пов'язаний із необхідністю дослідження обставин різних сфер суспільних проблем та життєдіяльності. У таких ситуаціях професійних знань слідчого, його досвіду або обізнаності щодо окремих питань, які потребуватимуть перевірки під час розслідування, може виявитися недостатньо для забезпечення повноцінного та всебічного аналізу подій, що в свою чергу може негативно вплинути на кримінальне провадження [211, с.268].

Проблеми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів відображені у фундаментальних працях таких вчених як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Т.В. Варфоломеєва, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, О.Ф. Долженков, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, І.І. Котюк, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, А.В. Мирівська, Ю.Ю. Орлов, М.Я. Сегай, В.В. Семенов, О.П. Снігер'юв, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалова, В. Г. Хахановський, П.В. Цимбал, В.Ю. Шепітько й інших.

Нині висвітлення проблемних питань, які виникають при використанні спеціальних знань під час проведення допиту у межах розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій є досить актуальним, оскільки надає додаткові можливості до розроблення, на підставі отриманих результатів, криміналістичних рекомендацій щодо залучення спеціалістів до проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії [211, с.269].

Відповідно до ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду ... [153]. Реалізація головних завдань кримінального провадження відбувається, в тому числі шляхом використання спеціальних знань та залучення до процесу розслідування спеціалістів. Стаття 71 КПК України визначає поняття

спеціаліста у кримінальному провадженні як особи яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок, а також його права, обов'язки та відповідальність [153].

Залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій є однією з найпоширеніших форм використання спеціальних знань під час розслідування. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій з позицій дотримання норм кримінального процесуального закону може бути: обов'язковою, в силу прямої вказівки закону; ситуаційно-рекомендованою нормами закону або факультативною (участь спеціаліста законом не обумовлюється, але є можливою і визначається рішенням слідчого, виходячи із специфіки слідчої ситуації та потреби у використанні спеціальних знань для встановлення конкретних обставин) [182, с. 89-90].

Категорія «спеціальні знання» та питання, пов'язані із визначенням їх змісту, на відміну від поняття «спеціаліст», сьогодні є чи не однією з найбільш дискусійних проблем у наукових колах, у зв'язку із відсутністю законодавчого визначення. Внаслідок такої неунормованості вчені криміналісти та процесуалісти пропонують різні погляди та підходи до її вирішення.

М. Г. Щербаковський стверджує, що спеціальні знання – це систематизована інформація з різних галузей теоретичної і практичної діяльності, котру набувають спеціалісти в результаті навчання та досвіду з певної спеціальності, застосовують на основі умінь і навичок у процесуальній або непроцесуальній формі з метою дослідження та оцінки доказів, встановлення підстав для прийняття уповноваженими особами процесуальних і тактичних рішень у кримінальному процесі [323, с. 65].

В. К. Лисиченко та В.В. Циркаль, визначають спеціальні знання як незагальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті внаслідок професійного навчання або роботи за певною спеціальністю

особою, залученою як спеціаліст або експерт з метою сприяння слідству або суду в з'ясуванні обставин справи чи давання висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування [167, с. 22].

Д. В. Зотов, на нашу думку, дещо спрощує тлумачення спеціальних знань та пропонує під спеціальними знаннями розуміти ті, які використовують спеціалісти й експерти в межах розслідування.

Є. Д. Лук'янчиков і Б. Є. Лук'янчиков, визначаючи спеціальні знання, насамперед акцентують увагу на суб'єктах і цілях їх використання [171, с. 189].

Ж. В. Удовенко, наголошує на необхідності використовувати термін «спеціальні знання у процесуальному розумінні», під якими варто розуміти вміння і навички, набуті в результаті цілеспрямованої професійної підготовки і досвіду роботи, які використовують з метою збирання й дослідження інформації про кримінальні правопорушення, та які сприяють розробці засобів і прийомів роботи з доказами [286, с. 219].

Отже, на відміну від поняття «спеціаліста», наукова категорія «спеціальні знання» законодавчо не закріплена, але вивчення практики застосування спеціальних знань дозволяє дійти висновку, що під спеціальними знаннями розуміють систему незагальновідомих, незагальнодоступних, науковообґрунтованих і практично апробованих знань, теоретичного та прикладного характеру, в галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, отриманих унаслідок спеціальної підготовки, підвищення кваліфікації, самоосвіти, наукової діяльності, досвіду практичної роботи за спеціальністю, що не становлять професійних знань суб'єкта доказування і використовуються з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини під час розслідування [184, с. 120].

Враховуючи, що в кримінальному процесуальному кодексі України не міститься дискреційний перелік слідчих (розшукових) дій, в ході проведення яких слідчий має право користуватись допомогою спеціаліста, можемо дійти

висновку, що заборона на участь спеціаліста у будь-якій слідчій (розшуковій) дії законом не встановлена [182, с. 90].

Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями, безперечно передбачає використання спеціальних знань, оскільки досліджується саме «професійна» складова злочинності. Ці знання можуть застосовуватися у наступних різновидах: 1) одержання консультацій спеціаліста; 2) участь спеціаліста при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій - слідчого огляду, допиту, обшуку, слідчого експерименту, тощо; 3) проведення судових експертиз. При цьому, у ході розслідування даної категорії злочинів, використовуються не лише традиційні спеціальні знання, але і нетрадиційні (складання психологічного портрета (профілю); запрошення спеціалістів-аналітиків; комплексні консультації тощо) [325, с. 48-49].

Отже, у кримінальному судочинстві спеціальні знання можуть використовуватися у процесуальній і непроцесуальній формі. Процесуальна форма передбачає залучення спеціаліста до участі в слідчих (розшукових) діях, а також під час призначення і провадження судових експертиз. Непроцесуальні форми – це консультативна і довідкова діяльність обізнаних осіб, провадження ревізійних і аудиторських дій, участь обізнаних осіб в оперативно-розшукових заходах, у тому числі і проведення ними попередніх досліджень матеріальних об'єктів, надання технічної допомоги слідчому і оперативному співробітнику тощо [323, с. 402].

Кримінальні правопорушення, які вчиняються ОЗГ, є найбільш складними для розслідування, що в свою чергу обумовлює використання значно ширшого кола спеціальних знань під час кримінального провадження.

Так, за результатами опитування слідчих Національної поліції України, встановлено, що 86 % респондентів висловили позитивне ставлення щодо залучення спеціалістів під час розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, в тому числі для проведення допиту, а 79 % з них - залучали таких спеціалістів (психологи, аудитори, економісти, спеціалісти в галузі

інформаційних систем та технологій, тощо) до безпосередньої участі під час допиту, одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб, слідчого експерименту. Проте, слід звернути увагу, що 10 % з числа опитаних працівників - вважають, що використання спеціальних знань під час розслідування необхідне лише у виняткових випадках, пов'язаних із набуттям кримінальним провадженням високого державного резонансу. І лише 4 % респондентів не визначились щодо доцільності залучення спеціалістів під час проведення допиту (додаток А). Характерно, що всі респонденти, які позитивно відповіли на питання про необхідність отримання попередньої консультації спеціаліста щодо предмета допиту, мають тривалість стажу роботи слідчим від п'яти до десяти років або понад десять років.

Уважаємо, що основними формами використання спеціальних знань під час допиту учасників ОЗГ є:

- 1) безпосереднє використання слідчим власних спеціальних знань;
- 2) отримання консультацій спеціаліста без його безпосереднього залучення до проведення допиту;
- 3) безпосередня участь спеціаліста під час допиту;
- 4) допит спеціаліста за обставинами, пов'язаними з їх професійною діяльністю.

За результатами анкетування слідчих НПУ, більшість респондентів – 88,0 % вказали на доцільність залучення спеціаліста безпосередньо до проведення допиту. 72,5 % опитаних – відзначили про позитивні результати в межах отримання консультацій від спеціалістів без їх безпосереднього залучення до проведення допиту. Водночас, 56,0 % слідчих, повідомили, що застосовують під час проведення допиту власні спеціальні знання, набуті поза межами професійної діяльності та 49,0 % - звернули увагу на необхідність проведення додаткового допиту спеціаліста стосовно обставин, пов'язаних з їх професійною діяльністю (додаток А).

Ми неодноразово звертали увагу, що допит є не тільки однією із

найбільш поширених слідчих (розшукових) дій, але і найбільш тактично складною. Фактично без проведення допиту не відбувається жодне досудове розслідування, тому саме допит, по праву, вважається однією із найбільш розповсюджених слідчих (розшукових) дій [207, с. 173].

Підставою для участі спеціаліста в допиті є те, що показання стосуватимуться обставин, які вимагають для їх роз'яснення спеціальних знань, а також потреба в наданні допомоги у застосуванні науково-технічних засобів в ході цієї слідчої дії [93, с. 55].

У своєму дослідженні Б. В. Романюк зазначає, що спеціалісти своїми спеціальними знаннями, уміннями та навичками сприяють слідчому в проведенні допитів. Ми цілком підтримуємо його позицію, оскільки запропоновані положення повністю відображають основні завдання, які повинні бути вирішені під час допиту із залученням спеціаліста. До таких заходів вчений відносить: консультації та пояснення під час підготовки до проведення слідчої (розшукової) дії; виявлення певних біопсихічних даних особи та встановлення психологічного контакту з допитуваним; обрання в межах закону й етики засобів психологічного впливу на допитуваного; створення можливості точніше та повніше зрозуміти допитуваного, передусім фахівців, які використовують у розмові спеціальні професійні терміни; встановлення рівня обізнаності допитуваного щодо питань, які вимагають спеціальних знань; методичного спрямування допиту та формулювання запитань допитуваному; надання допомоги щодо правильно усвідомлення певних даних про обстановку й обставини злочину, що відтворені в показаннях особи, яку допитують; з'ясування на фаховому рівні спеціальних питань щодо виникнення та перебігу події злочину, причин та умов, що йому сприяли; опрацювання документів, що стосуються діяльності, пов'язаної з учиненим правопорушенням у певній галузі; встановлення обставин, способів та мотивів злочинних дій; припинення неправдивих показань; надання допомоги у фіксації технічними засобами процесу проведення допиту; складання зі слів допитуваного складного плану (схеми),

фотороботу [241, с. 237–238].

Таким чином, залучення спеціалістів передбачає запрошення фахівців із різних галузей знань охоплених такими сферами як психологія, економіка, облік та оподаткування, фінанси та банківська справа, підприємництво, інженерія програмного забезпечення та інформаційні технології, кібербезпека, землеустрій та містобудування, медицина та діагностика лікування, фармація, релігієзнавство, мистецтвознавство, тощо. Рішення про залучення цих фахівців приймає безпосередньо слідчий, керуючись слідчою ситуацією, яку необхідно вирішити на конкретному етапі розслідування. Своєчасність прийняття рішення про залучення спеціалістів для проведення допиту, допоможе вирішити ряд важливих питань [211, с.270].

На нашу думку, комплекс питань, які можуть бути вирішені під час допиту із залученням спеціаліста, можливо представити у вигляді наступної системи: питання пов'язані із подоланням можливої протидії розслідуванню (спеціаліст присутній під час допиту може звернути увагу слідчого на нещирість допитуваного, неправдиві показання, які надає особа, окремі невідповідності отриманої інформації фактичній ситуації); питання, пов'язані із встановленням психологічного зв'язку із допитуваним та обрання ефективної тактики допиту; питання, пов'язані із формуванням базових знань у слідчого щодо ключових понять та термінів, які можуть стосуватись предмету допиту (надасть слідчому можливість правильно та грамотно вести допит, сприятиме формуванню у допитуваного уявлення щодо обізнаності слідчого стосовно специфічних обставин та зменшить ймовірність введення його в оману); питання, пов'язані із формуванням переліку обставин, які підлягатимуть встановленню та які утворюють предмет допиту; питання, пов'язані із вивченням організаційно-правових, нормативних, фінансово-господарських документів, які стосуються вчинення кримінальних правопорушень та визначення правильної послідовності їх пред'явлення різним категоріями допитуваних осіб [211, с.270-271].

Окремої уваги, в контексті нашого дослідження, заслуговують сучасні можливості використання спеціальних психологічних знань, шляхом запрошення до проведення допитів спеціалістів-психологів. У науковій літературі неодноразово наголошувалося на необхідності використання психологічних знань у протидії правопорушенням і злочинам та психологічного забезпечення професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Організована злочинність постійно винаходить нові форми протидії виявленню та розслідуванню їх незаконної діяльності, тому існує нагальна потреба у вивченні психологічних механізмів існування організованих злочинних угруповань, розробці тактичних засад боротьби з цим негативним явищем [217, с.333]

Зокрема, таку позицію відображено в низці робіт з юридичної психології Д. О. Александрова, В. Г. Андросюка, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєва, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, В. В. Кошинець, О. І. Кудерміної, А. І. Луцького, В. Я. Марчака, В. С. Медведєва, В. Т. Нора, С. А. Тарарухіна, О. М. Цільмак, В. Ю. Шепітька та інших).

Психологи можуть надати слідчому суттєву допомогу не лише під час проведення допиту, але і під час його підготовки. Для досягнення найбільш оптимальної ефективності, психолога варто залучати ще до початку допиту для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, які, зокрема, характеризують особу допитуваного. На підставі отриманих даних і усвідомлення предмета допиту, психолог зможе спрогнозувати поведінку допитуваного, надати слідчому допомогу в формулюванні питань, визначити послідовність їх постановки тощо. Рекомендації психолога можуть бути корисні для визначення найбільш доречного моменту проведення допиту, місця та тривалості його проведення, що визначається віковими та індивідуальними особливостями допитуваного. Консультація психолога може виражатись у наданні рекомендацій щодо найбільш оптимальної лінії поведінки слідчого під час проведення допиту. Поради психолога щодо

вибору тактичних прийомів проведення слідчої дії носять допоміжний характер і не обов'язкові для слідчого [329, с. 39].

Основна функція психолога під час допиту полягає у використанні психологічних знань для встановлення контакту з допитуваним, правильної та коректної постановки йому питань, забезпечення оптимального емоційного стану допитуваного.

Психологічне забезпечення являє собою розробку нових, адаптацію та застосування вже існуючих психологічних знань у вигляді методик, технологій, рекомендацій з метою забезпечення супроводження будь-якої діяльності, в тому числі і оперативно-службової з метою підвищення її ефективності. Складання психологічних портретів правопорушників (злочинців), з подальшим їх використанням в оперативно-розшукових заходах та при слідчих (розшукових) діях, визначено як одне з пріоритетних завдань такої діяльності.

У криміналістиці та теорії розслідування злочинів під психологічним портретом, як правило, розуміють систему відомостей про психологічні та інші (соціальні, демографічні, правові) ознаки особи, важливі з точки зору її встановлення та ідентифікації [84, с. 174].

Разом з тим, необхідно зазначити, що інформаційні відомості, які закладаються в психологічний портрет злочинця мають суттєве значення не лише для її встановлення та подальшої ідентифікації, а і для розширення можливостей щодо всебічного та повного встановлення обставин, які супроводжували злочинну подію, під час проведення вербальних слідчих (розшукових) дій.

Психологічний портрет і його використання не має доказового значення у кримінальному провадженні, але така інформація успішно застосовується під час пошуку доказів, а також під час організації та проведення оперативних заходів і слідчих (розшукових) дій. Особливе значення використання таких відомостей має для підготовки до допиту, а також під час його проведення. На підставі отриманої інформації, слідчий

зможе не лише зрозуміти психологію допитуваного та на цій підставі обрати ефективні тактичні прийоми, а і побудувати версії про наявність спільників, їх ймовірну кількість, виконувани ними дії, тощо.

Вчені-психологи, що займалися проблемою розробки типових моделей створення пошукового портрета злочинця, наводять відомості про його структуру і елементний склад. Структура запропонованих моделей може мати невеликі відмінності, але практично всі дослідники цього питання виділяють ознаки, що характеризують біологічні, психічні та соціальні складові розшукуваної особи [84, с. 176].

Крім того, доцільно зазначити, що саме криміналістична складова психологічного портрета злочинця нині ще недостатньо глибоко розроблена [93, с. 32]. Тому цілком обґрунтованою є постановка питання про співвідношення необхідного обсягу криміналістичної та психологічної інформації в такому портреті невідомого злочинця.

У кожному конкретному випадку психологічний портрет є результатом комплексного міждисциплінарного аналізу відображених в матеріалах кримінального провадження обставинах злочину. Спрямованість такого аналізу - отримати відомості про особу злочинця, інформацію, що дозволяє створити імовірнісний портрет злочинця з характерними рисами його психічного та зовнішнього конституційного вигляду, професійною орієнтацією, стилем життя, захопленнями тощо [194].

Найчастіше такий психологічний профіль злочинця складається на підставі інформації, отриманої з місця події, тобто шляхом аналізу матеріальних доказів.

Моделювання властивостей невідомого злочинця, або складання психологічного портрета, здійснюється в умовах гострого дефіциту інформації, на основі поведінкового аналізу наявних слідів і відомих обставин скоєння злочину. Такі моделі дозволяють також на основі відомих взаємозв'язків і кореляційних залежностей прогнозувати і не встановлені

властивості, і особливості розшукуваних злочинців, для того щоб зробити портрет більш детальним [84, с. 174].

Таким чином, результатом побудови психологічного портрета є імовірнісний опис криміналістично значущих характеристик невідомої особи, що скоїла злочин. Комплексний і аналітичний підходи до створення розшукового портрета можуть бути реалізовані на основі сучасних можливостей криміналістичного дослідження різних матеріальних відображень і слідів.

Сукупність таких психологічних та криміналістичних методів і методик, за допомогою яких здійснюють оцінку та прогнозування поведінки людини на підставі аналізу найбільш інформативних індивідуальних ознак, властивостей, характеристик зовнішності, вербальної та невербальної поведінки дістало назву «криміналістичного профайлінгу».

«Криміналістичний профайлінг» - як ефективний тактичний засіб боротьби зі злочинністю досить давно та успішно застосовується спецслужбами провідних країн світу для розкриття серійних злочинів насильницького характеру, попередження терористичних актів на авіатранспорті, виявлення причетності тієї чи іншої особи до терористичних, шахрайських і інших злочинних діянь [74, с.114-118].

Методику «криміналістичного профайлінгу» можна застосовувати під час допиту учасників ОЗГ в трьох аспектах спілкування:

1. Вербальному – за допомогою слів.

Індивідуальність мови людини зумовлена як анатомічно-фізіологічною будовою мовотворних органів, так свідомою і підсвідомою діяльністю вищої нервової системи, яка відображає інтелектуальний та навиковий рівень мовного розвитку диктора[84, с. 178]. Тому за акустичними, стилістичними, лексичними ознаками, граматичною будовою і іншими особливостями усної мови в процесі її сприйняття навіть безпосередньо не спостережуваного мовця можна розпізнати його національну, статеву, професійну приналежність і ряд інших ознак, важливих для діагностичних, а також

ідентифікаційних цілей. Корисними з цього погляду можуть бути визначені науковцями закономірні зв'язки властивостей особи з особливостями голосу, форми, будови і змісту усного мовлення [179, с. 314]. За усним мовленням можна зробити висновки щодо ряду якостей людини. за змістом висловів можна судити про погляди особи, її переконання, цілі, плани, мотиви, потреби, ціннісні орієнтації, інтереси та ін.; по словниковому запасу, побудові мови, викладу думок, відповідях на запитання можна судити про її освіту, культуру, професійну приналежність, розумовий розвиток, винахідливість, особливості правової психології тощо; по вимові можна оцінювати її національну і регіональну приналежність, можливе місце народження і тривалого проживання, освіту.

2. Вокальному – голос, темп мови, тон.

По темпу мови, інтонації, жестикуляції і експресивності мови можна оцінювати її тип темпераменту, емоційну врівноваженість, уміння володіти собою, силу волі, зарозумілість, культурність, систему ціннісних пріоритетів [179, с. 312].

3. Фізичному – мова жестів і рухів тіла (погляд в очі, міміка, положення тіла, рук).

Інформація про властивості мовця, яка міститься в ознаках його усного мовлення, дозволяє зробити висновки про фізичний, психологічний та соціальний вигляд особи [194].

К. Ю. Болдирєва, в межах розроблення рекомендацій щодо застосування методу профайлінгу у боротьбі зі злочинністю, пропонує виокремлювати чотири основні напрями такої діяльності:

1. Складання психолого-криміналістичного портрета злочинця.
2. Використання методу «географічної профілізації». Даний метод полягає у визначенні місця перебування злочинця. Суть методу полягає в тому, щоб виявити системність у скоєнні злочинів у певних місцях [39, с. 18].
3. Використання прийомів верифікації при проведенні слідчих (розшукових) дій та здійсненні оперативно-розшукових заходів. Верифікація

являє собою сукупність методів, прийомів і способів оцінки достовірності показань на основі знань про психологію особистості, вербальних і невербальних комунікаціях, оцінки індивідуальних ознак людини. Виходячи зі специфіки цілей верифікації, даний метод знаходить своє застосування при проведенні допиту, обшуку, слідчого експерименту шляхом відтворення дій. В основі верифікації лежить методика візуальної психодіагностики, що полягає в спостереженні за реакціями співрозмовника і проведенні їх аналізу в залежності від конкретної ситуації і характеристик особистості в процесі спілкування. Великий інтерес для психодіагностики показань представляють саме невербальні засоби спілкування, оскільки їх важче контролювати. Невербальні засоби спілкування мимовільні, в більшості випадків не залежать від волі людини і саме тому вимагають пильної уваги при проведенні слідчих і процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів, будучи одним з джерел достовірної інформації [39, с. 19].

4. Модернізація інформаційних систем органів внутрішніх справ. Створення єдиної інформаційної бази є одним із пріоритетних напрямків використання психолого-криміналістичного портрета особи, яка вчинила злочин. До якої входили б відомості про психолого-криміналістичні портрети осіб, що піддавалися кримінальному переслідуванню. Складання психолого-криміналістичного портрета підозрюваних (обвинувачених) у процесі розслідування кримінального провадження і введення цих даних в автоматизовані інформаційні системи дозволять ефективно використовувати отримані відомості в разі повторного притягнення цих осіб до кримінальної відповідальності. Фіксація поведінкових і психологічних характеристик злочинців дозволить розширити можливості співробітників правоохоронних органів у процесі розкриття і розслідування злочинів, але й допоможе в здійсненні превентивної функції правоохоронної системи та інші [39, с. 20].

Ще одним, новим, цікавим та безперечно інформативним напрямом використання спеціальних знань під час допиту є залучення під час розслідування спеціалістів-поліграфологів. З цього приводу абсолютно,

погоджуємось із позицією Л.Д. Удалової, що традиційні прийоми виявлення інформаційного стану суб'єкта й викриття неправди можуть бути не завжди результативними. Наявний арсенал криміналістичних засобів та прийомів викриття винного певною мірою обмежений, а межі їх застосування здебільшого детермінуються обсягом зібраних у справі доказів і можливостями їх використання під час проведення слідчих дій [284, с. 3-4].

Поліграф (polygraph) є різновидом психофізіологічної апаратури і являє собою комплексну багатоканальну апаратну методику реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною схемою певних психологічних стимулів [232]. Нині, існують дві форми використання досліджень із застосуванням поліграфа. Перша, це залучення фахівця-поліграфолога під час проведення допиту особи для отримання криміналістично орієнтуючої інформації (де результатом є психофізіологічне інтерв'ю, оформлене у вигляді, схожому на довідку спеціаліста) і, друга, це проведення повноцінного експертного дослідження у формі судово-психофізіологічної експертизи (СудПФЕ), як самостійного виду експертизи, із висновками експерта, які можуть виступати повноцінним доказом у суді [190, с. 117-120].

На думку поліграфолога Ж. Ю. Полковнікової, безперечними перевагами використання поліграфа є можливість: зменшити коло підозрюваних або осіб, причетних до події розслідуваного злочину; визначити ймовірну роль опитуваної особи щодо планування, підготовки та вчинення конкретного злочину; оцінити достовірність інформації, яка повідомляється опитуваною особою, та на підставі цього висунути обґрунтовану версію щодо розслідуваної події в цілому чи окремих її обставин; здобути оперативно-значущу інформацію, яку в інший спосіб отримати неможливо; отримати фактичні дані, матеріальні докази та інші відомості для своєчасного проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій, а також для виявлення, припинення, запобігання й розкриття злочинів; перевірити достовірність показань особи щодо обставин

конкретного злочину; визначити коло осіб, причетних до злочину, або тих, які володіють інформацією щодо конкретного злочину; встановити місцезнаходження матеріальних доказів на місцевості та в приміщенні, в тому числі і безпосередньо під час обшуку; з'ясувати правдивість показань свідків, достовірність даних, отриманих від очевидців, потерпілих чи заявників [221].

Водночас, необхідно звернути увагу, що окрім позитивних тенденцій розвитку криміналістичної техніки, існує ряд проблемних питань у застосуванні даного приладу. Перш за все, це відсутність чіткої законодавчої регламентації порядку застосування поліграфу. КПК України не має прямої норми, яка встановлювала би процесуальний порядок проведення такої слідчої (розшукової) дії. В той же час, в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень зазначено, що з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), у тому числі й тих, що перебувають у стадії наукової розробки [222, с. 210-213].

Як показує міжнародна правоохоронна практика, варто виділити три головні підходи до визначення юридичного статусу результатів застосування поліграфа в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень:

1) категоричне заперечення відомостей із застосуванням поліграфа в розкритті та розслідуванні кримінальних злочинів доказом у суді (Естонія, Ізраїль, Македонія, Молдова, Сінгапур та Словаччина);

2) неповне визнання результатів реалізації поліграфа в розкритті та розслідуванні кримінальних злочинів доказом у суді (Білорусь, Індія, Канада, Литва, Польща та Угорщина). Наприклад, у Білорусі при загальному невизнанні результатів застосування поліграфа в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень доказом у суді, зустрічається виклик фахівця-

поліграфолога до суду для допиту як спеціаліста, що дає змогу долучати до кримінальної справи протокол його допиту як доказ;

3) повне визнання результатів застосування поліграфа в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень доказом у суді (Латвія, Росія, Румунія, США та Японія) [291, с. 305].

Поширеним різновидом спеціалістів, яких залучають до допиту, є перекладачі. Особливо часто слідчі звертаються до зазначеної категорії саме під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів учасниками організованих злочинних груп. Це пов'язано з тим, що «професійна» злочинність територіально не обмежується кордонами однієї держави та доволі часто має риси транснаціонального характеру.

Відповідно до ст. 68 КПК України, у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача) [153].

Перекладач має право: ставити запитання з метою уточнень для правильного перекладу; знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; одержати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом та зобов'язаний: прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду; заявити самовідвід за наявності обставин; здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків [153].

Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд

пересвідчуються в особі і компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права і обов'язки.

Існують і певні особливості залучення до проведення допиту перекладача. До початку перекладу слідчому необхідно ознайомити перекладача з процесуальними особливостями даної дії. Для більш правильного перекладу показань допитуваного перекладач може ставити йому додаткові чи уточнюючі питання. Але спочатку вони підлягають перекладу для слідчого і ставляться з дозволу останнього. В спілкуванні з допитуваним перекладач не може виходити за межі предмета допиту.

Інститут використання спеціальних знань є важливим інструментом слідчого для забезпечення всебічного, неупередженого, повного та швидкого розслідування кримінальних правопорушень, в тому числі за фактами вчинення злочинів організованими злочинними групами та злочинними організаціями. Необхідність застосування спеціальних знань під час допиту пов'язана з тим, що пізнання події злочину є складним процесом об'єктивної дійсності і вимагає від слідчого застосування широкого кола суспільних, природничих, технічних знань, тощо. Враховуючи доволі високу організованість осіб, які входять до складу злочинних груп та організацій, стає зрозумілим, що вирішення питань правового характеру стосовно легалізації можливостей повноцінного використання поліграфа під час проведення допиту, надасть слідчим кардинально нові засоби та можливості отримання вербальної інформації, а також сучасні методи її перевірки [217, с.333-336].

Висновки до розділу 3

1. Одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб, як правило відбувається за умов конфліктної ситуації. Важливо пам'ятати, що

процес його проведення між учасниками ОЗГ ускладнюється безпосередньо їх соціальними статусами, кримінальними характеристиками та психологічними особливостями, а також наявністю певного «професійного» злочинного досвіду, що може призвести до використання допитуваними зазначеної СРД для узгодження показань та координації лінії поведінки під час розслідування.

З метою подолання протидії та досягнення мета одночасного допиту доцільно використовувати наступні тактичні прийоми: проведення одночасного допиту позавізуальним спостереженням між учасниками ОЗГ – 71,5 %; роздроблення сил та засобів – 68,5 %; пред'явлення доказів для поживлення асоціативних зв'язків пам'яті – 60,5 %; спостереження за поведінкою допитуваних осіб та пошук слабких місць – 89,5 %; проведення одночасного допиту відразу після пред'явлення особи для впізнання – 49,0 %; використання засобів відеофіксації під час одночасного допиту – 74,5 %; загострення розбіжностей у показаннях учасників одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб по менш значущим спірним обставинам – 57,0 %; зміна черговості постановки питань – 48,5 %.

2. Встановлено, що тактичні комбінації допиту можуть застосовуватись слідчим у випадку виявлення таких різновидів показань підозрюваного-учасника ОЗГ як обмова, самообмова та алібі.

Основними чинниками, які визначатимуть доцільність використання конкретного тактичного прийому (тактичної комбінації) під час допиту є: небажання підозрюваного взаємодіяти зі слідчим (85,0 %); різновид слідчої ситуації, яка утворилась в процесі розслідування (78,0 %); якісний склад ОЗГ (76,0 %); кількісний склад ОЗГ (69,5 %); обсяг доказової інформації (55,5 %); кількість епізодів злочинної діяльності (44,5 %); кримінально-правова кваліфікація (37,5 %).

Спектр тактичних комбінацій, які застосовуються під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій може бути класифікований за наступними критеріями: тактичні комбінації допиту,

залежно від стадії розслідування кримінального провадження (комбінації початкового та наступного етапу); тактичні комбінації допиту залежно від сфери злочинної діяльності (корисливо-насильницька сфера, економічна сфера, сфера незаконного обігу наркотичних засобів, тощо); тактичні комбінації допиту залежно від використання спеціальних знань (без участі спеціаліста та кваліфіковані (із залученням спеціаліста відповідного профілю); тактичні комбінації допиту залежно від поставленої мети (комунікабельні, субстанціональні, спонукальні, викривні, коригувальні; тактичні комбінації допиту залежно від обсягу доказової інформації зафіксованої у матеріалах кримінального провадження.

Виокремлено найбільш ефективні групи тактичних комбінацій, застосування яких є результативним саме під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень учасниками ОЗГ:

- тактичні комбінації, спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваним та використання його психологічних особливостей, з метою отримання відомостей, які мають значення для розслідування (94,5 %) /«зібрання та вивчення відомостей, які характеризуватимуть допитувану особу»; «особисті спостереження за допитуваним», тощо/;

- тактичні комбінації, спрямовані на заохочення допитуваної особи до співпраці під час розслідування (87,0 %) /«роз'яснення обставин, що обтяжують та пом'якшують покарання»; «створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників»; «вільна розповідь», тощо/;

- тактичні комбінації, спрямовані на викриття неправдивої інформації та подолання такої протидії під час допиту учасників ОЗГ (63,5 %) /«негайний допит на місці затримання»; «допущення легенди»; «поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту»; «пошук «слабкої ланки»; «розпалювання конфлікту»; «роздроблення сил і засобів сторони протидії»/;

- тактичні комбінації, спрямовані на фіксацію доказової інформації, отриманої під час допиту учасників ОЗГ та можливості її подальшого використання (95,0 %) /«використання засобів відео-, аудіо- фіксації під час допиту»; «одночасний допит»/.

3. Основними формами використання спеціальних знань під час допиту учасників ОЗГ є: безпосереднє використання слідчим власних спеціальних знань (56,0 %); отримання консультацій спеціаліста без його безпосереднього залучення до проведення допиту (72,5 %); безпосередня участь спеціаліста під час допиту (88,0 %) та допит спеціаліста за обставинами, пов'язаними з їх професійною діяльністю (49,0 %).

Залучення спеціалістів під час проведення допитів учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій передбачає запрошення фахівців із різних галузей знань охоплених такими сферами як психологія, економіка, облік та оподаткування, фінанси та банківська справа, підприємництво, інженерія програмного забезпечення та інформаційні технології, кібербезпека, землеустрій та містобудування, медицина та діагностика лікування, фармація, релігієзнавство, мистецтвознавство, тощо

Встановлено, що у 79,0 % випадків під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій залучаються спеціалісти у сфері економічної діяльності (63,5 %); спеціалісти у сфері ІТ-технологій (41,5 %); перекладачі (23,0 %); психологи (13,0 %); педагоги (0,5 %); інші спеціалісти (7,5 %).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні тактичних особливостей допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, обґрунтуванні висновків, пропозицій та рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни й мають теоретичну і практичну значущість. До основних результатів, одержаних на підставі аналізу законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

1. Аналіз стану наукових досліджень у сфері проведення слідчих (розшукових) дій з учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, дозволив виокремити основні напрями у яких здійснювався науковий пошук щодо вирішення проблем, пов'язаних з протидією організованій злочинності: наукові праці щодо вивчення загальних аспектів протидії організованій злочинності без урахування конкретної сфери злочинного посягання; роботи, у яких запропоновані теоретичні та практичні рекомендації стосовно протидії організованим злочинним проявам та які знайшли своє відображення у конкретному різновиді кримінального правопорушення; доробки, які присвячені тактичним особливостям проведення окремих слідчих (розшукових) дій, але фрагментарно розкривають зміст дієвих тактичних прийомів, застосування яких дозволить підвищити ефективність розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій; монографії, що окреслюють концептуальні питання криміналістичної тактики та фундаментальні положення криміналістичної методики, та урахування яких дозволить лише підсилити результати наукового пошуку.

З'ясовано, що актуальними напрямками розробки та вдосконалення тактичних і психологічних засобів допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, є:

- концептуальні засади формування показань учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій та їх значення для процесу розслідування;

- здійснення психологічного впливу на учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій під час допиту та використання отриманих результатів під час розслідування;

- тактичні особливості підготовки до допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій та застосування тактичних прийомів, а також їх використання у різних ситуаціях;

- можливості інструментальної діагностики вербальної інформації, отриманої від учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

2. Узагальнений портрет організованої злочинної групи та її учасників, дозволяє дійти висновків, що чисельно такі об'єднання переважно налічують у своєму складі від 3 до 5 осіб (58,2 %); тривалість їх злочинної діяльності здійснюється в межах 1 року (50,9 %); розповсюджується на територію всієї країни (43,6 %); супроводжується ретельним підбором учасників (67,3 %) та чітким розподілом функцій та ролей (69,1 %); з обов'язковою наявністю лідера (87,3 %). 74,8 % учасників - характеризуються активною участю під час вчинення кримінальних правопорушень. До складу таких об'єднань входять переважно громадяни України (81,6 %); чоловічої статі (67,2 %); у віці від 31 до 45 років (52,8 %); які мають середню освіту (48 %); одружені (48,4 %); раніше судимі (65,6 %); вживають наркотичні засоби (35,6 %); не працюють та не навчаються (58,8 %); проживають у містах (62,4 %). В основному сферами злочинних інтересів яких є: приватна власність (54,4 %), незаконний обіг наркотичних засобів (26,4 %), економіка (9,6 %); а також

посягання на життя, здоров'я та честь громадян, які супроводжуються корисливою складовою (9,6 %).

3. Сформовано алгоритм дій слідчого щодо організації та проведення допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій в межах підготовчої, робочої та заключної стадії та з'ясовано негативні наслідки відсутності належної підготовки до допиту, а саме: втрата важливої доказової інформації (62 %); неможливість встановлення (ідентифікації) всіх співучасників злочину (48,5 %) або їх місця знаходження /місць переховування/ (44,5 %); втрата або неможливість отримання інформації про ймовірних свідків злочину (37,5 %), про місця зберігання викраденого майна або місць його реалізації /збуту/ (34 %), про додаткові епізоди злочинної діяльності (33,5 %), про ймовірних змовників злочину (18,5 %).

З'ясовано та систематизовано категорії відомостей, які формують коло обставин, які підлягають встановленню під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, зокрема: обставини, які підлягають доказуванню та перелік яких, вичерпно наведений у ст. 91 КПК України – 74 %; обставини, які формують зміст криміналістичної характеристики злочину (типові та специфічні елементи криміналістичної характеристики та кореляційні зв'язки між ними) – 94 %; обставини, які формують зміст кримінально-правової характеристики конкретного складу злочину або виду (групи) злочинів - 92 %; обставини, які формують зміст орієнтуючої інформації, але мають юридичне значення – 69 %.

4. Встановлено чинники, які впливають на формування конфліктної ситуації під час допиту: наявність і характер доказової або орієнтуючої інформації, яка є в розпорядженні слідчого на момент ініціювання проведення допиту (100 %); здатність слідчого оперативно приймати рішення та реалізовувати їх в екстремальних умовах (95 %); рівень знань, вмінь та практичний досвід слідчого (94,5 %); можливу протидію розслідуванню з боку злочинця (83,5 %); інтенсивність процесів зникнення доказів і силу факторів, які впливають на такі процеси (65 %); наявність у поточний момент

у розпорядженні слідчого, необхідних сил, засобів, часу та можливості їх оптимального використання (62,5 %); психологічний стан допитуваних осіб (49,5 %).

Визначено типові конфліктні ситуації, які виникають під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій: ситуації, пов'язані із відмовою учасників ОЗГ давати показання; ситуації, пов'язані із постійною необґрунтованою зміною допитуваною особою показань; ситуації, пов'язані із побоюваннями учасників ОЗГ давати показання; ситуації, пов'язані із наявністю «умовно законного» обміну інформацією між учасниками ОЗГ.

Виокремлено найбільш ефективні тактичні прийоми допиту у конфліктних ситуаціях: «розпалювання конфлікту» (100 %); «особисті спостереження за допитуваним» (99,0 %); «використання психологічних особливостей особистості допитуваного» (93,5 %); «роздроблення сил і засобів сторони протидії» (91,5 %); «пошук «слабкої ланки»» (88,0 %); «створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників» (82,5 %); «вільна розповідь» (82,5 %); «негайний допит на місці затримання» (72,5 %); «одночасний допит» (66,0 %); «використання засобів відео-, аудіо- фіксації під час допиту» (63,5 %); «поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту» (60,5 %); «роз'яснення обставин, що обтяжують покарання» (60,5 %); «пред'явлення доказів із застосуванням фактору раптовості» (60,0 %); «допущення легенди» (57,5 %); «роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання» (54,5 %); «пред'явлення контрдоказів» (50,5 %); «використання стану емоційної напруженості» (48,5 %).

5. З'ясовано, типові проблемні несприятливі ситуації, які виникають під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій: ситуації, пов'язані із відмовою учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій давати показання (84,0 %); ситуації,

пов'язані з ухиленням учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій від дачі показань (78,5 %); ситуації, пов'язані із дачею учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій неправдивих показань або навмисного спотворення відомостей про фактичні обставини справи як у цілому, так і окремих деталей події (92,0 %).

Встановлено найбільш ефективні тактичні прийоми подолання несприятливої проблемної ситуації, зокрема: «використання психологічних властивостей допитуваного» (93,5 %); «створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників» (82,5 %); «налаштування або подвійна адаптація» (72,5 %); «роз'яснення обставин, які обтяжуватимуть та пом'якшуватимуть покарання» (71,5 %); «інерція» (64,5 %); «припинення неправдивих показань допитуваного» (60,5 %); «поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту» (60,5 %); «демонстрація доказів та контрдоказів» (60,0 %); «припущення легенди» (57,5 %); «асоціація за суміжністю» (53,0 %); «перифраза» (43,0 %); «демонстрація «незаповненості» (39,5 %).

6. Визначено критерії, які формують складну ситуацію допиту під час розслідування кримінальних проваджень за фактами протиправної діяльності учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, а саме: значна кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за одним провадженням; значна кількість епізодів злочинної діяльності, інформацію про які необхідно з'ясувати під час допитів у кожного окремого учасника ОЗГ та значний обсяг версій по кожному епізоду, які необхідно перевірити; необхідність здійснення розслідування одночасно в різних місцях, оскільки злочинна діяльність організованих груп досить часто розповсюджується не лише на територію різних адміністративних одиниць, в межах держави, але і на територію різних держав (навіть на завжди об'єднаних спільним кордоном); необхідність провадження значної кількості слідчих (розшукових) дій, в тому числі допитів – упродовж короткого

проміжку часу для забезпечення оперативного отримання доказової інформації або відомостей, які матимуть орієнтуюче значення та допоможуть сформулювати версії та перевірити їх; проведення розслідування різними мовами.

Сформовано систему тактичних прийомів, які доцільно застосовувати у складних ситуаціях допиту: тактичні прийоми, спрямовані на якісне та ефективне планування допиту та створення системи версій щодо обставин, які підглядають встановленню та доказуванню; тактичні прийоми, спрямовані на отримання інформації від допитуваної особи (осіб); тактичні прийоми, спрямовані на перевірку отриманої інформації від допитуваної особи (осіб).

7. Виокремлено комплекс тактичних прийомів одночасного допиту, які сприятимуть подоланню протидії під час розслідування, зокрема: проведення одночасного допиту позавізуальним спостереженням між учасниками ОЗГ (71,5 %); роздроблення сил та засобів (68,5 %); пред'явлення доказів для поживавлення асоціативних зв'язків пам'яті (60,5 %); спостереження за поведінкою допитуваних осіб та пошук слабких місць (89,5 %); проведення одночасного допиту відразу після пред'явлення особи для впізнання (49,0 %); використання засобів відеофіксації під час одночасного допиту (74,5 %); загострення розбіжностей у показаннях учасників одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб по менш значущим спірним обставинам (57,0 %); зміна черговості постановки питань (48,5 %).

8. Визначено найбільш ефективні групи тактичних комбінацій, застосування яких є результативним саме під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень учасниками ОЗГ:

- тактичні комбінації, спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваним та використання його психологічних особливостей, з метою отримання відомостей, які мають значення для розслідування (94,5 %)

/«зібрання та вивчення відомостей, які характеризуватимуть допитувану особу»; «особисті спостереження за допитуваним», тощо/;

- тактичні комбінації, спрямовані на заохочення допитуваної особи до співпраці під час розслідування (87,0 %) /«роз'яснення обставин, що обтяжують та пом'якшують покарання»; «створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників»; «вільна розповідь», тощо/;

- тактичні комбінації, спрямовані на викриття неправдивої інформації та подолання такої протидії під час допиту учасників ОЗГ (63,5 %) /«негайний допит на місці затримання»; «допущення легенди»; «поєднання форсованого (прискороного) та уповільненого темпів допиту»; «пошук «слабкої ланки»; «розпалювання конфлікту»; «роздроблення сил і засобів сторони протидії»/;

- тактичні комбінації, спрямовані на фіксацію доказової інформації, отриманої під час допиту учасників ОЗГ та можливості її подальшого використання (95,0 %) /«використання засобів відео-, аудіо- фіксації під час допиту»; «одночасний допит»/.

9. Основними формами використання спеціальних знань під час допиту учасників ОЗГ є: безпосереднє використання слідчим власних спеціальних знань (56,0 %); отримання консультацій спеціаліста без його безпосереднього залучення до проведення допиту (72,5 %); безпосередня участь спеціаліста під час допиту (88,0 %) та допит спеціаліста за обставинами, пов'язаними з їх професійною діяльністю (49,0 %).

Встановлено, що у 79,0 % випадків під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій залучаються спеціалісти у сфері економічної діяльності (63,5 %); спеціалісти у сфері ІТ-технологій (41,5 %); перекладачі (23,0 %); психологи (13,0 %); педагоги (0,5 %); інші спеціалісти (7,5 %).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова Ю. В. Кримінальна відповідальність особи за вчинення злочину при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 205 с.
2. Аленин Ю.П. Процессуальные особенности производства следственных действий: монография. Одесса, 2002. 264 с
3. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. 196 с.
4. Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2011. 550 с.
5. Афанасенко С. І., Стойков І. М. Види та класифікація організованої злочинності. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2899/1/Purch_2014_4_8.pdf.
6. Багнюк Г. І. Міжнародні гарантії захисту прав та свобод людини у контексті національного законодавства. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. № 3(55). С. 27-34.
7. Багнюк Г. І. Поняття та значення засад кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2015. № 6, ч. 2. С. 169–174.
8. Баев О. Я. Криминалистическая тактика и уголовно-процессуальный закон. Воронеж : Воронеж. ун-т, 1977. 115 с.
9. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика: научн.-практ. пособ. Москва: Экзамен, 2003. 432 с.
10. Баев О. Я. Тактика следственных действий : учеб. пособ. Воронеж : МОДЭК, 1995. 208 с.

11. Баев О. Я. Конфликтные ситуации на предварительном следствии. (основы предупреждения и разрешения) / О.Я. Баев. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1993. – 132 с.
12. Бахин В. П. Допрос : лекция. Киев, 1999. 40 с.
13. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). Киев, 2002. 268 с.
14. Бахин В. П. Тактика преступников. Тактические приемы противодействия преступников следствию. Киев, 2009. 44 с.
15. Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. Криміналістика : курс лекцій : у 2 ч. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. Ч. І. 356 с.
16. Бацько І. М. Удосконалення процесуальної регламентації протоколювання слідчих дій та додатків до протоколів. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2000. № 3. С. 117–125.
17. Бедь В. В. Використання психологічних знань адвокатом-захисником у кримінальному процесі. К., 1999.
18. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : МАУП, 2004. 436 с.
19. Белкин Р. С., Яблоков Н. П. Понятие и структура следственной ситуации. *Криминалистика социалистических стран*. М., 1986. 162 с.
20. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М. : Норма ; НОРМА–ИНФРА-М, 2001. 240 с.
21. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. М. : Юрист, 1997. Т. 2. Частные криминалистические теории. 464 с. 205
22. Белкин Р. С., Лившиц Е. М. Тактика следственных действий. М. : Новый юристь, 1997. 176 с.
23. Белкин Р.С. Курс криминалистики : учеб. пособ. [3-е изд., доп.]. М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2001. 837 с.

24. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. [2-е изд., изм. и доп.]. М. : Мегатрон XXI, 2000. 334 с.
25. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : в 3 т. : пособие для вузов МВД СССР. М. : Акад. МВД СССР, 1978. Т. 2. Частные криминалистические теории. 410 с.
26. Белкин Р. С. О понятии организации расследования преступлений. Организация расследования преступлений органами внутренних дел. М., 1978. С. 25–32.
27. Берназ В.Д. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти) / В.Д. Берназ, С.М. Смаков. Одеса, 2005. 361 с.
28. Берназ В. Д. Теорія і практика використання психологічних знань у здійсненні та удосконаленні слідчої діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук : Харків: Нац. ун-т. внутр. справ України, 2004. 422 с.
29. Белан С. В., Луценко Т. О. Психологічні прийоми подолання протидії слідству при проведенні окремих слідчих дій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. № 6. 2009. С. 11–20.
30. Бишевец О. В. Концептуальні засади застосування психологічного впливу у сфері судочинства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 201 с.
31. Бідняк Г. С. Права та обов'язки експерта за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.). Київ, 2013. С. 27–30.
32. Богинский В. Е. Система тактических приемов допроса подозреваемого : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1980. 225 с.
33. Болотникова О. П. Психотерапия и психологическое консультирование : учеб.-метод. пособ. Тольятти : ТГУ, 2011. 60 с.
34. Бортник В. Захист прав, честі і гідності підозрюваного під час допиту: окремі проблеми. *Право України*. 2005. № 11. С. 49–52.

35. Бочелюк В. Ю. Юридична психологія : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2010. 336 с.
36. Буркаль В. С. Протидія транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2019. 234 с.
37. Бова А. Організована злочинність у вимірі глобалізації. URL: <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=39&c=766&setcss=1&ncss=big>.
38. Блувштейн Ю. Д. Понятие личности преступника. *Советское государство и право*. 1979. № 8. С. 97–102.
39. Болдирєва К. Ю. Метод профайлінгу у практиці боротьби зі злочинністю. Одеса, 2020. 36 с.
40. Вапнярчук В. В. Особливості процесуального становища особи, яка провадить дізнання. Харків : Торсінг, 2001. 220 с.
41. Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09: Харків, 2003. 188 с.
42. Васильев А. Н. Следственная тактика. М. : Юрид. лит., 1976. 198 с.
43. Васильев А. Н., Карнеева Л. М. Тактика допроса. М. : Юрид. лит., 1970. 208 с.
44. Васьковская С. В., Горностай П. П. Психологическое консультирование: ситуационные задачи. Киев, 1996. 192 с.
45. Ващук Л. П. Процесуальний статус спеціаліста з невербальної інформації. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17901>.
46. Ващук Л. П., Тіщенко В. В. Сприйняття та використання вербальної і невербальної інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій. Криміналістика та судова експертиза. 2019. Вип. 64. С. 169-179.

47. Ващук О.П. Поліграфологічна та психофізіологічна діагностика особистості: навч. - метод. посіб. Одеса: Юридична література, 2016. 84 с.
48. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1999. 20 с.
49. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 193–199.
50. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. Київ : Правник, 1999. 126 с.
51. Великий В. М., Ісичко С. М. Правові та психологічні засади очної ставки. *Юридичний бюлетень*. Вип.10. 2019. С.7-14.
52. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій : монографія. Київ, 2015. 192 с.
53. Волобуев А., Галкин Е. Организованная преступность и ее сущность. *Советская юстиция*. М. , 1989. № 21. С. 9–11.
54. Вчись.com.ua. Неправдиві показання у механізмі протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими групами. URL: <https://vchys.com.ua/referat/referat-z-prava/20401-neppravdiv-pokazannia-u-mehanizm-protidii-rozsliduvanniu-zlochinv-scho-vchiniaiutsia-organzovanimi-grupami.html>.
55. Гвоздецький В. Д. Організована злочинність як об'єкт соціально-філософського аналізу: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 1997. 30 с.
56. Гельвиг А. Современная криминалистика. Москва: Право и жизнь, 1925. С. 13–19.
57. Герасимов И.Ф. Криминалистическая тактика: учебнометод. пособ. Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1998. 116 с.

58. Гресь Ю. О. Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 255 с.
59. Грищенко Н. В. Тактика допиту підозрюваного з участю захисника : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 240 с.
60. Гула Л. Ф. Організаційно-правові та тактичні основи діяльності підрозділів ОВС у протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними групами: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 : Київ, 2014. 37 с.
61. Гула Л. Ф. Використання тактичних прийомів у розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями. *Вісник Національного університету «Львівська полтехніка»*. 2016. № 845. С. 515-521.
62. Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). Санкт-Петербург, 2001. 288 с.
63. Гуценко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств : учеб. пособ. для юрид. вузов. [2-е изд., доп и испр.]. М. : Зерцало-М, 2002. 528 с.
64. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. М.: Юридическая литература, 1990. 442 с
65. Давлетов А. К. Очная ставка на предварительном следствии : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ленинград, 1961. 170 с.
66. Джордж Р., Кристиани Т. Консультирование: теория и практика. М.: Эксмо, 2002. 448 с.
67. Демидова Є.Є. Тактика допиту обізнаних осіб : монографія. Харків : «Апостіль», 2013. 232 с.
68. Дердюк Б. М. Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації під час допиту. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 1(10). 2016. С. 242-245.
69. Дергач Л. В. Особливості проведення допиту підозрюваних у справах про вимагання, вчинені організованими злочинними групами.

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).
№ 22. 2009. С.267-273.

70. Дергач Л. В. Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами, у сучасних умовах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 21 с

71. Долженков О. Ф. Інфраструктура організованої економічної злочинності : монографія. Одеса : НДРВВ ОЮІ НУВС, 2002. 254 с.

72. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. М. : Юрид. лит., 1976. 112 с.

73. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Минск : Вышэйшая шк., 1971. 272 с.

74. Дуцак О. Ю. Застосування профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції. Механізм функціонування громадянського суспільства: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (22 листопада 2019 року). ЛьвДУВС, 2019. С.114-118.

75. Еникеев М. И. Практикум по юридической психологии : учеб. пособ. М. : НОРМА, 2001. 592 с.

76. Еникеев М. И., Образцов В. А., Эминов В. Е. Следственные действия: психология, тактика, технология : учеб. пособие. М. : Проспект, 2011. 216 с.

77. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 року, Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : ратифікована 207 Законом України від 17 лип. 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263.

78. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення офісу Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011>.

79. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38635617>.

80. Жалдак І. А. Актуальні питання тактики одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. С. 150–156.

81. Жалдак І. А. Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб: порівняльний аналіз кримінально-процесуальних норм України та країн Європейського союзу. *KELM. Knowledge. Education. Law. Management*. Lodz (Poland). 2018. № 4 (24). Р. 143–150. Index Copernicus.

82. Жалдак І. А. Тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 19 с.

83. Жалдак І. А. Тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 240 с.

84. Жерж Н.А. Пошуковий портрет злочинця: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. Вип. 2(65). С. 172- 179

85. Журавель В. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2007. № 2(49). С. 177–186.

86. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків : Апостіль, 2012. 304 с

87. Журавель В. А. Формалізація розслідування: теоретичні основи і практичні можливості. *Правничий часопис Донецького університету*. 2010. Вип. 1 (23). С. 100–107.

88. Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1983. 17 с.

89. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 (III) ГА ООН від 10 груд. 1948 р. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. Амстердам-Київ, 1996. С. 6–9.

90. Закатов А. А. Тактика допроса потерпевшего на предварительном следствии. Одесса, 1971.
91. Закон України Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.
92. Земляний Д. Л. Тактичні особливості допиту підозрюваного. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. Ужгород, 2019. № 4. С. 336–339.
93. Зинин А. М. Участие специалиста в процессуальных действиях. М. : Проспект, 2011. 160 с.
94. Іванчишин І. І. Організоване злочинне угруповання як об'єкт криміналістичного дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 253-279.
95. Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. Криміналістичні аспекти забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві. Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжвузів. наук.-практ. конф. студентів, курсантів і слухачів, (Донецьк, 02 берез. 2001 р.) / МВС України ; Донецький ін-т внутр. справ. Донецьк, 2001. С. 51–56.
96. Карпов Н. С., Євдокименко С. В. Злочинна діяльність. Київ : Семенко С., 2001. 59 с.
97. Калганова О. А., Балицький Т. М. Підготовчі дії до проведення слідчого експерименту. Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 72. С. 407–412.
98. Калиновська Я. О. Сучасні види організованої злочинності загальнокримінальної спрямованості. *Forum Prava*, 2017. (5). С.164–168. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/164-168-2017-5-----25-.pdf>.
99. Калинюк Н. М. Кримінально-процесуальні перспективи дистанційної очної ставки в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 287–291.

100. Калинюк Н. М. Тактика проведення очної ставки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 19 с.
101. Калинюк Н. М. Тактика проведення очної ставки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 213 с. 209
102. Каневский Л. Л. Тактика производства очной ставки между несовершеннолетним, вовлеченным в противоправную деятельность, и взрослым подстрекателем. Материалы конференции по итогам научно-исследовательской работы за 1967 г. Свердловск, 1968. С. 192–195.
103. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства* : наук.- практ. журн. 2015. № 1. С. 40–48.
104. Карнеева Л. М., Соловьев А. Б., Чувилев А. А. Допрос подозреваемого и обвиняемого. М. : Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разработ. мер предупреждения преступности, 1969. 124 с.
105. Карпіка С. М. Види слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. № 12, т. 2. С. 161–163.
106. Карпушин С. Ю. Проведення одночасного допиту у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2015. № 5–2. С. 238–243.
107. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 215 с.
108. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.
109. Кисько А. І. Проблеми доказування ознак організованості злочинної групи на досудовому розслідуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий ріг, 2020. 16 с.
110. Кіп्राх І. С. Визначення поняття слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 275–283.

111. Климчук М. П., Фурман Я. В. Тактичні особливості допиту підозрюваних – членів організованих злочинних угруповань. *Юридичний науковий електронний журнал*. №1. 2017. С.174-177.

112. Козій В. В. Окремі аспекти допиту потерпілого під час судового розгляду кримінального провадження. *Науковий часопис Національної академії прокуратури*. 2017. № 3. С. 73–81.

113. Козирев М. П. Психологічні аспекти організованої злочинності у контексті національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 1. 2009. С. 1-13. URL : <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1401/1/1-2009kmpknb.pdf>.

114. Ковтуненко Л. П. Підстави криміналістичної класифікації слідчих ситуацій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. № 9. 2009. С. 126–132

115. Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2008. 20 с.

116. Колесник І. А. Тактика виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 9 с.

117. Колісниченко О. Н. Розшук. Радянська криміналістика : криміналістична техніка і слідча тактика / за заг. ред. В. П. Колмакова. Київ : Вища шк., 1973. С. 284–291.

118. Комаринська Ю. Б. Застосування інноваційних технологій у поліцейському допиті. Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 24 лист. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 1. С. 225-226.

119. Комарков В.С. Тактика пред'явлення доказательств на допросе обвиняемого: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1973. 24 с.

120. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року : прийнята резолюцією 55/25 ГА ООН від 15 лист.

2000 р. Збірник 210 міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. Київ, 2006. С. 554–606.

121. Коновалов Е. Ф. Розыскная деятельность следователя : учеб.-практ. пособ. М. : ВШ МВД СССР, 1973. 140 с.

122. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков : Консум, 1999. 156 с.

123. Коновалова В. Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя. Киев : РИО МВД УССР, 1973. 122 с.

124. Коновалова В. Е. Теоретические проблемы следственной тактики. (Познавательная функция логики и психологии в следственной тактике) : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1966. 30 с.

125. Коновалова В. Е., Сербулов А. М. Следственная тактика : принципы и функции. Киев : РИО МВД УССР, 1983. 132 с.

126. Коновалова В. Е. Тактика производства очной ставки. Ученые записки Харьковского юридического института. Харьков, 1955. Вып. VI. С. 125–134.

127. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология : учеб. пособие. Харьков : Консум, 2006. 176 с.

128. Коновалова В. Е., Колесниченко А. Н. Теоретические проблемы криминалистической характеристики. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М., 1984. С. 15–19.

129. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Академічний курс : підручник. Київ : Ін Юре, 2004. 424 с.

130. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.

131. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монография. Харьков: НУВД, 2002. 412 с.

132. Корж В. П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, скоюваних організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09: Київ, 2003. 48 с.

133. Коробка О. С. Допит у конфліктній слідчій ситуації. *Юридичний науковий електронний журнал*. №2. 2020. С. 382-385.

134. Коровайко О. І. Особливості провадження дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів в ході судового слідства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.

135. Корнієнко М. В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. Київ, 2004. 300 с.

136. Косенко А. С. Розыскные действия в советском уголовном процессе : учеб. пособ. Хабаровск, 1989. 43 с.

137. Костицький М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі. Київ, 1990.

138. Котюк О. І. Мета, фактичні та процесуальні підстави одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб потребують уточнення. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 26–32.

139. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования. М. : Академический проект, 1999. 240 с.

140. Криміналістика: підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.]. Харків : Право, 2008. 464 с

141. Криминалистика : учебник / [Т. Б. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская]. М. : Норма, 2005. 992 с.

142. Криминалистическая тактика : учебник / под общ. ред. А. С. Сорочкина. М. : Юрлитинформ, 2013. 728 с.

143. Криміналістика : навч. посіб. / [Р. І. Благута, Р. І. Сибірня, В. М. Бараняк та ін.]. Київ : Атіка, 2012. 496 с.

144. Криминалистика: учеб. для вузов / [И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.]/ под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва: Высшая школа, 2000. 672 с.

145. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін.]. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 897 с.
146. Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. [5-те вид. переробл. та допов.]. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.
147. Криміналістика : підручник для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і допов. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
148. Кримінологія : питання та відповіді.
URL: <http://pidruchniki.com/81540/pravo/kriminologiya/>
149. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text/>
150. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
151. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. /Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. Київ : Видавець, 2012. 275 с.
152. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
153. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
154. Кубарев І. В. Сутність психологічного контакту під час проведення допиту. *Правовий часопис Донбасу*. № 2 (71). 2020. С. 190-196.
155. Кузьмічов В. С. Вивчення особи обвинуваченого як умова ефективного застосування криміналістичних прийомів та засобів. *Теоретичні*

та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів : матеріали наук.-практ. конф. Київ, 1996. С. 48–55.

156. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: сутність, принцип, криміналістичні прийоми та засоби здійснення: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1996. 504с.

157. Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія. Київ : НАВСУ ; Правник, 2000. 450 с.

158. Кузьмічов В. С., Черноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення : монографія. Київ : Нічлава, 2005. 446 с.

159. Кучинська О.П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 460 с.

160. Куц В. М., Лизогуб Б. В. Теоретичне визначення поняття організованої злочинності. *Наукові записки Харківського економічно-правового університету*. Харків, 2004. № 1. С. 66-78.

161. Комірчий П.О. Дослідження організованої злочинності: системно-функціональний підхід. *Право і суспільство*. 2017. № 5. Ч. 2. С. 201–205.

162. Лавренюк В. В. Особливості характеристики організованих груп та потерпілого при розслідуванні крадіжок з проникненням у житло, вчинених організованими групами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 292–296.

163. Лановенко И. П. Одновременная очная ставка между тремя и более лицами. *Сборник рефератов и докладов на конференции судебных медиков и криминалистов*. Киев, 1956. С. 58–62.

164. Лешкович Т.А. Використання поліграфа в розслідуванні злочинів: сучасний стан та перспективи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 18 с.

165. Лисиченко В. К., Когутич І. І. Негативні обставини та їх значення у розслідуванні злочинів : монографія. Київ : Дія, 2002. 182 с.
166. Лисиченко В. К. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : наук.-практ. посіб. Київ : Атіка, 2009. 220 с.
167. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Виды участия специалистов на предварительном следствии. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1985. Вып. 30. С. 3–10.
168. Лукашевич В. Г. Основи теорії професійного спілкування слідчого : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1993.
169. Лукашевич В. Г. Криминалистические аспекты изучения преступных групп: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1979. 21 с.
170. Лук'янчиков Б. Є, Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Криміналістика : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. : в 2 ч. Київ: Нац. технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, 2017. Ч. II. Криміналістична тактика. Методика розслідування. 474 с.
171. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Щодо поняття спеціальних знань та форм їх використання у кримінальному провадженні. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : збірник матеріалів III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2020 року). Київ-Маріуполь, 2020. С. 187–192.
172. Лунеев В. В. Организованная преступность в России: осознание, истоки, тенденции. *Государство и право*. 1996. № 4. 210 с.
173. Малярова В. О., Матюшкова Т. П., Кікінчук В. В., Бугайчук К. Л. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій : метод. рек. Харків : ХНУВС, 2018. 101 с.
174. Марков М. М. Зарубіжний допит підозрюваного на прикладі Європейських країн. Кримінальне судочинство: сучасний стан та

перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ, 2021. С.183-185.

175. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві : монографія. Чернівці : Рута, 2005. 151 с.

176. Матюшкова Т. П. Бар'єри спілкування в тактиці допиту: деякі особливості виникнення та прийоми подолання. *Право і безпека*. 2010. № 4. С. 187-190.

177. Матюшкова Т. П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 : Харків, 2006. 212 с.

178. Марисюк К. Б., Черепушак В.В. До питання про поняття «організована злочинність». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів, 2019. Вип. 23. С. 98–102.

179. Мацкевич И. М. Криминологический портрет преступника (теоретические проблемы составления). *Научные труды Московской государственной юридической академии*. 2008. № 6. С. 1424–1444 с.

180. Милинчук В. В. Использование видеосвязи при получении доказательств по уголовным делам а рамках международного сотрудничества. *Вестник Московского университета. Серия Право*. 2001. № 5. С. 91–104.

181. Мировська А. В., Синовєрський А. І. Особливості розслідування злочинів, учинених організованими групами. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С.246-249.

182. Мировська Тактика використання спеціальних знань під час проведення допиту при розслідуванні фальшивомонетництва. *Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 31. Том 3. 2015. С.89-92.

183. Мирівська А. В. Поняття використання спеціальних знань у ході розслідування фальшивомонетництва. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 2-3 (2526). 2011. С. 115-122.
184. Мельник П. Поняття «організована злочинність» у історико-правовому вимірі. *Young Scientist*. № 4 (56) April. 2018. С. 69–73.
185. Медведєв В. С. Кримінальна психологія: підручник. Київ, 2004. 368 с.
186. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / [відп. ред.: Є.М. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. К. : Атіка, 2009. Т. V : Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій. 2009. 1008 с.
187. Міняйло Н. Є. Межі застосування поняття «організована злочинність» в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 14. С. 75–78.
188. Молдован А. В. Кримінальний процес : Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури., 2005. 352 с.
189. Мотлях О. І. Інструментальна діагностика достовірності вербальної інформації та використання її результатів у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09: Київ, 2014. 32 с.
190. Мотлях І. О. Психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа як можливе джерело доказів. *Право та державне управління*. Випуск 4. 2011. С. 117-120.
191. Назаров О. А. Проблемні питання використання поліграфа в діяльності органів внутрішніх справ України щодо протидії злочинам. *Актуальні питання теорії та практики використання поліграфа* : збірка статей / за заг. ред. В. О. Шаповалова. К. : Освіта України, 2015. 220 с. (Серія: Бібліотека Колегії поліграфологів України), С 38-46.
192. Настільна книга слідчого / [М. І. Панов В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Ін Юре, 2007. 728 с.

193. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні / за заг. ред. В. В. Чернея та С. С. Чернявського. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 880 с.

194. Освіта.ua. Психологія. Побудова психологічного портрету. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/27905/>.

195. Основи боротьби з організованою злочинністю : монографія / [під ред. В. С. Овчинського, В. Е. Емінова, Н. П. Яблокова]. М.: ІНФРА-М, 1996. 400 с.

196. Організація і тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб : метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. О. Алексєєв, І. А. Жалдак та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 44 с.

197. Організація і тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб : навч. посіб. / [С. С. Чернявський, О. О. Алексєєв, А. А. Вознюк, І. А. Жалдак та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 66 с. : [сайт]. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/1131>.

198. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / [В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич]. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 148 с.

199. Павлюк Н. В. Використання тактичних прийомів допиту неповнолітніх, спрямованих на нейтралізацію фантазування. *Криміналістика XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків : Право, 2010. С. 427–430.

200. Павлюк Н. В. Залучення спеціаліста у допиті неповнолітніх – напрямок оптимізації розслідування злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. Вип. 23. С. 215–222.

201. Павлюк Н. В. Процес формування показань неповнолітніх (інтерпретація та використання під час допиту) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 246 с.

202. Переверза О. Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 19 с.

203. Переверза О. Я. Особливості тактики допиту особи, яка дає завідомо неправдиві показання, з участю захисника у процесі з моменту затримання. *Право України*. 2002. № 10. С. 50–53.

204. Перякина М. П. Институт очной ставки: история развития и современное состояние. *История государства и права*. 2007. № 13. С. 5–7.

205. Пирожков В.Ф. Криминальная психология. М.: Ось-89, 2001. 704 с.

206. Піскун Д. М. Очна ставка: тактика і психологічні основи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 20 с.

207. Плосконос А. І. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 3. С. 172-175.

208. Плосконос А. І. Організаційно-тактичні заходи підготовки до допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. . *KELM: Knowledge, Education, Law, Management*. 2018. №2 (22). С. 152-157.

209. Плосконос А. І. Тактичні прийоми допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Підприємництво, господарство і право*. № 11. Київ, 2020. С.260-265.

210. Плосконос А. В. Обставини, які підлягають встановленню під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *KELM: Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. №3 (31). С. 135-139.

211. Плосконос А. І., Саковський А.А. Використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Підприємництво, господарство і право*. № 5. Київ, 2021. С.301-306.

212. Плосконос А. І. Роль організаційно-тактичних заходів у підготовці до допиту членів організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: збірник матеріалів конф.* (Київ, 20 квіт. 2017 р.). НАВС, Київ, 2017. С. 291-293.

213. Плосконос А. І. Підготовка до допиту при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями. *Актуальні проблеми досудового розслідування: матеріали міжвід. наук.-практ. конф.* (Київ, 5 липн. 2017 р.). Київ, 2017. С. 214-217.

214. Плосконос А. І., Саковський А. А. Особливості допиту у кримінальних провадженнях про злочини, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доповідей міжн.наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського* (Харків, 8 лист. 2017 р.) Харків, 2017. С.159-161.

215. Плосконос А. І. Обставини, які підлягають встановленню під час допиту. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: збірник матеріалів наук.практ. конф.* (Київ, 24 листоп. 2017 р.). НАВС, Київ, 2017. Частина 2. С. 217-220.

216. Плосконос А. І. Використання результатів оперативної діяльності під час допиту. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук проф. Н. І. Клименко* (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ – Маріуполь, 2018, С.271-273.

217. Плосконос А. І. Криміналістичний профіль злочинця та його значення під час допиту. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2018. С. 333-336.

218. Плосконос А. І. Лжесвідчення та неправдиві показання як форми протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, що вчиняють

організовані групи. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 334-336.

219. Погорецький М. А. Слідчі дії: поняття та класифікація. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 1. С. 150–156.

220. Погорецький М. А. Організована злочинність в Україні: тенденції розвитку та заходи протидії. *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 16. С. 99-110.

221. Половникова Ж. Ю. Применение полиграфа в системе МВД Украины. URL: <http://www.poligraph.com.ua/crimpol/article2.htm#Text>.

222. Поліщук А.С. Особливості застосування поліграфа. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: збірник матеріалів наук.практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.). НАВС, Київ, 2017. Частина 2. С. 210-213.

223. Порубов Н. И. Допрос в советском уголовном судопроизводстве. Минск : Вышэйшая шк., 1973. 368 с.

224. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии : учеб. пособ. М. : БЕК, 1998. 208 с.

225. Порубов Н.И., Порубов А.Н. Допрос: процессуальные и криминалистические аспекты: монография. М.: Юрлитинформ, 2013.

226. Прийняття процесуальних рішень та проведення слідчих дій : навч. посіб. / [В. П. Горбачов, Л. І. Шаповалова, А. О. Шульга та ін.]; за ред. В. П. Горбачова. Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2012. 364 с.

227. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/print1360050276201189>.

228. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства

внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>.

229. Про затвердження Змін до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 28 травн. 2020 р. № 420. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0529-20#Text>.

230. Про залучення перекладачів у кримінальному провадженні : рішення Ради суддів України № 48 від 09 черв. 2016 р., м. Київ. Рада суддів України : [сайт]. URL: <http://www.rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-48-vid-09062016-prozalucenna-perekladaciv-u-kriminalnomu-provadženni>.

231. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

232. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

233. Падалка А. М. Теоретико-методологічні засади розслідування організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування : монографія. Ірпінь, 2020. 368 с

234. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

235. Проценко М. В. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2008. 20 с.

236. Процюк О. М. Тактичні прийоми під час проведення допиту неповнолітніх, підозрюваних у конфліктній ситуації. *Митна справа*. 2015. № 1 (97). С. 88–94.

237. Процюк О. М. Визначення часу, місця та способу виклику на допит неповнолітніх підозрюваних – основні елементи підготовки до допиту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 3. С. 193–198.

238. Психологічне консультування: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / [В.Г. Панок, І.М. Зварич, Я.В. Чаплак, О.М. Чернописький]. Чернівці, 2011. 272 с.

239. Ратинов А. Р. Феноменология лжи. Судебно-психологический взгляд. *Юридическая психология* : сб. науч. тр. М., 1998. С. 95–105.

240. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей : учеб. пособие. М., 1967. 290 с.

241. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : навч. посіб. Київ : Аванпост-Прим, 2010. 304 с.

242. Савицкий В. М. Презумпция невиновности. М. : Норма, 1997. 121 с.

243. Сакало В. О. Тактика злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 16 с.

244. Сакаль А. П. Розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, вчинених організованими транснаціональними злочинними угрупованнями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.

245. Саковський А. А. Особливості документування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 49–59.

246. Саковський А. А., Жижин А. В. Актуальні питання документування кримінальних правопорушень. *Актуальні питання криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 209–212.

247. Саковський А. А. Роль та значення оперативно-розшукової характеристики у протидії корупційним правопорушенням. *Реалізація*

державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 279–281.

248. Саковський А. А. Взаємодія підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування в документуванні кримінальних правопорушень. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ: наук. журн. / [редкол.: С.С. Чернявський (головний редактор) та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. № 1 (111). С. 49-54.

249. Салтевський М. В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ, 1994. 180 с.

250. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 т. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. Методика і тактика. 528 с.

251. Санакоєв Д. Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 20 с

252. Сас В. Щодо вчення про тактику слідчої дій. *Право України*. 2002. № 2. С. 13–17.

253. Севрук В. Аналіз апробаційного матеріалу щодо проблем протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етичній основі. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. Київ, 2020. С.243-249.

254. Сергатий М. О. Основи оперативної розробки організованих груп, що займаються незаконним обігом наркотиків: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Харків, 2002. 16 с.

255. Семенов В. В. Проблеми висунення слідчих версій при розслідуванні вбивств, прихованих інсценуванням. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. № 9. С. 77-84

256. Сидорук І. І. Організаційно-правові і тактичні основи документування економічних злочинів, вчинених організованими

злочинними формуваннями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Львів, 2007. 16 с.

257. Следственные действия: криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов / под ред. В. А. Образцова. М. : Юристъ, 2001. 501 с.

258. Слободян Я. І. Криміналістична методика на сучасному етапі та її роль у розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 64–70.

259. Словник спеціальних термінів правоохоронної діяльності / за ред. проф. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 560 с.

260. Словник української мови : в 11 т. / [ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін.] ; АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1980. Т. 11. Х–Б. 700 с.

261. Словник української мови : в 11 т. / [ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін.] ; АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1977. Т. 8. Природа – Ряхтливий. 927 с.

262. Смирнов М. И. Дистанционное проведение допроса: перспективы развития. *Правова держава очима молодих дослідників* : матеріали IV-ї Звітної щорічної студентської конф. (20 берез. 2001 р., Одеса) / відп. ред. М. О. Баймуратов. Одеса, 2001. С. 181–189.

263. Смоков С. М. Психологічний вплив як необхідний елемент слідчої діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 148–152.

264. Солодовніков А. Г. Особливості розслідування нападів з метою заволодіння чужим майном, вчинених організованими групами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. 2008. 20 с.

265. Сокиран Ф. М. Психологічний вплив як елемент тактики розслідування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 2. С. 199–203.

266. Соколенко М. О. Алгоритмізація і творчий підхід у тактиці допиту. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип. 29. 2015. С. 235–242.

267. Способи подолання протидії слідству при допиті.
URL: https://allref.com.ua/uk/skachaty/Sposobi_podolannya_protidiyi_slidstvu_pr_i_dopiti?page=3.

268. Старенький О. С. Законодавчі нововведення щодо процесуального порядку провадження окремих слідчих (розшукових) дій як засобів отримання доказів у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 82–94.

269. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2016. 336 с.

270. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : НАВСУ, 2005. 272 с.

271. Стихїрна І. С. Основи протидії етнічним організованим злочинним групам криміналістичними та оперативно-розшуковими засобами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2009. 20 с.

272. Стояновский М. В. Классификационный подход в криминалистической науке и практике (на примере криминалистической тактики). М. : Юрлитинформ, 2010. 160 с.

273. Стратонов В. М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 34 с.

274. Судова психологія : навч. посіб. / М. В. Костицький, В. Я. Марчак, О. К. Черновський, А. В. Федіна. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. 496 с.

275. Сулицький В. Психологічний портрет злочинця. *Практична психологія*. 2005. № 6. С. 166–181.

276. Татаров О. Ю. Досудове провадження у кримінальному процесі України : теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Донецьк : ПРОМІНЬ, 2012. 639 с.

277. Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2009. 40 с.

278. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. [4-те вид., доп. і переробл.]. Київ : А.С.К., 2003. 1120 с.

279. Тимчишин А. М. Тактичні особливості проведення допиту у кримінальних провадженнях про фальшивомонетництво. Науково-інформаційний вісник Право. Вип. 12. 2015. С. 148-153.

280. Топчій В. В. Планування розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 1. С. 169-174.

281. Толкаченко О. О. Тактика виявлення злочинних груп : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2011. 20 с.

282. Удалова Л. Д. Теорія судових доказів в питаннях та відповідях: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 104 с.

283. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Паливода А. В., 2007. 352 с.

284. Удалова Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 433 с.

285. Удалова Л.Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія. Київ , 2005. 324 с.

286. Удовенко Ж.В. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В.І. Галагана. К. : «Центр учбової літератури», 2016. 320 с.

287. Український портал практики Європейського суду з прав людини. URL: <http://eurocourt.in.ua/AboutJournal.asp>.

288. Федосов Е. В. Узагальнена класифікація організованих злочинних угруповань. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 93–102.

289. Фунікова О. В. Теоретичні основи класифікації запитань у криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.
290. Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.
291. Хоменко М. Використання поліграфа у розкритті та розслідуванні злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. № 10. Київ, 2020. С.304-308.
292. Цимбалюк В. М. Діяльність спеціалізованих підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю по подоланню протидії з боку злочинних формувань : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 21.07.06. Київ, 1999. 20 с.
293. Циркаль В. В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09: Киев, 1984.
294. Чаплинська Ю. А. Криміналістичне забезпечення організації проведення допиту. *Науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 424–432.
295. Чаплинська Ю. А. Підготовка до допиту як необхідна умова якісного проведення слідчої дії. *Вісник Академії митної служби України*. 2012. № 2. -С. 89-95.
296. Чаплинський К. О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 : Дніпропетровськ, 2011. 36 с.
297. Чаплинський К. О. Розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями : навч. посібник. Дніпропетровськ , 2009. 225 с.
298. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій. Дніпропетровськ, 2010. 560 с.
299. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики

розслідування фінансового шахрайства: дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 610 с.

300. Чернявський С. С. Концептуальні засади комплексної методики розслідування. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/6244/1/09-4-31.pdf>.

301. Чекотило В. І. Окремі питання допиту експерта під час досудового розслідування. *Наше право*. 2015. № 4. С. 131–135.

302. Чередниченко Е.Е. Принципы уголовного законодательства: понятие, система, проблемы законодательной регламентации. М.,: Волтерс Клувер, 2007. 192 с.

303. Черниченко І. В. Застосування відеоконференції у кримінальному провадженні України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.

304. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 555 с.

305. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

306. Чурилов С. Н. Криминалистическая методика: история и современность. М. : Маркетинг, 2002. 370 с.

307. Шаламов В. П. Значение следственного риска в тактике допроса. *Молодой ученый*. 2017. №48. С. 286-289. URL: <https://moluch.ru/archive/182/46777/>.

308. Шаламов М. П. Розыск. Криминалистика. М., 1959. С. 328–333.

309. Шаповалов В. А. Методы психологической оценки достоверности сообщаемой информации : метод. пособ. Киев : Освіта України, 2016. 160 с.

310. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146–150.

311. Шевчук В. М. Теоретичні основи формування та реалізації тактичних операцій у криміналістиці : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2013. 46 с.

312. Шевчук В. М. Проблеми розмежування тактичних операцій та тактичних комбінацій у криміналістиці. *Право і суспільство*. 2013. № 6.2. С. 362-366.

313. Шепитько В. Ю. Теория криминалистической тактики : монографія. Харьков : Гриф, 2002. 349 с.

314. Шепитько В. Ю. Допрос несовершеннолетних: психология и тактика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1991. 24 с.

315. Шепитько В. Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями : монографія. Харьков, 2000. 88 с

316. Шепитько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юрид., 2007. 432 с.

317. Шепитько В. Ю. Теоретичні проблеми систематизації тактичних прийомів у криміналістиці : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1996. 30 с.

318. Шепитько В. Ю. Тактика допиту : текст лекції. Харків : Укр. юрид. акад., 1992. 23 с.

319. Шибіко В. П. Очна ставка. Юридична енциклопедія : в 6 т. Київ, 2002. Т. 4. С. 400.

320. Шингарьов Д. О. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 223 с.

321. Щербаков С. В. Американское доказательственное право : англо-русский словарь-справочник. М. : Юрлитинформ, 2010. 144 с.

322. Щербаковский М. Г., Кравченко А. А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. 68 с.

323. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків, 2015. 560 с.
324. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 20 с.
325. Юсупов В. В. Організація і тактика перевірки алібі у досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 17 с.
326. Яремчук В. О. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014.
327. Яремчук В. О. Функції та форми участі спеціаліста під час проведення слідчих дій. 2010. Вип. 10. С. 123–130.
328. Яцюк О. В. Провадження у справах про злочини, що вчинені організованими групами, на досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 : Київ, 2005. 17 с.
329. Якубович Г. А. О возможностях использования специальных психологических знаний при производстве по уголовным делам. *Вестник Самарской гуманитарной академии*. 2009. № 2. С. 38–42.
330. Яблоков Н. П. Криминалистика: учебник. [3-е изд., перераб. и доп.]. М.: Юристъ, 2005. 781 с.
331. Wikipedia. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зведені дані анкетування 200 слідчих Національної поліції України у зв'язку з дослідженням проблемних аспектів, пов'язаних із організацією та тактикою проведення допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій

Зазначте Вашу посаду:		
слідчий	10	5,0
старший слідчий	40	20,0
слідчий в ОВС	100	50,0
старший слідчий в ОВС	40	20,0
начальник (заступник) слідчого відділу	10	5,0
Зазначте стаж роботи в слідчих підрозділах:		
до 3 років	10	5,0
до 5 років	10	5,0
до 10 років	80	40,0
до 15 років	60	30,0
понад 15 років	40	20,0
Чи доводилося Вам розслідувати кримінальні правопорушення, вчинені ОЗГ?		
так	146	73,0
так, в складі СОГ проводив окремі СРД	52	26,0
ні	2	1,0
Чи є в підрозділі, де Ви працюєте, спеціалізація стосовно розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів ОЗГ?		
так	177	88,5
ні	23	11,5
Чи існує потреба у розробці окремих методик щодо розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, які вчиняються у складі ОЗГ?		
так	197	98,5
ні	0	0
складно відповісти	3	1,5
Чи існує потреба у розробці тактичних особливостей проведення окремих СРД з учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій?		
так	187	93,5
ні	13	6,5
складно відповісти	0	0

Вкажіть стосовно яких саме СРД з учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, на Вашу думку, існує потреба у розробці тактичних особливостей? /можете обрати декілька варіантів/		
огляд	85	42,5
обшук	110	55,0
допит	143	71,5
одночасний допит	167	83,5
пред'явлення для впізнання	116	58,0
слідчий експеримент	129	64,5
Вкажіть, які на Вашу думку, характеристики повинен враховувати слідчий під час підготовки до допиту учасників ОГ та ЗО? /можете обрати декілька варіантів/		
соціально-демографічні дані	190	95,0
суспільно-небезпечні ознаки	178	89,0
психологічні риси та властивості	196	98,0
інтелектуальні характеристики	164	82,0
індивідуальні особливості зовнішності особи	121	60,5
юридичні ознаки	103	51,5
Вкажіть, як часто Ви звертаєтесь до наступних різновидів допиту під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів ОГ та ЗО? /можете обрати декілька варіантів/		
повторний допит	200	100
додатковий допит	83	41,5
Вкажіть, як часто Ви звертаєтесь до наступних різновидів допиту під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів ОГ та ЗО? /можете обрати декілька варіантів/		
допит у конфліктній ситуації	192	96,0
допит у безконфліктній ситуації	28	14,0
Вкажіть, як часто Ви звертаєтесь до наступних різновидів допиту під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів ОГ та ЗО? /можете обрати декілька варіантів/		
допит у сприятливій ситуації	87	43,5
допит у несприятливій ситуації	142	71,0
Вкажіть, як часто Ви звертаєтесь до наступних різновидів допиту під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів ОГ та ЗО? /можете обрати декілька варіантів/		
простий допит	18	9,0
складний допит	195	97,5

Вкажіть, як часто Ви звертаєтесь до наступних різновидів допиту під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів ОГ та ЗО? /можете обрати декілька варіантів/		
допит в кабінеті слідчого (слідчій кімнаті)	176	88,0
допит на місці події	28	14,0
допит в іншому місці	35	17,5
Вкажіть, які на Вашу думку форми використання спеціальних знань під час допиту є найбільш ефективними? /можете обрати декілька варіантів/		
безпосереднє використання слідчим власних спеціальних знань	112	56,0
отримання під час допиту консультацій спеціаліста	145	72,5
безпосередня участь спеціаліста під час допиту	176	88,0
допит спеціаліста за обставинами, пов'язаними з їх професійною діяльністю	98	49,0
Вкажіть, осіб, які приймають участь під допиту учасників ОГ та ЗО? /можете обрати декілька варіантів/		
захисник	188	94,0
перекладач	46	23,0
психолог	26	13,0
експерт	17	8,5
педагог	1	0,5
інші спеціалісти	82	41,0
Вкажіть, яким спеціалістам надається перевага до залучення їх під час проведення допиту? /можете обрати декілька варіантів/		
спеціалісти у сфері економічної діяльності	127	63,5
спеціалісти у сфері ІТ-технологій	83	41,5
спеціалісти-психологи	26	13,0
спеціалісти-хіміки	17	8,5
інші	15	7,5
Вкажіть типові ознаки протидії під час допиту? /можете обрати декілька варіантів/		
постійна необґрунтована зміна допитуваним показань	168	84,0
відмова учасника ОЗГ давати показання, посилаючись на ст. 63 Конституції України	166	83,0
відмова давати показання, аргументуючи своє рішення «вигаданою» недовірою до працівника слідчого підрозділу, який проводить розслідування	143	71,5
побоювання учасників ОЗГ, які в ієрархії угруповання займали найнижчий щабель, давати показання,	131	65,5

аргументуючи таке рішення можливістю реальної помсти з боку лідерів злочинної організації		
наявність «умовно законного» обміну інформацією між членами групи, які взяті під варту, із співучасниками, які у ході розслідування не встановлені або причетність яких до вчинення кримінального правопорушення не доведена	127	63,5
наявність примусу щодо свідків (потерпілих) до відмови останніх від дачі показань з приводу злочинної діяльності, замовчування або перекручування окремих фактів, шляхом підкупу або залякування	67	33,5
Вкажіть, які на Вашу думку, основні недоліки мають місце, при ігноруванні слідчим підготовчого етапу допиту? /можете обрати декілька варіантів/		
втрата важливої доказової інформації	124	62,0
неможливість встановлення всіх співучасників злочину	97	48,5
втрата або неможливість отримання інформації, яка б дозволила встановити місцезнаходження співучасників	89	44,5
втрата або неможливість отримання інформації про ймовірних свідків злочину	75	37,5
втрата або неможливість отримання інформації про місця зберігання викраденого майна або місця його реалізації	68	34,0
втрата або неможливість отримання інформації про додаткові епізоди злочинної діяльності	67	33,5
втрата або неможливість отримання інформації про ймовірних замовників злочину	37	18,5
Вкажіть, які обставини формують предмет допиту учасників ОГ та ЗО? /можете обрати декілька варіантів/		
обставини, які підлягають доказуванню та перелік яких, вичерпно наведений у ст. 91 КПК України	148	74,0
відомості, що утворюють зміст криміналістичної характеристики злочину	188	94,0
обставини, які формують зміст кримінально-правової характеристики конкретного складу злочину або виду (групи) злочинів	184	92,0
специфічні обставини, які формують зміст орієнтуючої інформації, але мають юридичне значення	138	69,0
Вкажіть, які фактори впливають на формування слідчої ситуації? /можете обрати декілька варіантів/		
наявність і характер доказової або орієнтуючої інформації, яка є в розпорядженні слідчого	200	100
здатність слідчого приймати та реалізовувати рішення в	190	95,0

екстремальних умовах		
рівень знань, вмінь та практичний досвід слідчого	189	94,5
можливу протидію встановленню істини з боку злочинця	167	83,5
інтенсивність процесів зникнення доказів і силу факторів, які впливають на такі процеси	130	65,0
наявність у розпорядженні слідчого, необхідних сил, засобів, часу і можливості їх оптимального використання	125	62,5
психологічний стан допитуваних осіб	99	49,5
наслідки помилкових дій слідчого	69	34,5
психологічний стан слідчого	34	17,0
Вкажіть чи є відсутність конфлікту між суб'єктом допиту та допитуваною особою запорукою отримання правдивих показань?		
так	33	16,5
ні	158	79,0
складно відповісти	9	4,5
Вкажіть найбільш ефективні тактичні прийоми допиту, які доцільно використовувати у конфліктних ситуаціях? /можете обрати декілька варіантів/		
<i>Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із відмовою учасників ОЗГ давати показання:</i>		
використання психологічних особливостей особистості допитуваного	187	93,5
роз'яснення обставин, що обтяжують покарання.	121	60,5
роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання	109	54,5
створення враження у допитуваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників	165	82,5
особисті спостереження за допитуваним	198	99,0
<i>Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із постійною необґрунтованою зміною допитуваною особою показань:</i>		
негайний допит на місці затримання	145	72,5
використання засобів відео-, аудіо- фіксації під час допиту	127	63,5
допущення легенди	115	57,5
використання стану емоційної напруженості	97	48,5
пред'явлення контрдоказів	101	50,5
пред'явлення доказів із застосуванням фактора раптовості	120	60,0
<i>Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із побоюваннями учасників ОЗГ давати показання</i>		
вільна розповідь	165	82,5
поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту	121	60,6

<i>Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації, пов'язаної із наявністю «умовно законного» обміну інформацією між учасниками ОЗГ</i>		
пошук «слабкої ланки»	176	88,0
одночасний допит	132	66,0
розпалювання конфлікту	200	100
роздроблення сил та засобів протидії	183	91,5
Вкажіть типові проблемні несприятливі ситуації, які найчастіше виникають під час допиту учасників ОЗГ?		
Проблемна несприятлива ситуація, пов'язана із відмовою учасників ОЗГ давати показання	168	84,0
Проблемна несприятлива ситуація, пов'язана з ухиленням учасників ОЗГ від дачі показань	157	78,5
Проблемна несприятлива ситуація, пов'язана із дачею учасниками ОЗГ неправдивих показань або навмисного спотворення відомостей про фактичні обставини справи як у цілому, так і окремих деталей події	184	92,0
Вкажіть найбільш ефективні тактичні прийоми допиту, які доцільно використовувати у несприятливих проблемних ситуаціях? /можете обрати декілька варіантів/		
використання психологічних властивостей допитуваного	187	93,5
створення враження у допитуваного підозрюваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності ОЗГ та її окремих учасників	165	82,5
налаштування або подвійна адаптація	145	72,5
роз'яснення обставин, які обтяжуватимуть та пом'якшуватимуть покарання	143	71,5
інерція	129	64,5
припинення неправдивих показань допитуваного	121	60,5
поєднання прискореного та уповільненого темпів допиту	121	60,5
демонстрація доказів та контрдоказів	120	60,0
припущення легенди	115	57,5
асоціація за суміжністю	106	53,0
перифраза	86	43,0
демонстрація «незаповненості»	79	39,5
Вкажіть найбільш ефективні тактичні прийоми допиту, які доцільно використовувати у складних ситуаціях? /можете обрати декілька варіантів/		
визначення послідовності допитів шляхом виокремлення потенційно позитивно налаштованих на співпрацю учасників	186	93
нейтралізація побоювань учасника ОЗГ надавати показання першим	177	88,5

створення сприятливої психологічної атмосфери під час допиту шляхом супроводження конкретним слідчим конкретного учасника ОЗГ під час проведення всіх СРД	195	97,5
Вкажіть, чи доцільно використовувати під час допитів учасників ОЗГ тактичні комбінації?		
так	186	93,0
ні	14	7,0
Вкажіть чи використовували Ви під час допитів учасників ОЗГ тактичні комбінації?		
так	111	55,5
ні	89	44,5
Вкажіть, які на Вашу думку підстави є вирішальними для обрання та застосування тактичних прийомів та їх комбінацій /можете обрати декілька варіантів/		
слідча ситуація	156	78,0
кількість епізодів злочинної діяльності	89	44,5
кількісний склад злочинної групи	139	69,5
якісний склад злочинної групи	152	76,0
кримінально-правова кваліфікація злочинного діяння	75	37,5
обсяг доказової інформації, який підтверджує провину учасника (учасників) на певному етапі розслідування	111	55,5
небажання підозрюваного взаємодіяти	170	85,0
Вкажіть, які на Вашу думку тактичні комбінації є найбільш ефективними під час допиту учасників ОЗГ? /можете обрати декілька варіантів/		
тактичні комбінації, спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваним та використання його психологічних особливостей, з метою отримання відомостей, які мають значення для розслідування	189	94,5
тактичні комбінації, спрямовані на заохочення допитуваної особи до співпраці під час розслідування	174	87,0
тактичні комбінації, спрямовані на викриття неправдивої інформації та подолання такої протидії під час допиту учасників ОЗГ	127	63,5
тактичні комбінації, спрямовані на фіксацію доказової інформації, отриманої під час допиту учасників ОЗГ та можливості її подальшого використання	190	95,0
Вкажіть чи доцільно залучати спеціалістів під час допиту учасників ОЗГ?		
так	172	86,0
ні	20	10,0
складно відповісти	8	4,0

Вкажіть чи залучали Ви спеціалістів для проведення допиту з учасником/учасниками ОЗГ?		
так	158	79,0
ні	42	21,0
Вкажіть, яку кількість осіб доцільно запрошувати для проведення одночасного допиту між учасниками ОЗГ?		
2 особи	195	97,5
3 особи	3	1,5
3-5 осіб	2	1,0
понад 5 осіб	0	0
Вкажіть найбільш ефективні тактичні прийоми під час проведення одночасного допиту двох або більше раніше допитуваних осіб? /можете обрати декілька варіантів/		
проведення одночасного допиту позавізуальним спостереженням між учасниками ОЗГ	143	71,5
роздроблення сил та засобів	137	68,5
пред'явлення доказів для поживавлення асоціативних зв'язків пам'яті.	121	60,5
спостереження за поведінкою допитуваних осіб та пошук слабких місць	179	89,5
проведення одночасного допиту відразу після пред'явлення особи для впізнання	98	49,0
використання засобів відеофіксації під час одночасного допиту	149	74,5
загострення розбіжностей у показаннях учасників одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб по менш значущим спірним обставинам.	114	57,0
зміна черговості постановки питань	97	48,5

**Зведені дані вивчення 55 кримінальних проваджень (справ)
за фактами вчинення кримінальних правопорушень організованими
групами та злочинними організаціями**

Область		
Київ	11	20
Дніпропетровська область	8	14,6
Харківська область	7	12,7
Одеська область	7	12,7
Київська область	7	12,7
Рівненська область	5	9,2
Донецька область	3	5,5
Запорізька область	2	3,6
Львівська область	2	3,6
Миколаївська область	1	1,8
Житомирська область	1	1,8
Чернігівська область	1	1,8
Кримінально-правова кваліфікація		
ст. 115 КК України	9	16,3
ст. 149 КК України	2	3,6
ст. 185 КК України	35	63,6
ст. 186 КК України	18	32,7
ст. 187 КК України	14	25,5
ст. 191 КК України	3	5,5
ст. 199 КК України	6	10,9
ст. 262, 263 КК України	3	5,5
ст. 307-324 КК України	31	56,4
ст. 368 КК України	2	3,6
Строки розслідування		
2 місяці	2	3,6
до 3 місяців	6	10,9
до 6 місяців	21	38,1
понад 1 рік	12	21,9
понад 2 роки	9	16,3
понад 5 років	5	9,1
Інформація про ОГ та ЗО		
Кількість учасників ОГ та ЗО		
3 особи	2	3,6
від 3 до 5 осіб	32	58,2
від 5 до 10 осіб	16	29,1
понад 10 осіб	5	9,1

Тривалість діяльності ОГ та ЗО		
до 1 року	28	50,9
від 1 року до 3 років	16	29,1
від 3 років до 5 років	7	12,7
понад 5 років	4	7,3
Наявність лідера (організатора) ОГ та ЗО		
так	48	87,3
ні	7	12,7
Ступінь організованості ОГ та ЗО		
з чітким розподілом ролей	38	69,1
ситуативний підхід до розподілу ролей	7	12,7
виконання кількох функцій одночасно	10	18,2
без розподілу ролей	0	0
Дія ОГ та ЗО у просторі		
діяльність в межах однієї адміністративної одиниці	9	16,4
діяльність в межах кількох адміністративних одиниць	19	34,5
діяльність в межах країни	24	43,6
діяльність в межах кількох країн	3	5,5
Спосіб об'єднання ОГ та ЗО		
професійні групи, ретельний підбір учасників, без залучення додаткових учасників	37	67,3
професійні групи, ретельний підбір учасників, залучення додаткових учасників за необхідності	15	27,3
групи об'єднанні ситуативно	3	5,4
Соціально-демографічні ознаки		
Стать		
чоловік	168	67,2
жінка	82	32,8
Вік		
16-18 років	4	1,6
19-30 років	41	16,4
31-45 років	132	52,8
46-55 років	65	26
понад 56 років	8	3,2
Освіта		
середня	120	48
вища	109	43,6
дві і більше вищі освіти	14	5,6
немає	7	2,8
Сімейний стан		
офіційно одружений	121	48,4
не одружений	100	40
цивільний шлюб	29	11,6

Рід занять		
навчається	34	13,6
працює	69	27,6
не навчається, не працює	147	58,8
Місце проживання		
місто	156	62,4
селище	70	28
не має постійного місця проживання	24	9,6
Громадянство		
України	204	81,6
країн СНД	29	11,6
інших країн	17	6,8
Суспільно-небезпечні ознаки		
Наявність судимостей		
судимий	164	65,6
не судимий	86	34,4
Місце у злочинній ієрархії		
активний учасник, співвиконавець	187	74,8
пасивний учасник, співвиконавець	63	25,2
Сфера кримінальної діяльності		
злочини у сфері економіки	24	9,6
злочини проти власності	136	54,4
злочини проти життя та здоров'я, честі та гідності особи	24	9,6
злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів	66	26,4
Психофізіологічні залежності		
вживають наркотичні засоби	89	35,6
зловживають алкоголем	75	30
не схильні до вживання наркотиків та зловживань алкоголю	86	34,4
Різновиди допитів		
первинний	55	100
повторний	55	100
додатковий	39	70,9
одночасний допит	37	67,3
Залучення під час допиту спеціалістів		
так	18	32,7
ні	37	67,3
Спеціалісти, залучені до допиту		
психолог	16	29,1
перекладач	12	21,8
лікар	1	1,8
педагог	1	1,8
поліграфолог	1	1,8

Зведені дані про результати боротьби з організованими злочинними групами та злочинними організаціями упродовж 2017-2020 років офісу Генерального прокурора

Кримінально-правова кваліфікація незаконної діяльності	2017	2018	2019	2020	2021
	ОЗГ 210	ОЗГ 288	ОЗГ 293	ОЗГ 377	ОЗГ 499
	Учасники 949	Учасники 1429	Учасники 1428	Учасники 1609	Учасники 2248
Створення злочинної організації	5	11	14	20	66
Бандитизм	14	20	5	17	18
Умисне вбивство (замах) на вбивство	2	16	3	3	5
Вбивство на замовлення	1	1	1	0	0
Розбій	81	77	45	55	81
Грабіж	49	5	55	123	18
Вимагання	21	45	58	46	80
Примушування до виконання чи не виконання цивільно-правових зобов'язань	0	0	2	0	0
Захоплення заручників	0	0	0	0	0
Терористичний акт	2	7		0	0
Незаконне переправлення осіб через державний кордон	6	15	24	0	20
Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини	24	6	10	57	45
Незаконний обіг зброї	12	26	9	77	57
Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	312	706	801	1178	1276
Крадіжки	202	139	179	144	180
Привласнення, розтрата	34	221	85	160	180
Хабарництво та отримання неправомірної вигоди	7	30	71	32	33
Легалізація (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом	6	12	8	37	
Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, або фальсифікованих лікарських засобів	10	23	25	13	16
Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів	11	14	17	31	8
Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)	6	7	10	3	0
Шахрайство з фінансовими ресурсами	0	0	0	0	0
Протидія законній господарській діяльності	0	0	0	4	13
Контрабанда	0	2	0	1	4
Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів	48	44	47	66	97
Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державних лотерей	3	12	18	78	27

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник Голови Національної поліції –
начальник Головного слідчого
управління, доктор юридичних наук,
доцент, заслужений юрист України,
подковник поліції

Максим ЦУЦКІРІДZE

2021 року

АКТ

Про впровадження у практичну діяльність
Головного слідчого управління Національної
поліції України результатів дисертаційного
дослідження здобувача кафедри
криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ
Плосконоса Артема Ігоревича на тему:
«Тактика допиту учасників організованих
злочинних груп та злочинних організацій» за
спеціальністю 081 – Право

Уклала комісія у складі:

Голови:	начальника відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління, кандидата юридичних наук, підполковника поліції Владислава Бурлаки
членів комісії:	заступника начальника відділу організаційно-аналітичної роботи Головного слідчого управління, кандидата юридичних наук, майора поліції Наталії Карпенко
	старшого слідчого в особливо важливих справах відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління, старшого лейтенанта поліції Максима Романова

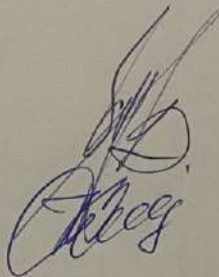
Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і ДКР
у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію
наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154 склала цей

акт, щодо розгляду матеріалів дисертаційного дослідження Плосконоса Артема Ігоревича на тему: «Тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій» за спеціальністю 081 – Право.

Вказані матеріали дисертаційного дослідження можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів органів Національної поліції під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад.

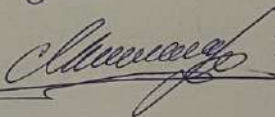
Отримані наукові результати мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, сприятимуть удосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

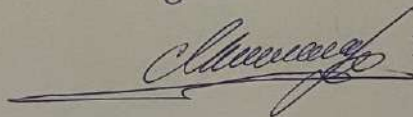

Владислав БУРЛАКА

Члени комісії:

Наталія КАРПЕНКО

Максим РОМАНОВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

АКТ

впровадження матеріалів дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Плосконоса Артема Ігоревича на тему: «Тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій» за спеціальністю 081 – Право в освітній процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: директора Інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки та техніки України, полковника поліції Удалової Л.Д. (голова), завідувача кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2, кандидата юридичних наук, майора поліції Атаманчука В.М., професора кафедри криміналістики та судової медицини, доктора юридичних наук, професора, підполковника поліції Черноус Ю.М., професора кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Мировської А.В. склала цей акт про те, що результати дисертації Плосконоса А.І. впроваджені в освітній процес академії.

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у навчально-методичних матеріалах, де як джерела рекомендовані наступні публікації:

1. Плосконос А.І. Роль організаційно-тактичних заходів у підготовці до допиту членів організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: збірник матеріалів конф.* (Київ, 20 квіт. 2017 р.). НАВС, Київ, 2017. С. 291-293.

2. Плосконос А.І. Підготовка до допиту при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями. *Актуальні проблеми досудового розслідування: матеріали міжвід. наук.-практ. конф.* (Київ, 5 липн. 2017 р.). Київ, 2017. С. 214-217.

3. Плосконос А.І. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності під час допиту учасників організованих злочинних груп та

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Плосконос А.І. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 3. С. 172-175.

2. Плосконос А.І. Організаційно-тактичні заходи підготовки до допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *KELM: Knowledge, Education, Law, Management*. 2018. №2 (22). С. 152-157 (Республіка Польща).

3. Плосконос А.І. Тактичні прийоми допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Підприємництво, господарство і право*. № 11. Київ, 2020. С.260-265.

4. Плосконос А.В. Обставини, які підлягають встановленню під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *KELM: Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3 (31). С. 135-139 (Республіка Польща)

5. Плосконос А.І., Саковський А.А. Використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Підприємництво, господарство і право*. № 5. Київ, 2021. С. 268-272.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Плосконос А.І. Роль організаційно-тактичних заходів у підготовці до допиту членів організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування:*

збірник матеріалів конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). НАВС, Київ, 2017. С. 291-293.

7. Плосконос А.І. Підготовка до допиту при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями. *Актуальні проблеми досудового розслідування: матеріали міжвід. наук.-практ. конф.* (Київ, 5 липн. 2017 р.). Київ, 2017. С. 214-217.

8. Плосконос А.І., Саковський А.А. Особливості допиту у кримінальних провадженнях про злочини, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доповідей міжн.наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського* (Харків, 8 лист. 2017 р.) Харків, 2017. С.159-161.

9. Плосконос А.І. Обставини, які підлягають встановленню під час допиту. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: збірник матеріалів наук.практ. конф.* (Київ, 24 листоп. 2017 р.). НАВС, Київ, 2017. Частина 2. С. 217-220.

10. Плосконос А.І. Використання результатів оперативної діяльності під час допиту. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук проф. Н. І. Клименко* (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ – Маріуполь, 2018, С.271-273.

11. Плосконос А.І. Криміналістичний профіль злочинця та його значення під час допиту. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2018. С. 333-336.

12. Плосконос А.І. Лжесвідчення та неправдиві показання як форми протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, що вчиняють організовані групи. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 334-336.